

Bárka 1998. 3.
Irodalmi és művészeti folyóirat

Tartalom

Kibédi Varga Áron: 332, 338, 339, 341 3-4
Sarusi Mihály: Púnbaba 5
Vasy Géza: Sarusi Mihály ajándék élete 15
Peer Krisztián: Elvarratlan szálak 20
A társasági lét 22
Sudár Balázs: A dolgok bőre (Peer Krisztián: Szöranya) 23
Juhász Erzsébet: Fogolyvár, nicht wahr? 27
Pardi Anna: Hengerről hengerre 37
Korszakról korszakra 37
Ország, dicsőség, hatalom 38
Platón 38
Pintér Lajos: A Kondor Béla-ablak 39
Simai Mihály: Adressz 41
Tabló 42
Cserna-Szabó András: Apokalipszis, most 43
Becsy András: Vox vatis 53
Király Levente: Levél 55
Kék szoba 56
Víg Bernadett: XX. századi apokalipszis 57
A gitár húrja 58
Hanzó Ildikó: Dobri gyen! 59
Berniczky Éva: Üvegszemű angyalok 61
Bagu László: adalékok pom-pom és nagypapa történetéhez 69
madárkabátban 70
Bogár Zoltán: Ráhel, Csenge 71
Erdeyeszter 72
Restye Illés: Zöld csempék 73
Angyalosi Gergely: A nem osztott vélemény (Ignotus kritikai nézeteiről) 85
Györke Ildikó: Az új irodalom a századvégen (Justh Zsigmond novellái) 92
Gróh Gáspár: Vankús és párna, avagy a szerelem démona (Závada Pálról) 110
Cs. Tóth János: Tájak és mítoszok képi nyelve (Beszélgetés Ezüst Györggyel és Ezüst Zoltánnal) 119

Képek

Borító 2, 3 és 52., 54., 68., 84., 91., 118 oldal: Ezüst Zoltán grafikái
Borító 4 és 19. oldal: Ezüst György festményei

Kibédi Varga Áron

332

Bár sokan végigmentek előtte (a portrék előtt),
és megsüvegelték a fénycsóvákat,
bár a folyosókon és a ruhatárban
a computer erejével szikráztak a színek,

a főszerepet nem merte vállalni senki.

Talán azért nem, mert nagy volt a csönd körülötte,
talán a színtelen monológok miatt,
bár szavai kettészelték az Óceánt
mint Cervantes előtt a lovagregényekben,
és mozdulatai az égre parancsolták a pompás rímeket.

A portrék szerelmesei csendesebb szerepeket keresnek,
megszeppenve a ruhatárban,
egymás sikertelen érveit latolgatják.
Jellemtelen mondatokba burkolóznak és hazamennek.

338

Aki illemtant olvas, az hontalan.
(Meghonosodnak a hamis olvasatok.)
A boltíves könyvtár Istent hamisít,
kibocsájtja a szenvedő gondolatokat.
Az olvasó gondjai ismeretlenek,
nem szavatol senki a nyelvtanért.
A hontalanok ekkor hazamennek és lekezelik
az olvasókat, a szótlan betűrágókat.
Kéz kezet mos: otthon tanulnak.
Az illem szabályait magolják és éltetik.
Kikürtölik a mértan gyönyörét.
A hont viszont csak a szavak szavatolják.

339

Olyan ez, mint a tölgyfák rejtélye:
értelmezhető, megnevettet és elkészerít.

Pedig a törekvés nemes: száz éve tart,
csúszik felfelé, osztódik, tökéletesedik.

Sokan neheztelnek, sokan keresztelnek,
pezsgőt isznak a hegytetőn.

A szertartás csillaghullással kezdődik,
aztán névadás jön, a szent akarat.

A halandóság titkát elfelejtik,
a szabadság kérkedő jóslatát.

Pedig értelmetlen minden olvasat:
a tökély névtelen, nem ismert keresztelőt,

nem lehet elrejtteni.

341

Engedelmesen emészt, felemésztené a szigorúságot,
kitágítaná a környezet hatalmát.
Ki a felettesét, hiszen a fentiek kerülgetik.
Bekerítené viszont az undort, a lenti dolgokat,
a fosztogatás terhét. Emelkedne.

Hullám tengeti, huzat hajlítja.
Képtelen a fosztóképzőkhöz folyamodni,
nemesen szárnyal, most már lemond a feltételes módról is.
Hazáját javítja, hazáját halkítja,
betessékeli a fentiek, a halhatatlanok közé.

Sarusi Mihály

Púnbaba

(részlet)

Aztán jól nézd meg a púniai píneákat!
Se pún. Se pínea.
Mandulafenyő esetleg, meg Pún-újjváros köve.

A várost a rómaiak fölégették, földig rombolták, a romok közét fölszántották, sóval bevetették; aki élve került a megszállók kezére, rabszolga-piacon (s könnyen más földrészen) találta magát.

Épp akkoriban kebelezték be a görög városokat.

- Legyen átkozott, aki föl akarja építeni!

Később aztán Római-Karthágót emelték a helyére.

Későbbben a vandálok – kiket a hún fiúk úgy megzavartak, hogy körbefutva a Földet idáig futottak – Kart Hadaschtból Rómára törtek és igen megpocskolták az Örök Várost.

Kart Hadasht, Qart Hadasht, Újjváros, Carthage, Karthago, Föníciai-Újjvár, Púnváros, Cartagine: a tenger fejedelme, királynője!

Empire de la Mer.

- Ceterum censeo Carthaginem esse delendam!

Mi ilyenkor inkább így fohászunk: Óvd, Istenünk, Hazánkat!

Isten, áldd meg.

Grand Hotel de Szahara.

Ifriqia. Kis Afrika. Africa Minore. Ifrikija.

Hamilkar – Villám, Barkasz, Barka – Hannibál atyja; Hasdrubal Hannibál testvére. Szalambó – írja Flaubert – Hannibál unokahúga.

Annibal, Amilcar, Asdrubal a tuniszinak.

Róma kifosztása vandalizmus, Karthágó Örök Rommezővé tétele kultúrmisszió.

Bizertából dezertálni.

Gammarth, La Marsa (Megara!), Sidi Bou Said (Szent-Szaid), Carthage, La Guolette, Tunis.

Karthágó elpusztítása nem romanizmus, hisz a rómaiak nem csak egy hadjáratot nyertek, ők írták a történelmet.

A román stíl: vandál mód, vandál modor órómai gyanánt.

Róma a karthágóiak legyőzését követően Görögországot szabadítja föl (a macedon uralom alól), hogy Achaia néven a saját tartományává tegye.

Biztos a pénzemberek is Rómát támogatták; Egy Föld – Egy Piac!

Csak akkor még a pénzember nem adta ki magát világbölcsének.

A nép nem hitte filozófusnak a pénzeszsákot.

Ennyit azért „fejlődtünk”.

A mai arab – inkább csak: tunéziai – így emlékezik:

- Sajnos legyőzték a karthágóiakat.

No lám: a púnt elverték innen, ám a kiirtottak helyébe áramló mindenféle népekből lett tuniszi főlvállalja az újföníciaiakat?

Eddigi legműveltebb századunkban, a huszadikban a náci és a bolsi a fogoly katonából rabszolga helyett kényszermunka-táborlakót farag. Nem egyszer: római-mód, késsel. (Ha újít, az a gáz és az élvefagyasztás.)

Én Szaharám, te Szaharád, ő Szahara, mi Szaharánk, ti Szaharátok, ők Szaharák. Én Szaharom, te Szaharod, ő Szaharja, mi Szaharjuk, ti Szaharjátok, ők Szaharják. Én Szahara, te Szahara, ő Szahara, mi Szahara, ti Szahara, ők Szahara.

A hideg ellenére kezd melegem lenni.

- Itt aztán van homok – viszik haza befőttes üvegben a Szaharán-túliak a szaharai homokot.

Nemkülönben Púniából a hunok.

Punniában.

- Mi történik, ha a sivatagban is lesz szocializmus?

Miért, még nincsen?

- Megalakulnak a homokos kolhozok ...

Még itt sincs nyugta a magyarnak, ilyen örültségeket talál ki!

Hogy legyen min röhögni (miközben a mőtár-vezető a római és pun kincseket mutatja be.)

- ... Az első öt évben semmi, s azok is belépnek, akik homoktalanok, de együtt éreznek velük, követik őket a bajban.

- De utána hiánycikk lesz a homok.

Sivatag ide, sivatag oda.

Grand Bar de Szahara.

(Ez a legrandább!)

Hunnia akácai alól Púnia píneái alá szárnyal a Boeing 737-es (vissza már azt is tudom, hogy külön neve van: Salammbó!).

Ferihegyen a Zürichbe igyekvő szurkolók szórakoznak: tegnap este óta mulatnak, miután csapatuk 0:2-ről 2:2-re fordított. Énekelnek, dudálnak, kolompolnak; a ruhájukon Svájc címere, sálaikon, zászlaikon hazájuk jelképei. Nem olyan barbárok, mint a mieink szoktak lenni.

Már megint mennyi náci! Német, olasz, francia, rétoromán „svájci”. Ál-szabadelvű hontalanjaink (egyszerűbben: újlabancaink) a keféet eszik, ha ilyet látnak – a mi kezünkben. (No nem svejcert, azzal csak koronáznának bennünket.)

A TUNISAIR gépén szökellő gazella; megint egy sovén jelkép. Ahelyett, hogy valami nyitottabbat, valami mást – a másét, a nagyobbét, a pénzesebbét – választanak a magukénak!

Micsoda zárkózott lelkek.

A tunisziak totemállata, varázs-négy lábúja, szerencsehozója, védője?

- Mennyi magyarkodó tunéziai!

Tunisziasodó magyar.

Hogy a svejciről ne is beszéljünk.

Azok a fények: Szicília?

Nem, csak az észak-afrikai part.

Fagyos európai huzat lökődik Afrikának a tengert; odaát Dél-Európában április bolondja hófúvásokba kezd.

Rád vág a tenger az Amilcár Szálló főenyén, metsző hideg ellen csuklyás télikabát.

Afrikában fázni ...

Az ágyba mellényben bújsz; rád fér, mint Szent Mihály havában, Moszkvában a hosszúzeke (az egy szál – igaz, tokos – takaró alá).

Rád támad itt Afrikában Európa. Itt is utolér – hűvösével, jegével, szelével.

Mily szeles Európa – itt Afrikában.

- Ne fényképezz le, nem fogják elhinni, hogy Afrikában jártam!

Afrika meg a nagykabát!

Keszkenő a fejedre, hogy a maradék pár szál hajad a szélvész ki ne tépje.

Elvész az is.

Karthágó havában.

S Szidiben a leányok akár otthon, az Andrásycskán.

Te Oroszlán-Szagú Richárd!

Az Atlasz, vagy felhő?

Atlasz! Fut az égnek.

Túl az Atlaszon.

Az Atlasz mögül virrad.

A fejünk fölött – a Szaharának tartva – az Esthajnalcsillag!

Félálomban, a vaksötétben a lassan világosodó ég alatt csörtet a Szaharának a kocsúton az oroszlánvadászati különjáratú társasgépkocsi.

Ahogy virrad.

Lassan látható: Ceausescu nem véletlenül sorolta országát a fejlődő (harmadik) világba.

Az útszélen juhmészárszék és szücsbolt: gazdája az üzlet előtt a tornácon öli, nyúzza, bontja a juhot, a bőrt a rúdra teríti, a húst kitűzi: egyed, vigyed!

- Tilos! De ha elúzik, száz méterrel arrébb újra kinyit.

Sok a munkanélküli.

De – állítólag – ebben az országban senki sem éhezik; akinek semmije sincs, az állam gondoskodik róla.

Föl az oroszlán(vadászat)ra!

- Ha észreveszed az elsőt, szólj!

Puska helyett a tollam készítem, hogy lerajzoljam.

Párizsi bolhapiaci ötfrankos légiós ingembe vágok a Szaharának; két-három hétig meg sem látszik rajta a viselet, ha pedig kimosod, nem kell vasalni.

Nem ragad rá a lázad. A sivatagban próbát teszek: meddig nem bűdösödsz.

Thysdrus El Jem-i vívóterén (az ókori kőcsockaképen) oroszlánok falnak a leterített vadkanból. A latin cirkusz fél karéj nézőterén 30000-en fértek el; e félsivatagi táj akkor ennyi embert vonzott ide.

Nem változott meg közben Észak-Afrika éghajlata? ... Élővilága, időjárása, az emberi környezet Ifriqia kárára lett másmilyen? ... Mert annak a hajdani gazdaságnak semmi nyoma a mai életben, csak a kövekben! El Jem (a Szaharába süllyesztett Thysdrus) körül a félsivatagban.

Matmatai kősvatag, ófaluja lyukas hegy, tele barlanglakással; a csupasz hegyoldalban nyílások, barlanglyukak, előttük kocsi áll. Kőhegy, kősvatag. Kőpárkányok, kőben ház, agyagban. A hegy: kőkagyló! Lakója berber.

- Újmatmata most kezd megtelni. A kormány ingyen épített a berbereknek rendes házat, csak másszának elő a föld alól. Víz, villany a házakban, mégsem jöttek. Most már a fiatalok inkább ide telepednek.

Ó-Matmata Marmalas barlangvendéglőjében csorba helyet paradicsomleves, sós kusz-kusz

(báránnyal); az előétel brick (rétesbe sült zöldséges tojásbabarcs), majd édesség gyanánt édes (lekváros) kusz-kusz.

„Apró tarhonyájuk” nem egyéb, mint búzadara, hozzá sok-sok zöldség.

(Nem is tetszik a magyar népnek! Majd a karthágói reptéren, hazafelé, csak a panasz: mit nem tettek eléjük!)

(- Az asszonnyal azonnal disznópaprikást készítették!)

(Csak a sok zöldség, gyümölcs, a marha-, tyúk-, pulyka- és juhhús fűszerezése sem ízlik; minden valahogy gyöngé!)

(És senki úgy be nem bűdösíti bagófüsttel reptéri szállóhelyét, mint a magyar, kinek – majd' mindnek, családonként egynek föltétlen – mozgókép-fölvevő a kezében, hogy megörökítse, miként igazít magán a budiból jövet a társa.)

A földbe vájt berberház nyitott egü udvarán malomkövel búzát őrlő asszony, mellette leánya ó guzsajával szórakoztat (fonja a gyapjúfonalat). A földkapu után (a földben) szerszámos földkamra; a földbeli udvarról földszobák nyílnak, földmagtár; a szemöldökfán, azaz az agyagban (földben? Kőben?): hal rajza (a hal nekik – is – szerencsét hoz) s más jelek.

A hegybezárt, nyitott tetejű kövi berberudvar felülnézetben (a háztető, azaz a föld felszíne szintjén állva) föl hagyott homokbánya, feltöltött aljú bombatölcsér kinézetű. A barlangtermek meg mindahány parti föcskefészek.

A földpalota előtt a szárnyék alatt (előtt) a ház ura mutatja magát: ül moccanatlan a szőnyegen, mögötte fia hűsöl; jöhetnek a fényképészek. Bajszuk meg sem rezdül. Hortobágyi testvéreik is így feszítenek, ha dajcsot látnak? Mindenesetre ezek nem tartják a markuk.

Ki vet, vet. Szitára dobják (a földházban) a dinárt.

A ház előtt nyúl ugrál, a bokor árnyékában cica nyújtózkodik; tyúk kapirgál a csenevész fűben, szamar fogadja a látogatókat. Kecske a tögyét kínálja corvinkai vendégének. Arrébb az idegenekre várakozó, fölnyergelt tevecsorda német, francia, magyar sivataglesőknek.

Berber.

A szomszéd (föld)házba – mondják – csak egy dinár belépőt fizetve léphetsz; akiknél járunk, nem kérnek semmit.

Üzlet a világ?

Berberiában is.

Ifrikia indiánjai a sátruk előtt.

Berberhon, berberlak.

Hova nem jött utána főníciai, latin, vandál, spanyol, arab, görög, francia megszálló.

Hova – örökre – elbújhatott.

Őrizve magát (hány ezer éve?) ugyanúgy (?).

Berber: barbár?

- Iskoláik nincsenek, csak az öregek beszélnek még a nyelvet. Egy-egy faluban a Kőhegyen.

Kősivatagban, félkősivatagban, mindenképpen-sivatagban, Szahara-szárazságon, nekik féldrágakő, drágakőhonban, a pusztán, Ó-Afrikában, melynek valaha csak a fele volt az övék.

Marokkóban tíz, Algériában hétmillióan vannak, de élnek Egyiptomban és Líbiában is; vajon iskoláik ott sincsenek?

Anélkül: mintha nem is lennének. (Hogy a csudába ne: Berberhonban – egész Észak-Afrikában – egy nyelv hivatalos, az arab hódítóé.) Miért lenne másképp.

A berber: megtúrt.

A honában.

A púnokat Róma seprte el, lepte be, púnházra római villa épült. A tizenhét napos várospörzsölés és fölszántás és sóval behintés, megátkozás után (utóbb) Julia Karthágóként – Karthágó-Gyula, Gyula-Karthágó, Karthágó-Júlia, (Cézár-) Gyula-Karthágó gyanánt? - virágzott föl. A berberek az idő eszi meg?

Berberföldre (Tunéziában) a Szahara települ, a berbert a sivatag falja föl; az arab terjeszkedésen

kívül a homok fojtja meg.

Hol folyó folyt, ott ma kőmeder, hol enyhely virult, most homoktenger, s jön följebb, északnak, rá Karthágóra, földközi-tengeri Afrikára. S a homokban egyre több valaha volt narancsvirágos, jó szagú gazdag város.

- A fő ludas a kecske, ki lelegeli az összes hajtást; a juh és a marha nem, valamit hagy maga után!

A kecske után: a Szahara.

Akár nálunk a folyószabályozás természetátalakítása: mára Nagy Magyar Alföldünket az elsivatagosodás fenyegeti.

Egykor itten magyar kútfúrók nélkül is volt víz! Oázisnyi enyhely, ha maradt a régiből.

- Két éve tart a szárazság, három évig szokott. Már a rómaiak is megírták, milyen szélsőséges az itteni időjárás ... Aki vetett, ráfizetett, nem termett meg a költség ... Sokan várnak, majd, jövőre vetnek, amikor újra lesz eső!

S addig mit esznek?

S újabb várost igyekeznek a homokból kiemelni, új élet kél a helyén, ha valamerre a közelben víz fakad a fúrótornyok alól.

- Kútfúrók?

Vízkutatók?

- Nem egészen, majdnem.

Magyarok az Amilcárban! Végre nem vagyunk egyedül... Ám el nem árulnák a vacsoránál, hogy mutatványosok.

Magyar artisták a Karthagói-öbölben: tavasztól őszig dologgal ütök el itten az időt.

Kebili oázis, Kebili-enyhely, Mindenképpen Bruchanek felirat arabusul a helyoldalban a város előtt. Mindenképpen az egyetlen jelölt a legjobb köztársasági elnök (Brüchlik és Bruchanek helyett – tetszenek érteni – a Tuniszi Elnök értendő, kinek palotája Karthágó végében, Hamilkárfalva előtt trónol a dombtetőn, körbe-karikába testőr hátán, állambiztonság, elnökvédelem, az egy szem karthágói kikötőt, honnan az Elnök vendégei valamint őrizői vágnak neki ladikjaikon a tengernek, szintúgy vas- és kőkerítés óvja, amoda díszbe vágott palotaőr, de nehogy előkapd a fényképeződet, mert egyből lekapnak a tíz körmödről a szaglászok)!

- Nálunk rosszat tenne az európai demokrácia. Ha az emberek arra szavazhatnának, akire akarnak, a siíták nyernének és az rossz lenne az országnak.

Az összes idegent hazaküldenék a szülőföldjére, bezárkózna az ország, visszafejlődnének a középkorba.

Kebili oázisa régi jó rabszolgavásár.

Az utca porában kövekkel kockáznak. Az egyik csapat kődarabokkal, a másik juhbogyóval lép.

Az út mellett homokfogó állja útját az északra tartó Szaharának.

Douz enyhely (már a Szaharában): itt is csak férfiak a kávéházakban; az európai nőket ennél északabbra is kizavarják a nyilvános helyekről.

- A feleségem egy év után visszament Pestre, én meg utána.

Aztán csak meggondolta az asszony: szeretni való, rendes szerecsen ember az ura. A szunnitáknak örül, akik nem bántják őket, hagyják élni.

Csoda, ha nehezen marad meg itt az európai nő?

- Német nők járnak Tunéziába férjet szerezni – védi hazáját az ember.

Sivatag.

- Az egyik csabai nőt három kecskenyájért adta tovább a férje!

Más európai székeséget az ura nem mer kiengedni a háreméből, úgy félti honfitársaitól.

A Szahara java.

Zaafrane erre a másik utolsó enyhely. A pálmaerdő szélén, faluszélen, gyöpszél helyetti homokszélen a homokhalmok, homokdűnék, homokhullámok, homok-homok kezdőhelyén a tevegélőn, alvégi részen tevecsorda csordapásztorokkal, várják türelemmel a kenyéradóikat, a pénzeszsák európaiakat. Lépted nyomán pereg a homok, a Nagy Magyar Alföld homokjánál finomabb, örölt, apró szemű kőmorzsalék.

Az oroszlánvadászati csomagtetős társaskocsik beállnak a tevegelőre, s a beduin tevepásztorok már ültetik is hasaló tevéik nyergébe a sivatagjáró idegeneket. A tevések sátrából beduinkendőben s hamisítatlan szaharai öltözetben jönnek elő a tevegelésre vállalkozó európaiak.

- Indul a karaván!

Teveháti séta jó pénzért.

A tevehajcsárok, bár a nap lemenőben, csak nehezen állítják talpra jószágaikat; hátha föltűnik még egy csapat vándor teveháton fényképezkedni a szaharai napestében.

Valamiből élniük kell.

Az első szélfúvás arrébb tolja a homokdombot, hogy másnap ne találj oda.

A sivatag peremén pálmacsoportok, magányos datolyák, alattuk – a homokbuckák rejtekében – némi zöld gaz, aztán maga a Szahara. Pálmaliget, két-három fa, egy-egy, majd ahogy elfogy a datolya, marad a láthatóig a homok.

Homoktenger.

Tenger homok.

Ha ez rád borul, ha ebbe belefűlsz; alig rosszabb, mint a tenger vizébe.

A tevések (ahogy szürkül) szárnyékjaiknál – szállásaiknál – etetik az állataikat, a bevetésre, tevegelésre kész tevegazdák sorba ültetett sivatagi hajóikkal még mindig várnak valakire.

Zsenge – valahonnan most hozott – fűhegyek a tevék elé.

A Nap lebukik, sivatagi naplement, kattognak a gépek, röppennek a kendők s fátylak, lobognak a bő ruhák, datolya, azaz pálma. A mohamedán imára hívogató (muezzin) fölgyújtja Zaafrane homokközség templomtornya (minaretje) csillárait.

- Il Allah al Allah el.

Az egyik szárnyéknál pásztortűz gyullad; a pusztán már csak az világít.

Homokhalom-tetőn (dűne dombján) egy egész nyájat lepett meg a déli szél: lábbak, körmök, fejek, testek szikkadnak a homok alatt, a homokból kikandikálva.

Kebili Enyhelyen az oázis Oázis Szállója: szaúdi olajmilliárdosok s egyéb közel-keleti olajsejkek nyaralóinak a hagulatát kelti. Merő keleti kényelem! Emeletes – kétszintes -, zuhatagos (vítükörből rakott lépcsőfokos) uszoda, melyet a szálloda szálláskerengője kerít; a lépcsőuszoda körül (mint barbár szentélyben) megannyi mulatóhely – hol el lehet költeni a pénzt. A két medence áll a Hotel Enyhely szívében? A homokvilágban a víz a legnagyobb titok. A szálló körül – Kebiliben, a város szélén, hol tovább épül az oázis pihenőfertilitya – fűvészkert kincsnél többet érő fákkal, bokrokkal, virágágyásokkal, pázsittal, ráadásul kis sivatagi állatkertre is futja (alig kisebb, mint az egykori csabai a Széchenyi-ligetben). A sivatagi szállóban egy gombnyomásra meleg árad szét a lakosztályban, a franciaágy itt valóban frankmódra készült, vacsorára a tunéziai-asztalnál nem győződ: jó, ha a harmadát meg tudod kóstolni a tenger finomságainak.

Elvarázsolt kastély!

Mert ha nem ügyelsz, eltévedsz s kígyóbüvölő karjaiba jutsz.

Az európai hölgy meg a helybéli aranyifjúság karjai közé, ha – elbájolva – megfeledkezel arról, hol vagy. A fiúk nem kupakolni hívják (ékes franciasággal, mert itten a kubikos is ért a néhai megszálló nyelven) az este enyhületében a fogadó körül a valamennyire kivilágított sivatagszálló sétálni merészkedő európai pár nőtagját?

(- Elv(világpolgár)társ, ez már szint(úgys)e a Nyitott Társadalom!)

Nana, nana.

(- Nyissa ki a felesége bótyját a szomszéd!)

(Mert ő nem.)

(Nyitott, zárt ... Mi nyitott, mitől zárt?)

A vadbarom magyarja meg nem nekiesik a fűvészkert védett, óvott, idementett, tenger dologgal (s gyakori – szinte állandó – öntözéssel) életben tartott, kivirágztatott virágjai virágjának? Egy öl szaharai virággal tér meg lakosztályába, viszi haza a barátainak; ne csak hallják, lássák is, hol járt!

A késő esti csöndben ki figyelne a hun rablójára?

Másnak eszébe nem jutna törni a fűvészkertből.

- Tavaly Magyarországról tízezer embert hozott Tunéziába a vállalatunk!

A többség erre az újjgazdag úrra formáz. A többi (a kisebbség): nyugdíjas, kinek valahogy összejött – életében először és utoljára – egy ilyen nagy útra, értelmiségi, ki a fogához verte a garast, hogy eljusson ide, magányos munkásember, ki özvegyiségére keres írt a sivatagban s hasonlóan többi nem nagypénzű társához, inkább meghúzza magát.

A csodálkozástól, hogy lehet ilyen.

Az Enyhely Szálloda (és Fürdő és Fűvészkert és Vendéglő és Bár és Játékterem és A Többi) Sörözőjében (Borozójában, Fügepálinkázójában, miegyéb Italműjében) fekete (szó szerinti: néger, legalábbis négussötét) hullószelídítő bogarászik a nyakunkban, keblünkben, zsebünkben. Szalamandracsapat a zsákjaiban, kaméleon lapít a télikert (tehát ez is van, az előbbihez tedd hozzá: Télikert) bokra ága-bogán, a télikert fácskája alatt (a sarokban) sivatagi róka lapít, majd egy bátor gyermek fejére teszi az állatait, melyek egy időre a legdúsabb keblű hölgyek egyikének a mellére ültetődnek.

Afrikában fázni ...

Vasy Géza

Sarusi Mihály ajándék élete

Talán megbocsátható, hogy Sarusi Mihály új könyvéről, a Szökőéletről szólva egy Sütő András elbeszélés címének parafrázisát írom az élre. Elsősorban nem is az indokolja ezt, hogy a fiatalabb pályatárs egyik meghatározó mesterének tekinti Pusztakamarás szülöttét, hanem az, hogy a mű nyitó lapjainak fő témája egy 24 éves korban átélt krízishelyzet, az öngyilkossággal való szembenézés. S „A toronyugrálás szabadsága” azzal a következménnyel járt, hogy az immár másodszor is ajándékba kapott élet központi rendező elvévé váltak a megmaradás kötelmei. Nagyszerű telitalálat a Szökőéletcím. Rájátszik a szökőév fogalmára, s ezzel mindjárt a megszokottat — az évek rendjét — és a rendkívülit — a szökőéveket — rétegi egymásra. Ugyanakkor az igekötő nélküli „szökő” élet jelentéskörébe nemcsak az elszökés, az elmúlás s így a folyamatos kifosztódás tartozik bele, hanem a felszökés, felemelkedés pozitív tartalmú fogalmai is színezik azt. Az életút fokozatosan válik egésszé, ugyanakkor mire egész lenne, be is fejeződik majd, elszökik a személytől s már csak kívülről lesz vizsgálható.

A Szökőélet azonban még delelőtájon ragadja meg önnön magát, a férfikor „nyarának” kései szakaszában nyilatkozik meg a szerző, az alcím szerint „Egy szegény-legény vallomása”-nak formájában. A vallomás itt a műfaji megvalósítás módjára is utal, a szegény-legény kifejezés a vallomástevő létállapotára, társadalmi helyzetére. Ugyanakkor, a kötőjeles írásmód ellenére kiiktathatatlan e fogalom értelmezéséből a szegénylegény, azaz a betyár, a társadalmi kötelmekről magát eloldani igyekvő ember fogalma, s aki ilyen ember, az ugyancsak szegény-legény.

Szabályos konfesszió volna hát Sarusi Mihály új könyve? Igen is meg nem is. Eleve kétséges, létezik-e egyáltalán „szabályos” konfesszió. Hiszen a vallomás, az önéletírás, az emlékirat elemei elméletileg ugyan szétválaszthatók, de az egyes művekben rendre átjátszanak egymásba. Újabb kérdés tényszerűség és fikció kettősének jelenléte, aránya. Színezi ezt — a modern epikában egyre tudatosabban — a valóságos, az átélt és a megírt életrajz szintjeinek lehetséges különbözősége. Ugyancsak meghatározó elem a vallomástevés, az önéletírás időpontja, a számvetés önigazoló vagy önkritikus jellege. Sarusi könyvének utolsó adata két évszám: 1971-1997 között keletkezett a Szökőélet. Azaz több mint negyedszázad a megírás ideje. Ha feltételezzük is, s a szövegegész alapján ez több mint valószínű, hogy a mű döntő hányada a nyolcvanas-kilencvenes évekből való, akkor is meglehetősen hosszú szakasz ez ahhoz, hogy hangsúlyosan egyetlen időponthoz legyen köthető a szerző nézőpontja. Mégis nagyfokú az egységesség.

Annak ellenére így van ez, hogy a szerkezet látszólag éppen a mozaikszerűséget erősíti. A mű

formai felépítése az esztendőt idézi. A négy legnagyobb szerkezeti egység a négy évszakra utal. Mindegyik három hónapra tagolódik a régi kalendáriumokat idéző megnevezésekkel, s mindegyik hónap 4-5 hétre. Így a kisebb szerkezeti egységek, a fejezetek száma éppen 52. E fejezetek élén rövid bevezető szöveg, afféle Hemingway-módi „vignetta” áll, majd további, átlag egyoldalas és újabb címmel ellátott minifejezetek következnek, összesen 365. Ezek szerkezeti elosztása azonban már nem követi a hét napjainak számát, 4 és 11 között ingadozik. (Sajnálatos, hogy a könyvnek nincsen tartalomjegyzéke, így ez a logikus szerkezeti rend nem válik azonnal áttekinthetővé, szabályosság és szabálytalanság játéka azonban talán e hiányban is tetten érhető.)

Az év körforgásának rendje önmagában azt a várakozást is kelthetné, hogy egy évbe sűrítve fog megmutatkozni a vallomást tevő élete. Azonban ez nem így van. Mint minden igazi vallomás, Sarusié is életgyónás, így szükségszerűen felöleli a születéstől, 1944-től a megírás végpontjáig, 1997-ig eltelt időszakot, s természetesen visszatekint a személyes lét előtti korokba is mind családtörténeti, mind magyarságtörténelmi vonatkozásokban. S bár a mű egészének nemcsak sodrása, hanem bizonyos mérvű időbeli előrehaladása is van, ez nem szoros időrend. Az életút és a történelem útjának mozaikjai ugyan összeilleszkednek, de inkább az emlékezés és a kiemelt témakörök, mintsem az időbeliség alapján. Elvileg a huszadik század egészében, közvetlenebbül az 1944 utáni évtizedekben járunk, gyakorlatilag azonban a felnőttkori élet, pontosabban a felnőtté válás gyötrelmeivel kezdődő életszakaszok kerülnek a mű középpontjába. Bár a felnevelő környezet, annak a még régebbi múltba visszavezető hajszálygyökerei létfontosságúak Sarusi Mihály számára, nem tartozik azok közé az írók és vallomástevők közé, akik szerint kisgyermekkorukban minden lényeges megtörtént velük. Nem, őt a felnőtt kor a családból, mint legfőbb közösségből már ki is szakadó, s hivatást, társadalmi szerepeket s természetesen saját családot is kereső ember foglalkoztatja, s ezért ez a kiindulópont. A történet tehát a „második születéssel” kezdődik, s csak a második rész indul az „elsővel”, az 1944-essel.

Így tehát a Szökőélet több szinten is linearitás és körköröség egybejátszását tanúsítja. Érvényes ez az életrajz időrendjére, következésképpen a történelmi eseményekére is. Érvényes arra a szerkezetre, amely látszólag ötletszerűen váltogatja a kisebb-nagyobb fejezetek témáit, idősíkjaikat, valójában mégis következetes rendet érvényesít. S ez leginkább a vallomástevő nézőpontjában nyilvánul meg. Az egyes szövegrészek ugyan egymástól meglehetősen távoli időpontokban is keletkezhetnek, az a személy azonban, aki a mű egésze mögött áll, a nyolcvanas-kilencvenes évek által megformált, a konfesszió szempontjából kijelenthető, hogy véglegessé formált férfi, akinek már oka s étellel megszenvedett joga is van, hogy vallomást tegyen mindannyiunk előtt.

Az alcím, mely szerint egy szegény-legényről lesz szó, máris tájékoztatja az olvasót, feltehetően szociológiai értelemben is. Az első mondatokból megtudhatjuk az életválságot, s kiszámíthatjuk az 1944-es születést is. Adott tehát egy évjárat, egy nemzedék. Amely ugyancsak nem egynemű. A hős vidéki, délalföldi születésű, s eddigi élete javát Békéscsabán töltötte. Ezenkívül volt diák Debrecenben, újságíró Veszprémben. A fővárosban hosszabban katonai szolgálata idején tartózkodott, tehát mintha itt se lett volna, illetve csak rossz emlékei maradhattak. (Megszökött, majd szerencséjére egészségi okokból leszerelték.) Vidéken élő elsőgenerációs értelmiségiről van szó tehát, aki szakmunkásként esti gimnáziumban érettségizik, mégis csak negyedszerre veszik fel, s nem egyetemre, hanem főiskolára. A rendszer azt hirdette, hogy az ilyen emberekért jött létre, az ő világukat igyekszik megvalósítani. A bemutatott életút ezt aligha támasztja alá. A vallomás legfontosabb tanulsága éppen az, hogy aki valóban értelmiségivé válik, az nem lehet fenntartás nélkül „a létező szocializmus” katonája, s ha az eszményekkel egyet is ért, a gyakorlattal nem azonosulhat. Sarusi Mihály példaképei, „írásbéli mesterei” között nem említi Németh Lászlót. Az ő híres-hírhedt Második szárszói beszédében olvasható az 1943-ban sötéten látott jövővel kapcsolatos kijelentés: „Még ha mind egy szálig ki is irtanának bennünket, támad új értelmiség, amellyel helyzete a mi gondolatainkat folytatattja.” Az úgynevezett régi értelmiséget emigrációba kergette, kiirtotta, megalázta, megtörte, behódolásra kényszerítette a Rákosi-kor, majd az 1956 utáni elnyomás. Németh Lászlónak azonban igaza volt: a kevés számú túlélők, megmaradtak mellé támadt új értelmiség.

Ez az új azonban — elkerülhetetlenül — éppúgy megosztott, ellentétes érdekek és eszmék által

rétegzett, mint minden korábbi. Egypártrendszerünk fénykorában, a hatvanas évek második felének megszélidülő és életszínvonal-emelkedést is hozó proletárdiktatúrájában továbbra is csak az számíthatott a többé-kevésbé megbízható ember kategóriájába való besorolásra, aki párttag volt. Újságíró számára szinte követelmény is volt ez. A párttagság védlevelet is jelentett, de fokozottabb ellenőrizhetőséget, számonkérhetőséget is. Ugyanakkor — miután egyetlen párt volt, s a közéleti cselekvés csak pártszerű keretek közt vált lehetségessé — az egyetlen párton belül is létrejött a többpártrendszer, voltak jó és rossz, megbízható és gyanús elvtársak. Az utóbbiak közé elsősorban azok tartoztak, akik gondolkodtak is, akiknek önálló véleményük volt. S minden igazi értelmiségi, igazi író ilyen.

Bármennyire paradox is tehát, tény, hogy a kétes, ámde tehetséges egyén párttagként válik kezelhetővé, kicsiny, de pozíciót jelentő munkakörbe helyezhetővé. S ha a lehetőségek nem vakítják el a személyt, ha erkölcsi érzéke ép marad, óhatatlanul formálódik benne mind a stratégiai, mind a taktikai szinten az „ahogy lehet” ősi népi bölcsessége, amelyet a magyarság politikusai nemegyszer emeltek már a nagypolitika szintjére is. S itt nem Kádárra gondolok sem én, sem a szerző.

A vallomástevő nem szereti a Kádár-kort. Pontosabban: nem szereti annak közéletét, nem szereti hatalmi gépezetét, s az ahhoz törleszkedőket. De szereti az életet, szereti az élni szerető, élni vágyó népet, szereti az anyanyelvét, annak kultúráját, az anyanyelvet beszélők közösségét s annak számára rendelt legkisebb egységét, a családját. S magától értetődően szereti a hivatását, az anyanyelvápolás egyik leghatékonyabb módját, a szépirodalmi alkotást. Vagyis az eddigi életének java részét kitevő szocialista évtizedeket nem az ördög különös kegyetlenkedéseinek korszakaként, hanem a valóságos történelem egyik szakaszaként mutatja be. S ha 1989 után volt is benne felszabadultság, a történő kilencvenes évek indokolják a visszafogottságot is, a keserűséget is, a nem éppen derűs valóság szemléletet is. Az évszakok és a hónapok rendje szerint az év téltől télíg tart. Az első rész az írás ideje, hónapjai: Társak hava, Újság hava, Könyvek hava. A második rész a Születés évszaka, benne az Élet, a Fészter és a Magad hava. A harmadik rész az Istenkeresés idénye, benne a Jesszus, a Tüzek és a Honi hava. Végül a negyedik rész a Bajvívás évada, benne a Rablók, a Toszonád, a Vészek hava. S e rész fejezeteinek címeiben szerepel a Hotel Okádó, a Gatyabazár, Tahónia, Mucsá, Kádár vasa és Bloka-dír-mars. A Bajvívás évada tehát nem az év vége, nem is csupán a múlt, nem is csupán a kilencvenes évek, hanem: az egész élet. S így ennek létállapota aligha lehet más, mint amit az első hónap legelső fejezete címként állított: „Szabad lélek, magyarnak számkivetve.”

A szabad lélek fogalma belső szabadságot jelent, a magyarnak számkivetve állapota pedig a külső, nemzeti kötöttségek vállalását, azaz olyan nyelvi-történelmi béklyókat, amelyeknek valamelyik változata nélkül ember nem válhat szabad lélekké sehol a földkerekségen. A Szökőélet nemcsak egy 1944-ben született ember vallomása, hanem egy magyarságába zárt emberé is, aki visszatalál kereszténységéhez is, s ezzel is egy közösséget vállal, amely egyetemes és magyar is.

Bizonyára lesznek, nem is kevesen, akik vitatkozva fogják olvasni e vallomást, hiszen határozott világszemléleti állásfoglalásával nem mindenki tud vagy akar majd azonosulni. A Szökőélet minden kijelentésével, gondolom, nagyon kevesen tudnának azonosulni, s itt nem csak a közvetlenül aktuálpolitikai vonatkozásokról lehet szó, hanem olyan állításokról, melyek szerint a keresztény emberek különbek mindenben, „székesfővárosunk a magyarság temetője”, a posztmodern pedig egészében elvetendő. A vallomás azonban nem feltétlenül az érvelő kifejtés műfaja. S számomra nem e néhány vitatható állítás a Szökőélet meghatározó lényege, hanem az a szemlélet, amely „ókonzervatív” módon gondolkodik népben, nemzetben, s „újmodian” alanyban és állítmányban, vagyis az egyetlen tartósan lehetséges, s az Ómagyar Mária-siralom óta következetesen járt utat követi.

E vállalás egyszerre jelent etikai és esztétikai felelősségtudatot. Kérdezést és válaszkeresést. S a Szökőélet felvet olyan kérdéseket is, amelyekre nyilván még hosszasan keresi a választ maga a szerző is. Ideológiai-etikai szempontból a legnagyobb kérdés alighanem az, hogy miként illeszthető össze 2000 táján a bármily nemes hagyományokban gyökerező nép- és nemzet-kép a valósággal. Miként is állunk a népi bölcsesség és Tahónia, az édes anyanyelv és a káromlásnyelv ellentétével? Miként függ össze ezzel egy sok százéves népi kultúra radikális felbomlasztása? Mennyire tudatos bennünk, hogy a népi kultúra értékei régen is inkább eszményi normaként léteztek, s a mindennapi

gyakorlat ritkán tölthette el elégedettséggel elődeinket.

Esz­té­ti­kai szem­pont­ból pe­dig az e mű kap­csán a fő kér­dés, hogy tény­szerűség és fik­cio­nalitás, szemé­lyesség és tár­gyilago­sság, elbeszélő és re­flek­táló jel­leg, fo­lyamatosság és mo­zaik­szerűség mi­lyen arányai, válto­zatai lehet­nek egyszere korszereűek és olvasóbarátok. A Szökőélet — műfaji összetettségéből kö­vet­kezően is — ezen ellentétek határterületein jár. Az írói pálya meghatározóan fontos vallomása és állomása. De jóhiszemű olvasóként hadd várjam azt a regényt is, amelyik ugyanebből az élményanyagból és szemléletből fog táplálkozni, s regény lesz Csabán és Pesten is, magyar és emberi regény.

Peer Krisztián

Elvarratlan szálak

Nem teszem nevetségessé magamat.
Ha leszállók itt, ahol semmi dolgom,
többé nem lesz mód új életet kezdeni.
Lekerekíteni, amit akkor félbehagytam.
És egyből észrevenné, ahogy az érintetlen
gomb előtt az utolsó pillanatot várom.
Ahogy emlékeim alapján próbálok
felvenni egy természetes tartást.
Kerülöm a feltűnést, mocorgók, mint egy vidéki,
aki utcatáblára, ellenőrre egyszerre figyel.
Most már ő is felismerne, túrné a magyarázatot.
(„Mennyire megváltoztál. Mi van a többiekkel?”)
És én, nem úgy, nem az akkori tervek szerint,
de beszélni kezdenék, mert kínos a csönd,
és csendes a kín. Pedig eddig egy könyvbe
temetkezett, és ha felé néztem (mintha nézelődnék),
lapozás helyett keresett magán vagy az ablaküvegen
egy fixírozható pontot. Mert nem vagyok
számára közömbös. (Hülyeség.
Csak bebeszélem magamnak. Az a biccentés
nem volt szinkronban a busz ritmusával;
az szemkontaktus volt, és nem mímelt bambulás.
— Ennyire kifejezéstelen volt akkor is a szeme? —
Tehát felismert újra? Többé semmi tétje nincs
az éltető, kikényszerített véletleneknek?)

Igen, bennem is épített az emlékezés. Amíg
gyalogolok, működik az agyam, kisatírozza
a közlekedési-időt, tervekkel telíti az üresjáratokat.
Cipeli a holtág a hordalékfát, beoltja
önnön anyagával, aztán tovább cipeli,
már alul; telhetetlen meder, használhatatlan
mini-fák (nem nő már belőlük se levél, se tűz);
színültig megbocsátással és ellentmondással.

Ez volt most is, vártam, a megállóban
kétgenerációs, zavaros színű fű —
néhány kallódó mag egyszer kihasználta
a beton joghézagait.
Nem tudom, ki, hol rontott el.
Hogyan lett tévedéseim halmaza: a személyiség.
De megváltozom, látványosan. Méltó
leszek a méltatlanhoz. Kifejlesztem a képességeket.
Dolgozik bennem a sok elpazarolt érzélem-adag.

Például ő. Lehetett volna. (Akkor. Most: lecsüngő,
háromszög hájcici — mint egy háziállaté.)
Mögötte egy szolgálatkész, idegesítő család,
mögöttem egy jó csomó érintés (nem
lett azokból semmi), ellepnek az ujjlennyomatok —
halpikkelyek. Mért ne ő
szokna meg a rendszertelen életmódot, amit folytatok?
Mért ne lehetne új mániám ismerője?
Valamiért ő is fennmaradt a buszon.
Éjszaka van, garázsmenet. Itt van.
Összeroppantja világomat,
mint lefolyó a vizet.
Hogyan kerülünk beszédhelyzetbe ennyi idő után?

Ahogy egy hibádra rájössz, majd úgy kezdődik
el; ahogy felébred az, aki részegen elaludt
a lejtőn. Önmagában sem a szomjúság, sem a gravitáció.
Na jó, ez csak elmélet. Beszélek
a gondolataimról. Hazamegyek, persze egyedül.
Belépek, légmozgás: a csillárba
kapaszkodó díszek ideje újra indul.
Lefekszem egyből, tisztálkodni nincs okom,
fogkefémen éppen egy légy pihen.
Ebből elégi Még egyszer
nem teszem nevetségessé magamat.
Ostoba játék — szabály, szerepek.
Mást ne mondjak: „Elveszítéd,
ha nem érzi azt, hogy ő veszít.”
Aztán töprengés alibin, gyógymódon.

A hit, hogy én nem akartam,
és a remény, hogy úgysem sikerülhet.
Ebből elég! Mára, majd holnap folytatom.
Ő öregszik, nekem van időm. Elméleteim
és emlékeim. És van tömegközlekedés.

A társasági lét

Megint a vacogás. Kerthelyiség. A hideg,

amint izommunkát végez. Emberpróbáló idő.
Ahogy elvonulnak előttem, mozgásukat
rendezik, elvonulnak valaki előtt,
vegyesen. Arcok, egy arc részei.
Nem keresek ismerőst
közöttük. Az ilyesmi úgyis csak visszafelé működik.
Ők ők maradnak. Kizárólag ők.
Túlzásba vittem az első személy
használatát. Itt maradtam,
valahogy itt felejtettek, induláskor
ezek nem ismernek sem istent sem embert,
itt felejtették a hangulatcsinálót. Megint
a vacogás, fölösleges kiadások, ma már
nem melegszenek fel. Megint a vacogás,
rossz passzban vagyok, ami elromlik,
elromolhat, ami marad: a biológiai óra
mutatványai. Plusz egy kigyomlálhatatlan
dallam, reggel még volt értelme,
felvizezte a lakásban a csendet,
megoldotta az agy csomóját. Azóta cipelem,
tört viszi a töretlent, idegesít, a csomóból
egy maradt, ez is kötelesség.
Másra vártam, de annak annyi.
Én voltam itt elsőnek. Hiba volt.
Nulla tapasztalat, hangulatom — úgy tűnik —
nem kamatoztatható. Semmi baj,
amíg van hová menni.
Indulok, nem várok senkire.

Sudár Balázs

A dolgok bőre

(Peer Krisztián: Szóranya)

Engesztelhetetlenségig tárgyilagos, pontos, mint egy hivatalnok, aki naphosszat lajstromoz. Szinte teljesen érzelemmentes, szkeptikus, ironikus, ádáz megfigyelő. Mégis: mintha volna valami, ami a gyöngédségre tett aggályos előkészületekre hasonlít — egy későbbi fegyelmezett szeretet ígéretére. Ezek a Belső Robinson¹ fülszövegének összevágott mondatai. Bennük bizalom és egy kis félelem: nem lehet így, ilyen engesztelhetetlenül, ennyire fiatalon olyan világot bejárni, ahol a metrumok fegyelme, a tempó ad csak némi reményt. Szeretetet, mégha az fegyelmezett is, ezt szeretné ez a valaki, aki hozzáteszi: szinte minden személyes történés hátravan még. Mintha a belakhatatlan sziget idővel azért otthonná válhatna, mintha a magára maradt, makacs barangolót boldogabbá tenné, ha saját lábnyomába lép. De mégis, bármennyire is érthető és emberi, — ez a kívülálló vágya, aki nem lakatlanul lakik, aki szereti felebarátait (vannak neki), és hisz abban, hogy az idővel történések járnak, a történéssel pedig gyógyulás. Talán sebet érez, és varokat: bőrfelszínt, ami alatt mélység van, és a mélységben lakik valaki.

¹ Peer Krisztián: Belső Robinson. Pesti Szalon Könyvkiadó. 1994.

Aki így várakozott, csalódní fog: itt a következő kötet², és nem fegyelmezett szeretet írja. Sebes, makacs és sértődött hangja, nem a gyógyulást, hanem az egyhangúan kaparászó ujjakkal leválasztott kemény kérget meséli mindig újra: a „felszínemen okukfogyott, még meleg sérülések” (Eső). Ok nélküli, de még meleg — és időtlen érzések, az ok elveszik a mozdulatban, a mozdulat lesz önmaga oka, ahogy ismétli, úgy fogyasztja, emésztí fel alapjait. Az alaptalanság nem megszabadulás, nem öngyógyítás, hanem az elrugaszkodás félelme, hogy nem lesz hová visszatérni — az írás a maradék biztonságot fogyasztja. „Mondják, öreg hiba mindent elmesélni, // mert az fogy, mint egy égitest, // és erősen várnak az elfekvő készletek.” (Az öszülők dala)

A veszteségtől való félelem elleni védekezés cinizmusként jelenik meg, ugyanakkor a védekezés is csak az írásban kaphat hangot, visszahajlik a megszólalóra, ott találja magát, ahonnan elkerülni lett volna jó. Az írás így önállósul, irányíthatatlan folyamként sodorva magával félelmeket és kétséget. Az író ember kiszolgáltatottságát csak az ironikus távolság fenntartása teszi elviselhetővé. A versekben megjelenő író-alakok nem személyek, inkább szerepek szerint különböznek; az öregek hibái, a befutottak látszat-élete, az újak beteljesületlen vágya ugyanannak az elsodortatásnak a tapasztalatát mondja el. Gúnyos-cinikus sorok a szakmában számontartott névnek, aki „volt már egy rejtvényben // a neve megfejtendő, és volt egy keresztelón // a legelső részeg” (Név a szakmában), de a lázadó nagyotakarást, a nem-szakma naivitást is elkeseredett szatíra gúnyolja: „— Megváltoztál barátocskám, nincs mese. // Hát nem te mondtad annyiszor, hogy // minden egész törjön el?! És most fröcsögsz, // mint olajban a mirelit; apróság, // aki a fürdetéstől már nem, de a törülközőtől // még fél. Nem baj. Használni tanulod a káros // szenvedélyeket, bosszúszomjad a munkafronton csillapul.” (A sötét ügy) A félelem állandó készenlétben tartja a versek beszélőjét, aki távolsággal, az iróniával, a rálátásba vetett hittel képes a sodrásban maradni. Mindig menekvésre készen, észrevétlenül sodródik ő is. Nincs szilárd pont, menedéke a dac: próbál büszke túlélő lenni magának: „Nekem a rossz joga jutott. // Úgyhogy legyen igazán rossz, nem érdekelt // soha az arany közép.” (A sötét ügy)

A versekben a menekülés, a kívülmaradás lehetőségét fenntartani kénytelen én — mivel a sodrást érzi valóságnak — nehezen kerül kapcsolatba az önmagán kívülivel. Visszatérő képei keresik egymást, próbálnak egymásba kapaszkodni, kapcsolatot teremteni, a világot valóságosnak megtartó hálót szőni, hátha ő is fennakad rajta. De csak a készülődés, a megelőző pillanat mutatkozik meg. Nem nyugodt mozdulatlanságában, mégsem mozdul, beéri az önmaga határain belül tett kirándulásokkal, ágyban lakik mozdulatlan, így próbál kezdőpontot keresni a mozdulatlanak. „Ezen az éjszakán majd álmod látok, // és keresem aztán, akivel közös — // zsugorodom abba a pontba, ahol // a személyiségben kezdődik a faj; // test és gyerekkor uralma.” (Láz)

Nem ádáz megfigyelő, a vágy, hogy az a hely, a nyugodt és belakható világ ne mindig a másiké legyen, erősebb, mint a rálátás, a látványra lenéző — elnézésre képtelen — szigorú főlény. A közötlenségben, a két szék alatt sem jobb, „hiányzik a közös unatkozás”, „Azóta mintha vakáción lennék, mintha udvarolnék, // várok a sorsomra, várni jó”. (A régi élet) A másság öntudata — mely egy ideig talán elég az önazonossághoz — kimerül, a másik kertjébe vágyakozó szomorú leleselkedő nem hideg és objektív, fáj neki, hogy „Övé a nő, tehát övé // ha nem is a boldogság, de az esély. // Enyém a tanulópénz. Övé a szabad akarat, // Ő a gazda. Nekem a rossz joga jutott”. (A sötét ügy)

A rossz joga: eldobni, elveszíteni, elveszni. A rossz joga, hogy amit elvesztett, az elvesztként értékessé válik: régi élet, nő, kert... A rossz joga, hogy saját köreit újra és újra végigjárja, hogy utoléri elszórt holmijait, az eldobás gögjéből nosztalgia, az „enyém, de kit érdekel” büszkeségéből az „egyszer ez az enyém volt” visszavonhatatlan kudarca lesz. Tanulópénz? Talán. Nem hiszem. Nem érzem, hogy a tapasztalásból tapasztalat lenne, nincs egy zsebkendőnyi saját(nak és másokkal megoszthatónak tartott) terület, ami a dolgokhoz való viszonyuláshoz, a tanuláshoz azért mégiscsak kell. „Már nem is // sündisznótartás, csak embriópozíció.” (A sötét ügy) Hiába koptak le a tüskéi, most összekuporodva úrhajózik befelé, tüskék nélkül, ugyanolyan egyedül.

A dolgok bőrén tapogatózó beszélő nagyon ritkán érez sajátjának bármit is, úgy sodródik a helyek között, mintha mindjárt magára is gombolná azokat. Bekerül, és már nem különbözik tőle. A hely bőr. A bőrével érez, a történések a bőrére mennek, de nem veszélyesek, csak ott maradnak. A bőrön

2 Peer Krisztián: Szóránya. Palatinus. 1997.

nyomot hagyó történések örökös lemaradó nyomolvasója, saját nyomai nincsenek. „Redukáljuk az életkorunkat, // a november hónapot kisatírozzuk, // pihenünk és várunk, // nem hagyunk nyomot, // talpig szűzhóban ébredünk fel.” (Kihúzni a telet)

A megérintett, feltérképezett területek megkülönböztethetetlenek, egyik sem lesz otthonosabb, mint a másik. Csigák járnak össze az eltévedőket, fényes csíkot húzva, rácsozatot, mely nem összeköt, hanem feldarabol: „A testét összekaszabolta sok fényes út.” (A nemi érés folyamata); vagy éppen a test várja, hogy a minták íródjanak rá, de történjen bármi is, nem vele, rajta történik. A vége mindig ugyanaz marad: „Bőrömrre csíkos minta feszül” (Tavaszi fáradtság), „Fekszem napozástól // álmosan, hasamon minta”. (Beton) A minta mint körülmény, mint idegen háló betagol, rávetül a fekvőre, saját testére szögezi a tekintetét. Leszegett fejjel, képtelenül a legcsekélyebb távlat megpillantására. Csak a pillantás mozdul, rendületlenül rója a mozdulatlan ördögi köröket.

A mozgás nélküli mozdulatok elvi képtelensége a nyelvi és képi alakzatok működésének szintjén válik képességgé. A versbeszéd a passzív elszenvedés viszonyát állandó nyelvi hajlítássá, ugrásokká aktivizálja, ami a leképezhetőnél látszólag rugalmasabb logikájú világba vezet. A versbeszéd felidéz egy „valóság-hű” viszonyt, majd látszólag őket folytatva valójában épphogy ezek aláadását hajtja végre. Például saját feszülő bőr helyett, ami a szókapcsolatban elrejtve tovább munkál, bőrön feszülő minta születik, a megelőlegezett fekszem a hasamon szubjektív állapot végkifejlete végül hasamon minta lesz, a tematikusán egyébként jól kivehető, saját terének útjait bejáró alany helyett pedig nyelvileg testet összekaszaboló utak jelennek meg. Ezek a kettősségek képileg összeegyeztethetetlenek, csak nyelvileg követhető nyomon születésük folyamata: a test részeinek érzékelését, állapotait, cselekvéseit kifejező igék az utolsó pillanatban átcsúsznak egy másik szintagmába, ige nélkül hagyva a testet. Mintha egy olyan szabály érvényesülne, hogyha egy testrész valamely ige vonzata készül lenni, az ige elfordul tőle és mást választ.

Az ige pálfordulása a versek történeteit is saját képtelenségére formálja. A saját mozdulatlanságától egyre inkább irracionálissá váló világot kezdik belakni az ők, a névtelen mozgatók, a nyomhagyók. A kötet címadó verse A szöranya. A „leskelődő jó urak, // alkotói képzeletednek és ketrecednek”, azaz a világalkotók kívülről figyelik és irányítják a kísérletet: mit csinál az alany, ha igazi szeretet helyett pótléket kínálnak, farácsra húzott, cserélhető, mozdulatlan szőrt, modellált fantomvilágot, melyben a bentlakó „kis buta” — kiszolgáltatva érzékeinek és egy külső, idegen Tervnek — választásaiban is csak látszólagos cselekvő. „Hallgattál volna az éhségedre! // De te, mint akit dróton rángatnak, // választottad az üres biztonságot.” A modell-világ „ketrectestű másik”-ja pedig olyannyira meggyőző valóságpótlék, hogy a kísérlet végén az új, tágasabb helyen lakó „igazi”, aki „ijesztően mozog, // Hangokat hallat, nem tűri // az üdvözítő csimpaszkodást”, már nem otthonos világ többé.

Az Ők persze meghatározzák a rajtuk kívülit, a Mi-t, a kiszolgáltatott létezőket, akik nem is különülnek el igazán egyes számmá, nem egyedek, de nem is egy csoport. Berendezései egy üres helynek, ahová a beszélő néha betéved, melléjük inkább, mintsem közéjük. Ilyenkor a hang közös sors hangja: „a szokott kanbuli, számolatlan poharak, // érzelmi élet, melyben egyetlen támaszunk a konzerv” (Támaszunk a konzerv); napszemüveg őrizte éjszakai emberek hangja. Ők a kísérlet eredményei. Szerepük a szerep, nem pedig az összetartozás.

Néha megtörténik, hogy az érzékelés emlékekkel kötődik össze, tájékozódási pontot kínál, egy pillanatra felmerül a lehetőség, hogy utat talál valamilyen másik folyamathoz, kilép a rátelepült, nyomasztó, keresztül-kasul bejárt világából. Az impulzus, az életerő moccanása, a dolgok megránduló bőre elindít egy hullámot, mely azonban nem lép ki önmaga medréből, lassan újra belesimul saját felszínébe. „A mederből // talaj lett, íme a kupak, ami akkor elvágta // a talpam: tereptárgy, támaszpont; íme a heg.” Egy pillanatnyi lendület, aztán az elrövedő tekintet visszatér a kezdeti mintához: „Nézem a betont, egyre bonyolultabb”. A Baj arcot ad, öltöztet, bekerít — formát (de legalábbis mintát) rajzol. (Beton) És mi lesz utána? (A Baj)

Az „utána” nem valósul meg, az elviselhetőség határán túlra nem vezet út. Az elviselés köré szőtt hősi szerep, a mindent kibírók elszántsága megdermeszti a szomorúságot.

Fogolyvár, Nicht wahr?

Lina, szegény megboldogult, mindig a szerelem betege volt, abba is halt bele — vallotta be csendes rezignációval Sándor Gittának azon az 1936-os szabadkai látogatáson, amikor tíz napig náluk vendégeskedett Lexivel, s idejük java részét valójában nem is Szabadkán, hanem Palicson töltötték. Hosszú sétákat tettek a strandtól a Bagolyvárig és vissza, sokszor esteledett rájuk így az idő. Sándor a tavat nézte, úgy érezte, épp egy ilyen homályba vesző vízfelület lehet a legjobb kifutópályája házasságára vonatkozó emlékeinek. Minthogy sokkal sűrűbben váltott levelet Gittával, mint Ilával, Gitta elég sok részletet ismert e házasság viszontagságaiból, pedig minderről Sándor csak igen tartózkodóan tudósította. A maga házasságában megélt kitöltetlen űr készítette Gittát arra, hogy sokat töprengjen mások sorsán. Sándorról és Lináról is kialakult benne egy összkép, mely igen sok szorongató részletet tartalmazott.

Sándor nem sokkal a nagyháború előtt került Temesvárra, de ezt akkor senki sem tekintette végérvényesnek, nyilván ő maga sem. Könyvkereskedéssel egybekötött könyvnyomdát szeretett volna létesíteni, sokat utazott (még egy útirajza is megjelent valaha, 1906-ban Az éjjeli nap országában, Svédországban címmel). Uhrmann Henrik könyvnyomdáját akarta megnézi Temesvárott, végül, hogy, hogysen, Rösch Károly könyv- és zene-műkereskedésébe került alkalmazásba. Rösch, jövendőbeli apósa rövid beszélgetés után azon nyomban felajánlotta, hogy lépjen be hozzá. Elmondta, hogy itt a német behozatali könyvek hozzák máig is a legnagyobb hasznót, Sándor tájékozottsága, ismeretségei és összeköttetései sokat jelentenének a cégnek, de kiváltképp a friss magyar könyvtermésben való válogatásban tehetne neki nagy szolgálatot, mivel, noha tud ő magyarul, olvas is, beszél is, ír is, ha kell, de valahogy máig sem érez e téren biztos talajt a lába alatt. Egyszóval: magyar irodalmi tájékozódása nagyon bizonytalan, a jövőre nézve viszont e nélkül aligha lesz esély egy nyomda létrehozására, amit ő is régóta tervbe vett. Itt van ez a Dél Irodalmi Társaság, Sándornak aktív részt kell vállalnia benne, könyvek ismertetését és eredeti művek írását propagálnia. Egyszóval: adva van a lehetőség, interesszálja magát minél szélesebb körökben.

Sándor nem először járt Temesvárott, tudta, hogy annyi nyelven beszélnek a városban, ahány a cégtábla (ezt annak idején olvasta valahol, s a helyszínen lepődött meg, hogy ez valóban nem esik messze a valóságtól). Németek voltak a legtöbben, de majdnem annyi magyar is, valamivel kevesebb szerb és román lakta a várost. A német ismerete nélkül azonban az ő szakmájában itt semmiképp sem lehetett volna érvényesülni. Sose gondolta volna, hogy Eichinger Amália német nyelv iránti különös honvágyának és féltve őrzött német könyveinek még hasznát is veszi. Sándor, mint legidősebb fiú Amália kedvence volt, vele mindig németül beszélt, sőt írni-olvasni is megtanította németül. Később pedig hosszú délutánokon át olvastatott fel magának Sándorral a saját, féltve őrzött német könyveiből. Sándor azon kevesek közé tartozott a családban, akik csodálták Amáliát, szeretett vele lenni, nem a felolvasások miatt ugyan, hisz jobbára csak a szavakat értette e könyvekből, a mondatokat már sokkal kevésbé, nem is igen törekedett megérteni, de anyját figyelve úgy érezte, egyre közelebb kerül kiismerhetetlen, fura lényéhez, mely felett a család többsége csak szimpla legyintéssel siklott tova.

Két hónapja volt már Rösch Károly könyv- és zenemű-kereskedésének az alkalmazottja, s főnökével egyre jobban összehangolódtak. Károlynak a szakma a kisujjában volt, több évtizedes, jól kiépített összeköttetés-hálózzal rendelkezett. Sándor kezdetben biztosra vette, hogy ezt az embert csak az üzlet érdekli. Később jött rá, hogy kitűnő memóriája a könyvek tartalmi vonatkozásaira is kiterjed, sőt hogy megszállottságig menő olvasási rohamai vesznek rajta erőt időről időre, s míg e szenvedélyét ki nem elégíti, nem lehet vele kapcsolatot teremteni, nem képes kilépni olvasmányának búvköréből. Kicsit bogaras ember, tájékoztatták Sándort a cég többi alkalmazottai, ami szerintük abban mutatkozik meg, hogy időnként össze-vissza beszél. Károly egykettőre

felismerte Sándorban az igazi partnert, aki tökéletesen értette őt. Annyi sok magányos évtized után Károlynak végre sikerült olyan emberre találnia, aki partnere tud lenni olvasmányaira vonatkozó, mindeddig önkörükben forgó gondolatainak megosztásához.

Röschék családi vacsorára szóló meghívása, a többi alkalmazott szerint, nagy megtiszteltetésnek számított. Fura família, ahol két nő körül forog a világ. A Fanny méltóságos asszony egy igazi nagyvilági dáma, még ma is mindenkit levesz a lábáról, de jaj annak, aki nem üti meg azt a mértéket, amelyet egy művelt embertől elvári. Az unokája pedig még rajta is túltesz. Sándor inkább kedvetlenül, mint szorongva készülődött erre a kitüntetésszámba menő családi vacsorára, miközben azon töprengett: hogyhogy a méltóságos asszony és az unokája? Ezek szerint Linának nincs is anyja? Soha egy szót sem szólt róla eddig senki. Azt ugyan csak utólag ismerte be magának, hogy ha mégis szorongott, azt az okozta, hogy valójában maga sem tudta, a csalódástól fél-e jobban, vagy attól, hogy lenyűgözi a család, vagy Lina inkább, akit addig sohasem látott.

Röschék a Belvárosban laktak, méghozzá a Losonczy tér egyik egyemeletes „palotájában”. Ezen az estén mindenki önmaga magaslatán volt, sőt ha lehet, még túl is szárnyalta önmagát. Ezt a későbbi tapasztalatok fényében határozta meg magában ekképp Sándor. Károly felesége, akit Kathenak hívtak, nem véletlenül szokott kimaradni a családi felsorolásból. Csöndes, visszahúzódo teremtés volt, viszont kitűnő háziasszony, s a jókedély pírját a jól sikerült vacsora csalta arcára, nyilván főképp abból kifolyólag, hogy Sándor igazi gourmandként dicsérte meg a legválasztékosabb műgonddal készített fogásokat. Pontosan annak arányában dicsért mindent, ahogyan az Kathe értékrendjének megfelelt. A többieknek, Károlynak, s anyjának, a „méltóságos asszonynak”, nem is beszélve Lináról, szóra sem érdemes ügy volt, de Kathe oly ritka öröme őket is egykettőre derűsre hangolta. Fanny méltóságos a dohányzóban elköltött desszert és cognac közepette máris rázendített szemlélatomást kedvenc „áriájára”. Mit szól ehhez a mi városunkhoz, sag'n Sie mir? A társalgás végig a magyar és a német össze-vissza keveréséből tevődött össze, Sándor mégis bájosnak tartotta ezt a habarcsot, nyilván elsősorban Fanny méltóságos beszédmódjából kifolyólag, aki vele született kacérságát — korához illően — már csak erre a nyelvkeverésre korlátozta. Valamiféle intellektuális kacérsággént lehetne néven nevezni ezt a sajátos beszédmódot, mert sohasem egyik vagy másik nyelv nem ismeretéből fakadt, hanem mindig kicsit gunyoros jellemzést is jelentett, mely gunyorosság alkalmazásában Fanny méltóságos önmagát sem kímélte. Miféle Temesvár? Sokkal inkább Fogolyvár, nicht wahr? Nemcsak a múlta értem, amikor három felvonóhidas kapu választotta el a belvárost a külvárosoktól, s a világtól, s este kilenc után (ja igen, a pétervárad kapu 11-ig volt nyitva), de nagy általánosságban az volt a helyzet, hogy aki este kilenc után kint maradt, nem jöhetett be, aki bent volt, nem tudott kimenni. De meg azért is, mert egyszer aki idejött, nem tudott többet elmenni innen. Vagy ahogy vesszük: elköltözni elköltözhetett ugyan, de csak a másvilágra. Es ist kein Witz! Dédapám mesélte, hogy úgy érkezett ide Németországból (meg nem mondom most, pontosan honnan is, szolgáljon mentségemre: akármilyen öreg vagyok is, azokról az időkről nincsenek személyes emlékeim), hogy a rokonait jön meglátogatni, és mein Gott, egy fia rokont nem talált itt, mind meghaltak maláriában. S akkor, ahelyett, hogy — mir-nichts-dirnichts — sofort odébbállt volna, fogta magát és letelepedett itt. Valahol meg is írták, hogy Temesvár a Monarchia Szibériája, ide hozzák meghalni az embereket. Mindenki azt hiszi, hogy ez csak amolyan Tritsch-Tratsch. Nem is csoda, mire rájönnek, hogy igaz, már javában útban vannak a másvilágra. Aber, Mama, es ist wirklich die Spitze, pironkodott néha Kathe, de ez Fanny méltóságosnak csak olaj volt a tűzre.

Károly is, Lina is szakasztott egyforma büszkeséggel elegy derűvel hallgatták Fanny méltóságos történeteit, az „áriákat”, ahogy később, beavatottként Sándor is átvette ezt az igen találónak vélt kifejezést. Sándor szemben ült Linával, aki mellett unokafivére (Ross) Ödön foglalt helyet. Ödön ez idő tájt postamesterként ténykedett Versecen, s csak alkalmyszerűen tartózkodott Temesvárott. Szemlélatomást csöndes fiatalember volt, a hálás közönség fajtájából való. Sándor kapott helyet Fanny méltóságos mellett, s ha nem őt követte tekintetével, óhatatlanul is Linára kellett néznie. Mindez azonban a társas együttlét sodrásában nem is tudatosodott benne. Hazafelé menet azonban szinte percről percre mélyebben ivódott bele Lina látványa, s vele együtt egész valója. Máig sem tudja, vajon valóban szép nő volt-e megboldogult felesége. Csak részletekben képes felidézni.

Barna szemét, mely olykor bársonyosan lágy volt, máskor meg oly kihívó és kegyetlen, oly követelőően birtokoló, mint aki a majdani túlvilágról is foglyaként birtokolja. Maga előtt látja finom vonalú tarkóját, mely előnyösen hangsúlyozódik laza kontyba fűzött, vörösbe játszó szöke hajkoronája alatt. Egyre csak a búcsúzóban fülébe sűgött mondat ismétlődött benne, mintha nem is volna más, csak egy dallam. Alex, ich bin so traurig, besuchen Sie mich mielőbb (baldmöglichst!), kérem! S ő, mintha soha, de soha nem is értette volna meg e szavak jelentését, mintha e dallamnak szegődött volna csupán a nyomába. Mintha e dallam lett volna az, amelytől soha többé nem volt már szabadulása. Mind gyakoribb találkozásaik során is csak azt tapasztalta, hogy nem képes odafigyelni arra, amit a lány mond, azt se tudja, hogy ő maga miről beszél, egyedül az uralja az agyát, az idegrendszerét, összes érzékszervét, hogy a lány ott van mellette, ott van ugyanabban a színház- vagy bálteremben, könyvkereskedésben, könyvtárban, cukrászdában, vendéglőben, táncteremben, „ugyanabban” a ligetben. Egyszóval: semmi más nem volt számára fontos, csak hogy ugyanott legyen, ha szót sem váltanak, ha tekintetük sem találkozik, még akkor is. Mert ha Lina nem volt ott, minden oly kihalttá lett egyszerűen, s oly végtelenül hiábavaló.

Lina halála után Sándor lassacskán beismerte magának, hogy kezdettől fogva tudta, hogy Lina sohasem szerette, csak birtokolni akarta. Ő volt Lina egyetlen biztos pontja, s ahogy egyre csapongóbb, kapkodóbb bizonytalansággá lett benne és körülötte minden, annál nagyobb szüksége volt rá. Csak az utolsó hónapokban döbrent rá a felesége, hogy már képtelen őhozzá is, mint egyetlenegy létező iránytűhöz igazodni, illetőleg hozzá újra meg újra visszatérni. Ám ha figyelt volna is Sándor Lina szavaira, az sem változtatott volna kapcsolatuk alakulásán, ebben ma már biztosabb, mint valaha. Lina baráti közvetlenséggel — mint régi jó ismerősének — már első találkozásuk alkalmával megvallotta, hogy évek óta szerelmes egy Treisz Andor nevű vámtisztbe, aki itt érettségizett a főreálban, de akkor ő még nagyon kislány volt, noha már akkor is fűlig szerelmes volt bele, és rengeteg névtelen szerelmes levelet írt neki. S amikor végre ő is részt vehetett élete első megyei bálján, s Andor, mit sem tudva a szerelmes levelek írójáról, többször fel is kérte táncolni, két hét múlva Fiuméba (!) helyezték. Kapott tőle néhány lapot, ő is írt néhányat, de a szerelmesleveleket többé nincs mersze elküldeni abba a reménytelenül távoli Fiuméba.

Mint utóbb kiderült, Linának erről az „obszessziójáról” a család minden tagja tudott. Fanny méltóságos szerint Lina a „távolságok szerelemese”, majd kinövi. Lina viszont minden hozzá közeledő fiatalembert elutasítva, diadalmas bizonyosságát adta nagyanyjának, hogy nem nővi ki. Így Sándor valójában annak köszönhette Lina bizalmát és rokonszenvét, hogy nem volt temesvári. Sokkal ritkább volt tehát ama derű, mely a család hangulatát Sándor első vacsorameghívása alkalmával jellemezte, mint azt gondolhatta volna. Andortól nem érkezett már üdvözlőlap huzamosabb idő óta, de hogy Lina álmodozott-e róla továbbra is, azt senki sem tudhatta. Sándor már Lina halála után jutott arra a következtetésre, hogy házasságkötésük idején Lina őbenne csak Andor temesvári helytartóját látta, s belenyugodott, hogy énjének egyik részével mégiscsak jobb, ha alkalmazkodik a helyi körülményekhez, annál szabadabban szárnyalhat reménytelenül messzi távolokban lényének másik fele, melyet — talán maga sem tudta — sohasem lehetett sehová hozzákötni semmivel. 1915-ben jutott el a hír Temesvárra, hogy Andor „hősi halált” halt. „Ettől kezdve jó ideig már nem csak temesvári, de evilági helytartója lehettem Andornak”. Mert Lina időnkénti tüneményes kedveskedései, hízelgései, hódító „manőverei” valójában nem neki szóltak, hisz a vak is láthatta, mennyire ki van szolgáltatva mindenestül a feleségének. Hacsak vele született tartózkodása nem kelthette olykor azt az illúziót, hogy újra meg újra meg kell hódítani. Az is lehet, hogy a szerelem nem is személyre szabott élmény, csak önszító lobogás, s a vak véletlenül múlik, kibe képzele bele tárgyát.

Mindenkire rettenetes hatással volt a világháború, Lina ideges nyugtalansága és rémálmai egész biztosan innen datálódnak. Apján keresztül mindenkit megmozgatott, hogy segítsen elérni, Sándort ne vigyék el katonának. A verejtéktől csapzottan és csuromvizesen ült fel éjszakánként ágyában, arra ébredve, hogy hallja a tulajdon jajveszékeltő sírását, mert férje éppen most esett el valamelyik harcmezőn.

Álmaiban Sándor volt Andor? Sándor simogatta, borogatta, nyugtatgatta, ahogy tudta. Végül lassacskán lecsendesedett, bágyadtán követte tekintetével Sándor figyelmes tevés-vevéseit,

elmosolyodott és csorogtak a könnyei. „Ezek voltak azok a pillanatai házasesetünknek, amikor Lina csak engem látott, amikor a lelke mélyéig hálás volt és teljes odaadással ragaszkodott hozzám.” Noha a háborúnak csak nem akart vége lenni, anyagi helyzetünk egyre romlott, Lina gyereket akart, hogy „igazi család legyünk”. Nehéz időkben, 1918-ban született meg Lexi, s Lina mérhetetlenül boldog volt, szinte nem is látszott tudomást venni a mind borzasztóbb külvilágról. Ennek a boldog korszaknak azonban egykettőre véget vetett a trianoni békeszerződés. Napokig valami csendes téboly tartott fogva bennünket. Úgy éreztük, egy rémálomnak lettünk foglyai, és sehogy se hogy felébrednénk végre. Az, ahogy egyik napról a másikra megváltoztak az emberek. Ahogy román ismerőseink egy része egyszeriben átnézett a fejünk felett, ahogy a magyar családok egész sora tűnt el egyik napról a másikra. Valóságos ragályként terjedt a menekülés az immár határokkal elválasztott Magyarországra, s onnan, ki tudja, ki hova, merre vette az irányt. Vagy ki mindenkit puffantottak le, mielőtt bármelyik határon is átjuthatott volna. Közülünk senki sem akart menekülni. Még Lina sem említette egy szóval sem, pedig nagyon szenvedett. Nem is tudom, miért is mesélem mindezt, hiszen ti éppúgy átéltétek, mint mi, édes Gittám.

Ekkoriban kezdődtek újra Lina éjszakai rémálmai. Szinte naponta ugyanúgy arra ébredt, hogy sír, zokog, jajgat, és mindig azt álmodta, hogy be van zárva. Egy szűk és bűdös cellába van bezárva, és soha többé nem fogják kiengedni. 1922 elején, Réka születésekor, akit igazából már nem is várt, nem is kívánt, minden anyai teendő Fanny méltóságosra és Veronkára hárult, aki már Lina születésekor is a háznál volt (Kathe még 17-ben meghalt tüdőbajban). Lina egyre kísértetiesebben emlékeztetett anyánkra. O sem szólt napokig egy szót sem. S hogy honnan jutott eszébe, amit annak idején anyánk halálával kapcsolatban mondogattunk, nem tudom. Fanny megfogalmazása volt, de találóbbrat nem is tudnék elképzelni. Lina hol napokig feküdt, s meg sem mozdult, hol pedig úgy járkált a lakásban, mint aki soha többé nem fogja abbahagyni. Időnként azonban megállt, kezébe temette kétségbeesett arcát, s egyre csak azt suttogetta maga elé: jaj, Istenem, elég az agyam! Jaj, Istenem, elég az agyam!

Orvos orvost ért a háznál. Semmilyen nyugtató nem használt. Pullmann doktor, ma is emlékszem a nevére, úgy döntött, hogy morfiummal tesz kísérletet. Nem tiltakoztunk, a helyzet tűrhetetlen volt. És Linának visszatért a nyugalma s a jókedélye is. A gyerekekkel továbbra se sokat törődött, de olvasott, érdeklődéssel és élvezettel, s ez mindannyiunknak nagy megkönnyebbülést jelentett. Ekkoriban figyelt fel egy írásra az egyik folyóiratban, melyet egy Bán Elemér nevű író írt. Emlékszem, meg is kérdezte tőlem: Te ismered Bán Elemért? — Hogyne, mondtam közömbösen, semmi különös. Semmi különös? — nézett rám egyszeriben szúrós tekintettel. — Az egy nagy író — szögezte le dacosan. Ennek is persze csak utólag van jelentősége. Ám Lina egész életét és halálát sem tudom még csak elképzelni sem, ha nem állok meg legalább néhány soránál annak az írásnak, amelynek alapján a fenti kérdést feltette és megválaszolta. Bán Elemér Franciaországban töltötte nyári vakációját, amikor kitört a világháború, és sokadmagával, mint az ellenségnek számító Monarchia állampolgárát, civil fogolyként öt évre börtönbe zárták. Lina erről olvasott egy rövid feljegyzést: „Sokszor kérdeztem magamtól ez öt év alatt, miért csuktak be bennünket, miért kínoztak és nyomorgattak óceáni szigetek nedves, sötét erődítményeinek odúiban? Ma sem tudok rá felelni. Hirtelen, minden átmenet nélkül elváltak az élettől, és most ugyancsak úgy kiraktak az élet partjaira. Vakít a fény, a nagyvárosi zaj szédít, és egy új világban találom magamat, mintha száz évig aludtam volna. Nappal azzal foglalkozom, hogy remegő kézzel igyekszem volt életem fonálát az újhoz bogozni, melynek csak a csücske lóg ki a jövő zárva tartott gomolyagjából, éjjel azonban, ha csukott szemem mögött felépül a bűvös álompanoráma, visszarepülnek a fogsági képek, letelepszene az álomkertek fáira, és mozdulatlan, irigy szemmel figyelnek, mint várfalakon a baglyok, ha a hűvös este leereszkedik a várárokba.”

Linában, furcsamód, mintha éppen ez a kis följegyzés tudatosította volna, hogy ő maga nem is a reménytelen szerelmek, a mindent végérvényesen szétziláló világháború, nem is egy visszataszítóvá lett ország foglya, hanem a tulajdon sorsáé, s mindez annyira önmagán belül van, hogy soha, míg él, nem lehet belőle szabadulása. Pedig semmire sem vágyott ennél jobban. Kiszabadulni, és belépést nyerni egy másik sorsba, egy másik életbe, ahol emléke sem marad többé önmagáról, és semmiről a világon, ami e hely szellemét teszi. De hogy milyen lehetne az a másik, aki lenni szeretett volna, s

az a más hely, ahol lenni vágyott, arról képtelen volt még álmodni is; nyilván annyira tisztában volt képtelenségével. Lina irtózott ettől az új országba szakadt Temesvártól, hetekig, sőt hónapokig ki sem tette a lábát az utcára. Annyit olvasott, mint aki a könyvekbe, folyóiratokba menekítette át az egész életét. Apjától örökölte ezt a fajta megszállottságot, csak neki — nem tudom, vesztére-e vagy szerencséjére — megadattak a körülményei ahhoz, hogy áldozhasson is neki. A nagy olvasások eme nyugalmasabb korszakának azonban egy csapásra vége szakadt, amikor Lina értesült róla, hogy Bán Elemér otthagya Pestet, visszatelepült Kolozsvárra. Mindenáron találkozni akart vele. Meg kell ismerkednem azzal az emberrel!, mondta, szinte kiáltotta, szemében csupa nyugtalan lobogással. Nem volt e tekintetben már akkor sem egy szikrányi öröm, nem ködösödött el valamely boldog várakozás, titkos álom átsuhanó visszfényében. Metszően éles volt nemcsak a tekintete, hanem egész arca is, mint aki önmaga ellen forral iszonyú bosszút. Mint aki végképp elszánta magát, hogy a tulajdon belső poklába belenézzen. Ebben az időszakban számtalan irodalmi társaság alakult vagy éledt újjá a megváltozott határok más körülményei között. Egy-egy irodalmi rendezvénynek már a terve is óriási visszhangot keltett, kemény harcot kellett vívni a hatóságokkal, hogy megtartását engedélyezzék. Mindannyiunknak szívügye volt tehát. Az egész család rész vett valamilyen formában ezeknek a rendezvényeknek a megszervezésében, még Fanny méltóságos és Lina is. S arról is tudtunk, ha valami Aradon, Nagyváradon vagy Kolozsvárott készülődött. S ha tehattük, nemegyszer elutaztunk magunk is. Ha Linában az írásnak csak egy szikrányi képessége is meglelt volna, vagy bármely más műformában ki tudta volna fejezni önmagát! De semmi effajta képesség nem adatott meg neki. Mindaz a cikázó merészség, eredetiség, végletesség, mely lényét olykor az izzásig hevítette, önmagát kellett, hogy égesse, s perzselje lassan fel. Ebben volt ő a legvégletesebben fogoly: önmaga megválthatatlan foglya.

A sokféle ünnepség közül; amelyeken magunk is részt vettünk, a legemlékezetesebb az az Ady-ünnepély, amelyet az Ady-szülők aranylakodalma alkalmából vagy inkább ürügyén rendeztek meg 1924-ben Zilahon. Nyár volt, még a dátumra is emlékszem: július 20. Itt találkozott Lina először Bán Elemérral. A bemutatkozás, beszédbe elegyedés nem okozott gondot, nagyon összetartottunk valamennyien, akiknek létfontosságúak voltak ezek a rendezvények. Lina ekkoriban már — talán mondanom sem kell — igazi morfinista volt, de ez még csak izgatóbbá tette egész, légiesen karcsú és könnyű alakját, izzó tekintetét. Eleven lobogás volt habkönnyű fodrokkal szegélyezett fehér selyemruhájában, különös hatást keltve a távoliság aurájával, mely finoman körbekeretezte. Nem tudok számot adni róla ma sem, milyen volt Lina és Elemér kapcsolata. Hogy Elemér első pillanatban felfigyelt rá, s hogy nem tágított mellőle egész idő alatt, azt láthattam. Emlékmise, ünnepi szónoklatok, megemlékezések, hangverseny, általános zsongás, mindenki mindenkivel meg akart valamit beszélni. Én is, így Lináról sokszor hosszabb ideig nem is tudtam, hol van, mit csinál, kivel beszélget. Sőt, erre is emlékszem, szándékosan kerültem is nemegyszer a nap folyamán. Pontosan tudtam, nem is az eszemmel, de az idegrendszerem minden szálával, hogy sorsdöntő ez a nap. Ha Lina és Elemér egymásba szeretnek, Lina egykettőre Elemérhez köti az életét, s talán ki is gyógyul betegségéből. Kívánhattam én ezt igazán? Csak győzöttem magamat, jobb lenne, nemcsak neki, nekem is, mindannyiunknak. De nincs az az észérv és szívjószág, mely ilyesmiről igazán meggyőzhetné az embert. Linából mindig hiányzott minden konvencionális. Ha mindehhez hozzáadjuk, hogy ekkortájt már morfinista volt, magától értetődővé lesz, hogy csöppet sem titkolta Elemér iránti szenvedélyes rajongását, mely már jóval személyes találkozásukat megelőzően is magas hőfokon lobogott benne. Erről úgy beszélt nekem, mintha a testvérbátyja lennék, mintha föl sem merült volna benne, hogy velem e lobogás azért mégsem lehet megosztható. Nem tudom, mi volt ebben számomra súlyosabb teher; az, hogy pontosan tudtam, vagy az, hogy férjvoltom utolsó szála is elszakadt, s vele e „státus” visszaállíthatóságának minden reménye is.

A zilahi ünnepségről hazafelé menet Lina egy árva szót sem szólt, szemlátomást teljesen a találkozás hatása alatt állt, de az arca, a tekintete semmit sem árult el élményeiről, benyomásairól. Olyan hatást keltett, mint aki nagyon figyel valamire, de úgy, mintha nyitott szemmel, mozdulatlan szemgolyóival mégis álmodná csupán e figyelmet. E találkozást követte még néhány. Lina ilyenkor minden köntörfalazás nélkül közölte velem, hogy utazik Kolozsvárra Elemérhez. Nem tudom, milyenek voltak ezek az együttlétek. Azt sem, hogy mi okozta e találkozások gyérülését, majd

elmaradását. Annyit azonban tudok, hogy a lobogásnak azt a hőfokát, amelyben Lina perzselődött, nincs is talán ember, aki el tudná viselni. Az talán már csak arra lehet jó, hogy akire irányul, abban leperzselje az ébredő szerelmet, a vágyat is, mindent. Mert Linában e szerelemnek nem volt kibontakozása, csak tetőzése volt, s ez, azt hiszem, minden más ember számára érzelmileg követhetetlen. Nem tudom elképzelni sem, hogyan viszonyult Linához Elemér. Ma már közismert, mennyire megtörte őt a fogság, s mindaz, ami oly gyökeresen megváltoztatta az életét a háború után. Talán volt benne együttérzés, s nem háritotta el értetlenül, durván és ostobán e reménytelen, s talán nem is a személyének szóló lángolást. Erre engednek következtetni azok a mozzanatok, amelyeknek szemtanúja voltam. Linában nem ébredt keserűség és harag Elemér iránt, csak a lángolása változott meg. Ehhez persze tagadhatatlanul hozzájárult a morfium roncsolása.

A találkozások elmaradása — külsőleg legalábbis — a pusztító méreg hatásának volt következménye. Lina számos alkalommal bejelentette este, hogy másnap reggel utazik Kolozsvárra Elemérhez, másnap reggel viszont szemlátomást teljesen megfélekedezett róla. Olykor napokig sem jutott eszébe nemcsak az utazás, de még Elemér sem. — Fanny álmaiban időzöm mostanában - mondta nekem olykor, s a tekintete ilyenkor épp olyan volt, mint annakidején, amikor lidérces álmaiból ébredve nyugtatgattam, borogattam, simogattam, s ő csupa hálával követte tevéseimemet, mosolygott rám, és csorogtak a könnyei. Nem tudom, volt-e valaha is Fannynak ilyen álma, nem is lényeges, Lina ragaszkodott ehhez a „címhez”. Ebben az álomban a régi temesvári Várban bolyongott, fényes nappal volt, tehát nyugodtan kijuthatott volna, ám amikor odatalált a bécsi kapuhoz, az be volt zárva, sehol egy lélek, ő pedig eszeveszetten dörömböl. Rettenetes szorongás vett rajta erőt, arra gondolt, biztosan éjszaka van, de ő nagyon lázas, ettől fénylik úgy a teste, hogy nappalnak látja az éjszakát. Ekkor az egyik toronyórán észrevette, hogy tíz perc múlva kilenc. A bécsi kapu őrei nyilván elunták az örökösödést, s elhúzódtak valahova aludni, de kilencig még nyitva kell, hogy legyen az erdélyi kapu. — Repülni szerettem volna, de mintha valami kegyetlen erő ragadott volna magával, benyomott a földbe, s ott kellett pusztá kézzel kivájnóm magamnak az utat. Még most is mintha csupa dohoz sár borítaná az egész testem - nézegette eliszonyodva csontsovány karjait. — Nem tudom, hogy sikerült odatalálnom az erdélyi kapuhoz, de hiába volt az egész, az is zárva volt. Tikkasztó hőség, sehol egy lélek. Ó, mért is nem maradtam a föld alatt?! - fogott el az iszonyú kétségbeesés. Lefeküdtem a földre és zokogtam. Nem is akartam már sehová mozdulni, de megint csak valami ismeretlen erő fölrángatott és sodort, akaratom ellenére. Biztos a péterváradai kapu felé megyek, gondoltam magamban, és még az is megfordult a fejemben, hogy milyen pontatlanul fogalmazok, hisz nem is én megyek, ismeretlen valami taszigál csupán. Ekkor, mintha mégiscsak én magam mennék, szabad akaratomból, eszembe jutott, hogy a péterváradai kapu tizenegyig van nyitva, ott még simán kijuthatok. Újra megnéztem hát egy közeli toronyórán az időt: kilenc órát mutatott. Aztán már csak a toronyórákat néztem, mind az összes kilenc órát mutatott, s én már tudtam, hogy ennek sose lesz vége... Nem is tudom, felébredtem-e vagy éppen most aludtam el. —

Bizonyos részletek alapján arra következtettem, hogy vannak más ismétlődő álmái is. Ő Szigetvárosban él, mely a nádasok és mocsarak miatt nehezen hozzáférhető helyen van, és olyan mint egy mélyen a vízben fekvő sziget. Elemér is vele van, csak néha nem tudja felidézni az arcát. De volt úgy többször is, hogy kinyitva a szemét azt mondta: víz alá került a Basa Kútja, s mindenestől befagyott, azóta is csak korcsolyázunk, mint a mesében. Majd, mint aki több évszázadot száguld át visszafelé gondolatban, ekkoriban már holtmerv arcán egyszeriben lányos, csupa ígész reménnyel teli mosoly jelent meg, s azt suttogta: nemsokára itt a farsang. Előállt már a delizsánsz? Egyre súlyosbodó állapotában aligha tudhatott bármit is Elemér betegségéről. S persze arról sem, hogy halálos kórral küszködve írja fogságáról szóló regényének utolsó fejezeteit. Elemér 1931 márciusában fejezte be regényét. (Sokat írtak erről akkoriban a lapok.) A hónap közepén ágynak esett, hetek alatt önmaga árnyékává fogyott, öregedett. Áprilisban Budapestre, a Herczog-klinikára szállították. Itt kapta meg regényének első nyomtatott példányait. A regény óriási sikert aratott. Nemcsak a kritika fogadta osztatlan elismeréssel, de az olvasóközönség is. Elemér százszámra kapta naponta az olvasók leveleit. Nem sokáig. 1931 júniusában végzett vele a májrák.

Linának én magam szereztem be Elemér regényét. Lassan haladt az olvasással, ekkor már inkább a

maga álmaiban volt otthonos, még a rémálmaiban is, noha a könyvtől egy pillanatra sem vált meg, aludni is úgy aludt, hogy karjaival átfonta. Elemér halálhírét úgy fogadta, mint aki ezt már rég tudja. Könyvét azért továbbra is olvasta, de sokáig nem gyakorolt rá semmilyen hatást. Olyan volt az arckifejezése, mint aki régóta mindezt szóról szóra ismeri. Csak életének utolsó heteiben változott meg. Mint akinek most jutott el a tudatához, hogy Elemér meghalt. Emberfeletti erőfeszítéssel igyekezett minden mondatot átérezni, átgondolni. Mint akinek végig kell járnia Elemér szenvedésének minden stációját...

Ma sem tudom, szándékosan adagolta-e túl magát, vagy szétroncsolt szervezete épp akkor mondta fel a szolgálatot, de aznap halt meg, amikor a könyv végére ért. Iszonyú volt a jajveszékélésbe csapó zokogása, ahogy odavonszolta magát az ajtóhoz, ahogy minden erejével dörömbölni próbált, miközben egyre fogyó hangerővel végül már csak suttogni tudta: engedjete be! Engedjete be! Engedjete be! Engedjete be!

Pardi Anna

Hengerről hengerre

Nemcsak az úthenger jön, a léghenger is.
Mindent lesöpör a luciferi túlerő.

Nemcsak a léghenger jön, léthenger is.
A bántalmazott létezni ige visszaüt.

Nemcsak léthenger jön, az úrhenger is.
A magasságos egék információs blokkja leérkezik.

Korszakról korszakra

Egymást követik a szenvedő korszakok.
Egyik el se múlik, jön a másik.
A hús, a vér rendetlen álmokat szül.
E sok rendetlenség globalizálódik.

A föld súlya az agyakon, az ágyakon.
A fehér ravatal ágynemű.
Példátlan feszültségekben tör elő
nehézségi erőre a kegyelem. A könnyítő erő.

Ország, dicsőség, hatalom

A mély melankóliák országában lakik a test ördöge.
Hogy vannak, maguk sem tudják az emberek.

A jól vagy rosszul, az nem felelet.
Minden hangulat, atmoszféra összekeveredett.

Belülről tengődő ólon lakatok.
Íme a közérzeti szakdolgozatok.
A negatív szellemé a dicsőség, a hatalom.
Lányodat, fiadat hiába korholod.

A magas örömök országában lakik a lélek angyala.
Van erről is némi, bár nem napi hír az evangéliumban.
A pozitív szellem a titkolt, az elhallgatott.
Pedig övé lesz az emberiség. Az ország, dicsőség, hatalom.

Platón

Holdvilágos éjszakán miről álmodik a lány,
régi piactéren régi sétáról például egy görög bölccsel.

Mert fontos és gyógyhatású, ha fölfoghatatlan
dolgokról is beszélhetünk — oktatja Platón szegényt,
kinek idegrendszere már depresszióra kész.

Pintér Lajos

A Kondor Béla-ablak

Ambrus Zoltánnak

Mikor halt meg Kondor Béla? Hirtelen nem is
tudom, a hetvenes évek elején lehetett. Hiszen
én már nem találkoztam angyali lényével. Nem
találkoztam a ragyás-arcú angyallal, aki átrepül
Pest s Buda légtérén, s összezavarodnak jöttére
a titkos radarok. Én már csak emlékkiállításán
voltam ott, ahol Nagy László beszélt, a szöke
- mit szöke! — a gondba beleőszült bicebóca,
Nagy László, Ő beszélt, ő sírt, hogy szent Isten,
én nem vagyok otthon, s mellette élete párja,
ki elválasztható a köznapokban, ki elválaszthatatlan
az ünnepekben, mellette élete párja, Szécsi Margit.
Most csak áll lehajtott fejjel, nem zengeti
a hártypapírral átkötött fésűt, hangszerét.
Mikor halt meg Kondor Béla? Hirtelen nem is
tudom, a hetvenes évek elején lehetett.

Nagy László élt, Szécsi Margit élt, s mi is
éltünk ifjúkorunk delén. Kondor Béla műtermét
azután barátom lakta, mindennapos vendég voltam
az elárvult padlásszobában. Kerestem a festő
elárvult macskáját, száraz festőecsetét, árva
vásznát, melyet lehet, hogy széthasogat
a hálás utókor, mint Csontváryét. S mindenütt
az ismerős rajzok, karcok: Kondor-kezek, Kondor-
angyalszárnyak, Kondor-fejek a szoba falain,
az ajtófélfába belevésve, az órjás üvegablakokra
zsírkrétával rárajzolva. Kondor gyönyörű művei
az elárvult s elárult padlásszobában, ahonnan
Sarkadi Imre lezuhant. Álltam az
átkozott lépcsőfordulónál, s ordítottam
némán, hogy innen? innen, innen?
S levehető ablakszárnyakon a műremek
Kondor Bélák. Kondor-kezek, Kondor-
angyalszárnyak. Valamelyiket leveszem,
magammal viszem, gondoltam oly sokszor.
Valamelyiket ellopom, gondoltam oly
sokszor. Az ablakszárnyakra rajzolt
műreemek társaságában remegtem izgatottan.
De soha, soha, soha, soha, soha, soha.
Ahogy a szegény ember nem lop sehonnan,
ahogy a szegény ember nem lop virágot
temetőből, ahogy a szegény ember nem
lop pénzt templomi perselyből, ahogy a
szegény ember nem lop Kondor-üvegablakot.
De elképzelem. Azóta is ennek fényében,
ennek igézetében, ennek ragyogásában élek:
lopom a Kondor Béla-üvegablakot, és megyek
a Váci utcán vele, megyek a Haris közön vele,
megyek az új Erzsébet hídon vele. A Kondor
Béla-alkotással a Kondor Béla-üvegablakon.
És most már örökkön, most már örökkön
ezen a Kondor Béla-ablakon át nézek a világra.

Simai Mihály

Adressz

a Világmindenséghez címzett
párizsi fogadóban a Tejút
sarkán egész közel a Szajna-hídhöz
egész közel a léghídhöz ahová
minden kocsmából kidobják az embert

olyan közel a szivárványhoz hogy már
nyilvánvaló ez a hazugok álma
közel a Bois de Boulogne-hoz
és még közelebb a Városligethez
és annyira közel a Szerelemhez
hogy ha egy lányt síromra döntenek
pompás csontváram elpusztíthatatlan
pamlagként
mondjuk így — rugózni kezd

Tabló:

Quis nos tacitos relinquat?

mit is mondhatnék a fiúról aki gyulai
kolbászt font a hajába mit is mit is
hisz úgyis elképzeltétek már
nohát ehhez
igazán nincs mit hozzátennem
ha csak azt nem hogy a fiú is
gyulai volt miként a kolbász

s miként a teljes NEGYEDIK CÉ
bajnokzolibakosgeyzabakosfricibaloghádám baloghvendel-
bálintjancsibenkógabibernáthlenkecseteildidobai feridobierzsi-
dobrajóskaerdélyiicafarkasmancifodorbélagálbercigáspárteri-
hoffganterzsihuszkatibihuszkaverajapportévajuhászpista-
juhászrajmundkásapetikovácskareszkozmasanyiliborjancsi-
molnársanyimolnárpistanagyizanagyöcsiregdonicarennerpeti-
szabóangélaszilágyimagdítakácsiévateleklacivargabandi
anno 1953-ban
készülvén a Nagy Utazásra
Magyari Sorsiróniába

tanár úrnak tisztelettel jelentem
MÁR CSAK BENNEM TELJES AZ OSZTÁLYLÉTSZÁM
Quis nos tacitos relinquat...?

Cserna-Szabó András

Apokalipszis, most

„Nemzethez tartozni annyit jelent, mint
azonos módon deformáltnak lenni...”

(Hamvas)

„Most figyelj, mer most mondom, hogy
mé mondom!”

(Vég)

(stációk)

A részegség nálam öt stádiumot jelent. Az első a mézédés bambaságé, a másodikban a szomorúság szőröstül-bőröstül fal fel. A harmadik stádium a himnuszé, bús dallamé, ezt dúdolom, míg lassan át nem csorgok a negyedikbe, mely a könnyeké. Az ötödik, s egyben végső stádiumról nincs sokat mondani: elterülök, mint egy levelibéka, melyen gépkocsi súlyos kereke tiport és porszínű lemezzé aszalódott a nyári aszfalt kigőzölgésén.

(sárga kocsmá)

A szenteste előtti napon magányosan gubbasztottam lelkem legmélyén, egy sötét kis zugban, a Melankólia Nagytermében. Aztán elhatároztam, nem bujkálok tovább, elég volt a gyávaságból, a visszavonulásból, a bénázásból, a szarakodásból. Úgy döntöttem, eladom lelkemet az Ördögnek, a Sárga Kocsmában, ahol rendszeresen tartott felvásárlást. Átléptem a Sárga küszöbét és megcsapta orromat az ismerős és kedves dohányfüst, mely bekéredzkezik ruháim redőibe, hajszálaim közé, szemhéjam alá. Elkapott az otthonosság buja és simogató érzése, bizsergett bennem a kényelem. Néhány ismerős integetett, átlátszó üvegek és mesterséges benuultság mögül, de nem akartam hozzájuk ülni, nem hiányzott, hogy magamról kelljen beszélnem. Már magam is untam a történeteimet, úgy éreztem, hogy saját szájalmasságomat csak növelném azzal, ha ezeregyedjére is elmesélném, hogyan pillantottam meg egy őszi éjszaka a Delelő ablakán keresztül a tengert, a lomha portugál flottát, hogyan szimatoltam ki a borsszagú vitorlákat. Mögöttem csikorogva nyílt az ajtó és belépett rajta nehéz léptekkel egy vénember, éjszín gumicsizmájának sárgombócaiból nem volt nehéz rájönnöm, az erdön keresztül érkezett. A közönyös öreg bevackolta magát az egyetlen üres asztalhoz, a Bundesliga-hajú pincér pár pillanat múlva megérkezett és megkérdezte tőle, mit óhajt.

-- Egy szatyor lovat — válaszolta a tata.

- Akkor a szokásosat — szólt gúnyosan elviharzottában a pincér, hátul vállig növesztett haja szélzsákként lobogott utána.

Ez a vén trotty; ez az én emberem, suttogtam diadallal magam elé, persze senki nem hallotta, mert a kocsmá ajtó feletti ficakjában dühöngött a hangfal. A tata asztalához léptem és anélkül, hogy megkérdeztem volna, hogy szabad-e, leültem szemben vele. Középről láttam csak, milyen gyönyörű arca van a vénségnek. Mély árkok, széles medrek, őcsatornák kaszabolták tele pofáját, a gödrökben az idő poshadt esővíze gyűlt össze. A csokifagylalt színű arcból földeken eltöltött évekről mesélt.

A szépséges öreg kabátja a kézelőnél véres volt.

- Kit gyilkolt meg, bátyám? — provokáltam beszélgetést.

- A Dani malacot, az asszony szemifényét. Megböktem a reggel. Két mázsa hús volt, ebből hús kiló volt az élet, a többi a disznó.

Nevettünk. Közben fejben kiszámoltam, az én lóbogár lelkem úgy hét kilós lehet.

- Bátyám, oszt meghíhatom egy vegyigyümire? — folytattam az udvariaskodást.

- Nem bánom, fiam, még egy szatyor lovat — mondta az öreg, aki bár a disznóölést nagyon értette, de hogy józan esze már régen elcsatangolt tőle, azt is biztosra vettem. Intettem Lalinak, a pincérnek, hogy hozzon neki még egy kisfröccsöt. De az öreg, még mielőtt a piája megérkezett volna, se szó, se beszéd, lefejelte az asztalt, gyémánt feje akkorát durrant a kocsmáasztalon, mint az ágyúdőrgés csendes, nyári éjszakán. Aztán bődületes erővel horkolni kezdett.

Még el sem tudtam kezdeni a siránkozást, hogy ilyen nemes társaságról kellett lemondanom, mikor a Sárga üveges ajtaján keresztül régi cimborámat pillantottam meg, Véget. A szeme alatti

borús lövészárkokból rájöttem, ő is csak egyetlen gyógyírt ismer a mélabú ellen.

(weiss, végh és vég)

Végről tudni kell, hogy a nagyapját még Weissnek hívták, az apját már Véghnek. Vég is Végh volt, de mikor költői pályafutása elkezdődött (egy anyák napi poémával, mely a Szentesi Élet hasábjain látott napvilágot), akkor jobbnak látta, hogy a teljesen funkciótlan, szövegi h-t lemetssze apai nevére, hogy ezzel a többi irodalmi Véghtől (leginkább persze a futballíró Végh Antaltól) megkülönböztesse magát. A barátai azzal ugratták, hogy a fia csak Vé lesz, az unokája V, és a dédunokája már kipontozza a vezetékneve helyét, ha éppen nem három keresztet rajzol oda. Az öreg Weiss csak annyit mondott, amikor unokája új nevét meghallotta, hogy öfogyik az élet, elfogy a bötü is”, ami később Vég egy sikerültebb versének címe és refrénje lett egyszerre (öVOLT ott patkány, eger, még tetü is, / fogyik az élet, elfogy a bötü is.”). Vég azonban (kellő önkritikával) elsősorban nem költőnek tartotta magát, hanem főállású apokaliptikusnak. Az volt ugyanis szilárd és megingathatatlan meggyőződése, hogy e keserv világnak még az ő cudar életében vége lesz. Hogy Vég megéli a Véget, a Világvéget.

(égi szalonna)

Vég János, született Végh János belépett a Sárga Kocsma legendás ajtaján, büszke és határozott léptekkel szelte a szürke dohányködöt (büszkén, akár hajdanán a portugál flotta a tenger habját). Bólintott nehéz fejével és leült velem szemben, az elmehunyt vénember horkolása mellé. Lomha nyelve el-elkóborolt szájában, amikor azt mondta, hogy már hetek óta rám vár, valami fontosat akar mesélni.

- helyzet az, komám — mondta —, hogy álmom volt. Vagy inkább jelenésem. Megjelent álmomban egy hatalmas abált szalonna: zsírosán fénylett, vörösen izzott a tetején a piros paprika és a fokhagyma illata az egész álmat belengte. Azt mondta a szalonna, így szó szerint, hogy te, János, tudod-e, hogy ennek a Szentesnek vége lesz, mint a botnak. Mondtam erre, hogy tudom én ezt már réges-régen és sajnálom is veszettül, mert nekem szívem csücske ez a randa város. Volt szája, szem, orra, kalapja. Egy nagy fej volt, kezetlen, lábatlan. Azt kérdezte, hogy te János, tudod-e, hogyan fog elpusztulni a te Szentesed. Be kellett ismernem, hogy aztat viszont nem.

Ekkor félbeszakítottam vérekes szemű barátomat.

- Te Jancsi, csak nem itt álmodtad ezt az egészet a Sárgában?

- Isten bizony, otthon feküdtem az ágyban, napok óta egy kurva kortyot nem ittam.

- Akkor folytasd — mondtam, mert láttam rajta, hogy igazat beszél, színtiszta igazat. Gyerekkorom óta ismerem, és kilométerekről látom rajta, ha hazudik. A Körös-torkon megmondom, ha a Delelőben lódít.

- Szóval — folytatta Vég — a szalonna elmesélte nekem Szentes végét. Azt mondta, Szentest egy fing fogja felfalni. Egyetlenegy emberfing, egészen pontosan egy tejszagú puki, melyet egy anyuka cserkészett be és rejtett el a nagymama hamvasztóurnájában. Az évek során az ártatlan kis puki gyilkos gázzá érett, s most csak arra vár, hogy valaki kiszabadítsa a palackból, vagyis az urnából és akkor halálra marja a várost.

Vég éppen belemerült szomorú jövőnk lefestésébe (elvégre ez volt hivatása), de ekkor az öregember hirtelen abbahagyta a horkolást és felkapta a fejét, zavaros vízben pancsoló szemeit rámmeresztette és úgy ordított, mint egy fába szorult fereg:

- Meggyütt mán a Jézuska?

- Még nem, bátyám, de már csak egyet kell aludni — válaszoltam szelíden, mert apámtól tudom, hogy a bolondokkal szelíden kell beszélni, nehogy megverjenek.

- Akko még egy szatyor lovat — szólta a vénség és én intettem Lalinak, hogy intézkedjék. Lali azonban félreérthette az intést, mert nemcsak a tata száraz, fehér kisfröccsét szolgálta fel, de még két törkölyt és két korsó Kőbányait is. Ezzel az Ördög végképp megvette csipkés lelkeinket erre az estére. Furdalt volna a lélek, hogy további két embert magammal cibálok a pokolra, ha

lett volna még lelkem, s nem a szarvas szaunásmester rugdosta-taposta volna azt a világ seggén egész éjszaka. Persze ez a kis lelkiismeret-furdalás azért megjött később, másnap reggel, meg az odvas száját neki, menetrend szerint érkezett és beköltözött lehasznált lelkembe. De a depresszió eltűnt. Nem kell túl sok furfangos pszichológia ahhoz, hogy megállapítsam: a cél, a motiváció visszatérte űzte el kórom. Újra értelmet kapott időm: megmenteni Szentest, ez volt az új cél, hogy ez a tatár-török-labanc-muszka baszta város még akkor is álljon, amikor az egész Világmindenség bűnös atomjaira hullik a végső Nagy-Bummban.

(karácsony elmarad)

Másnap a lélek furdalását két fegyverhordozója megint elkísérte hozzám. Az egyik a gonosz, inkvizitor fejfájás volt, aki idegszálaimon orgonáit már hajnalban, a másik pedig az aljas merevedés, aki a hiányról dalolt az orgonaszó mellé. Így négyesben poroszkált a délelőtt. Aztán egy kevéske, ebéd utáni, paradicsomi szieszta követően, a kora délután fényes magasságában kaparászást hallottam az ajtón. Kinyitottam, hát ott állt Polszkifiat, Vég János okosabbik kutyája és szájában egy ciradás boríték díszlett. Rózsaszín levélpapíron újságból kivágott betűkből állt az üzenet: AZ ÉGVILÁGON SEMMI FEJLEMÉNY: SEMMI ÚJ. AZ IDŐ SÜRGET. J. UTÓIRAT: TE VITTÉL TEGNAP HAZA? TISZTA KÖNNY A FARMERDZSEKIM. J.

Ebből a levélből rögvest kiviláglott számomra, hogy János tehetetlen és megtorpant az ügyben, valamint, hogy a kutatást továbbgördítő lökést mindenképpen személyemtől várja. Törtem konok fejem, hogy hol és hogyan kezdhethénk el a nyomozást. Fél órát izzasztottam az agyamat, de annál jobb nem jutott eszembe, minthogy átmegegyek a Sárga Kocsmába hallgatózni. Átbattyogtam három óraker, de le nem ültem, csak odakönyököltem lezseren a pulthoz (akár a filmekben a nagyok, tisztára, ahogy H. Bogart csinálja). Négy órát mutatott a söntés feletti kakukkos óra (a kakukk kapuja le volt celluzozva, hogy ne sikítozzon az ostoba állat), amikor megjelent Bunda Miksa bácsi a tiszai gátör, elmaradhatatlan Videoton táskarádiójával (most már nemcsak a ficaki hangfal bömbölt, hanem a Kossuth is) és fél ötre az egész kocsmával elhitette, hogy idén elmarad a karácsony és helyette Horn Gyula mindenkit meghív egy fél vilmoskörte pálinkára. Lali tiltakozott a legtovább, szabadkozott a szerencsétlen, kétségbeesve, hogy neki nem szólt senki a dologról, a főnök se mondott semmit, de hát ő is abbahagyta, mert félt a lincseléstől. Tizenkét dühös ember állt hosszú, tömött libasorban a pult előtt és követeltük jogos jussunk. Csak Pulyka Jenő bácsi nem állt be a sorba, aki '56-os forradalmárnak mondta magát, mert akkor ősszel seggbe lőtt sópuskával egy kölköt, aki lopni akart a barackfájáról és később kiderült a srácról, hogy az apja ávós volt. Jenő bá' és rókabundának beillő szemöldöke dacosan ült, egy tapodtat sem mozdult a szesz irányába, bár nagyon kívánta a nemes körte erjedt aromáját. Miközben Pulyka a bolsevista ármány anatómiájáról tartott előadást, megjelent Belmondó is, a város legszebb férfia.

(belmondó)

Az ezt követő percekben egyre több nő érkezett a Sárgába: fiatal lányok, akik talán már a Honvéd utcán követték Mr. Szentest, unatkozó háziasszonyok, akik a párás konyhaablakból szúrták ki, hogy a testet öltött, Kurca-parti álom éppen a Sárgába tart. A kedves gazember tiltott kártyajátékából (főként snapszerből) tengette életét, nem is olyan rosszul. Az Yves Montand-számtól (mely Bunda bá' táskarádiójából ömlött) még elegánsabb lett Belmondó, pedig amúgy sem volt toprongyos: az öltönye ujján még ott viritott a Pierre Cardin-címke, a makkoscipő izzadt a fekete kenőcs alatt, inge fehérebb volt az ártatlanságnál, kockás szövetnadrágján az él férfiasan tökéletes, haja három perces volt, frissen borotvált arcán megcsillant a gyér kocsmái fény. Lali letette Belmondó elé a jogos fél vilmoskörtét. Az meg csak meresztette bugyihúzogatóan kék szemeit, hogy akkor ezt most miért kapja ingyér. Lali elmesélte töviről hegyire a történetet. Mire befejezte, Bunda Miksa bá' már a Csongrádi útnál járt, elhagyta a laktanya szomorú betonpaneljeit is, Belmondó meg annyira röhögött, hogy a lányok-asszonyok szinte halálra rettentek. Mert Belmondónak egyetlen férfiúi

hibája volt: a nevetése. Mint egy hurutos krokodilé, olyan volt a kacaja. Ezért Belmondó soha nem is nevetett társaságban, főleg ha nők is jelen voltak. De most egyszerűen nem bírta ki röhögés nélkül. Lali azt ecsetelte neki kétségbeesett pofával, hogy már negyvenkét fél körtét osztott ki és ráadásul még azt sem tudja, hol lakik a Gyula, hová küldhetné neki a számlát.

(fekete, kígyótest autó)

Mikor Belmondó bevégezte rettenetes rázkódását és a kocsmá nemférfi részét elriasztotta a krokodilvígnyor, odaléptem a szentesi Adoniszhoz, és beszélgetésbe elegyedtem vele a női vécé előtt, az asszonyi hűgyszag savanykás illatában. Belmondó sokfelé megfordult napközben a városban, értékes információkat reméltem tőle az urnáról. Rá se kérdeztem a dologra, de Belmondó már fosta is a szót, arról, hogyan nézett ki az az öregember, aki pár nappal azelőtt a piac melletti Fáraó Sörözőben egy hamvasztóurnáról érdeklődött nála.

- Ilyen sáros cipős vén faszi volt, az arcán mély árkok, elnyertem tőle egy ezüst cigarettatárcát — mondta Belmondó és megkínált egy Marlboro Lights-cal, ha már megmutatta új, vésett szerzeményét.

De Belmondó nem tudta folytatni, mert a Sárga Kocsmá koszos ablakán keresztül három golyó hatolt be, előbb a kocsmá füstös légtérbe, majd a varázsos porhüvelyű férfi homlokába, arcüregébe és hasába. Az ablakhoz ugrottam, de a sűrű félhomályban már csak egy kisebb foltot láttam az erdő felé futni (a portugálok, úgy látszik, továbbitorláztak). Utána akartam menni, de abban a pillanatban egy kígyótestű, mattfekete autó állt meg az erdő előtti garázsoknál, majd foltostul a város kusza bele felé vette útját. Belmondó pár perccel később a mentőautóban halt meg, a SZOGBC (Szentesi Ottlik Géza Bridzs Club) saját halottjaként gyászolta.

(polszkifiat és szexpisztoly)

Karácsony második napján, pirkadattól jártuk biciklivel a várost, úgy csináltunk, mintha Polszkifiatot meg Szexpisztolyt (Vég hülyébbik kutyáját, akit már a kertváros összes kan kutyája megizélt) sétáltatnánk. A két kergete eb szaladt a bringáink mellett, mi meg fürkésztük, vizslattuk az utcákat, tereket, bozótokat. Lekerekeztünk a Tisza-partra is, hátha ott bujkál a tata a susnyásban. De az öreg nem volt sehol, mintha a sáros föld nyelte volna el. Délután megálltunk egy kicsit uzsonnázni, akkor meg végig kellett néznünk, ahogy a ringyó Szexpisztoly addig nyaggatja szegény Polszkifiatot, míg az meg nem ketyinti az öreg hölgyet. Ez a kutya egyszerűen nem élhet szerelem nélkül, mondta rezignáltan Vég. Jancsi hülyébb kutyáját először Karády Katinak hívták, mert kicsinek olyan bűgva ugatott, de aztán, amikor idővel kiderült róla, mekkora kurva, akkor Jancsi átkeresztelte kedvenc punk-együttesének magyarosított nevére. Miután Polszkifiatot végzett komótos dolgával, a nimfomániás öregasszony bóklászni indult a fák közé. Pár perc múlva annyira elkezdett csaholni, hogy először azt hittük, valami kóbor macskára vagy egértanyára talált. Nem mentünk oda, nagylány már, mondta Vég, majd elintézi a rohadt macskákat egyedül. Csak néztem ki a fejemből, bánatosan, szinte már beletörődve a város halálába, s közben a tintakék Tiszát figyeltem. Hiába koncentráltam, a portugál hajók nem akartak jönni, a borsszagú vitorlák — úgy tetszett — örökre eltűntek Szentesről. Aztán előkerült Szexpisztoly, szájában egy rongyos nadrággal, a viseltes pantallóban pedig a tata volt. Vagyis majdnem a tata. A mély árkok, széles medrek, az őcsatornák egyre folytak le arcáról, ahogy Vég kutyája húzta őt a sárban, az ősz paróka is egyre lejjebb került. Odarohantunk és kivetkőztettük az illetőt. Egy szőke, fiatal és csinos lány rejtezett a tökéletes álca megett. Vég lecsapott a meztelen csajra, betekerte egy kutyapokrócba és kikötözte egy fához (visszagondolva tényleg teljesen olyan volt, mint mikor Ludas Matyi a fához kötözte a gaz Döbrögöt; ó igen, nagybajszos germán, a világ valóban körbe-körbe forog, a macská saját tengelye körül tekereg, üldözi a farkára kötött konzervdobozt, a postmortem kelgyó enfaszát szopja).

- Szerintem erőszakoljuk meg, abból baj nem lehet — mondta Vég és közben teljesen elfeledkezett a kutyáiról.

- Ne hülyéskedj Jancsi, nem bulizunk, hanem nyomozunk — szoltam és egy pillanatra pontosan

tudtam, mit érezhetett az öreg Immánuel, amikor a kalinyingrádi sétányon estefelé hirtelen megpillantotta a csillagos eget maga felett, majd az erkölcsi törvényt önmagában. De Vég, ez a velejéig romlott, erkölcsi nulla mégsem állta meg, hogy kissé le ne tapizza a kémnőt. Csajoztok fiúk? — kérdezte hátunk mögül bambán Bunda Miksa bá'.

(alföldi karate)

- Mata Hari, mindjárt gyün a kékautó, oszt jóéccakátl — szólt Miksa bácsi.

Jancsi bepötyögte a rendőrség számát a gátőr szolgálati mobiljába, de majd kiesett a kezéből a telefon, amikor meglátta Polszkifiatot, ahogy nyargal a Tisza sekélyében Szexpisztoly elől. Az okosabbik Vég-ebnek ragyogott a po fája. A délutáni napfény meg-megcsillant a fogai között. Véggel észveszejtve rohanni kezdünk a víz felé, elkaptuk Polszkifiat nyakörvét, óvatosan kivettük a szájából a gyilkos tartalmú urnát.

Bunda Miksa bácsi legyintett egy bosszúsát, visszakérte telefonját, majd elsántikált béna bal lábával az égig érő fák és a kacsalábon forgó üdülők kusza szövevénye felé, hogy ellenőrizze, tolvajmentes-e a nyaralóövezet.

Néztük a sánta gátórt és könny szökött a szemünkbe. Olyan volt az istenadta, mint Szentest. Béna, sánta, öreg, tiszafüggő, érthetetlen, bolond és részeges és nagyon szeretetreméltó. Nem kellett Véggel egy árva szót se váltanunk, nagyon jól tudtuk, hogy mire gondol a másik. De a szemét hadikém csaj nem értékelte szentimentális, lokálpatrióta hangulatunk burjánzását, mert mialatt mi Miksa bácsi billegését figyeltük hűgyos szemmel, ő elrágta a kötelet, kiszabadította magát fogságából és lehajította magáról a bűdös és szúrós kutyapokrócot. Ott állt előttünk csupaszon, mintha akkor szülte volna az anyja, cickói labdaképp pattogtak a téli szellőben, feszült rajta a szeplős bőr, mintha kitömték volna. Karateállásba vágta magát és akkorákat nyögött, amekkorát csak Szexpisztoly tudott fénykorában. Bruce Lee-filmekből ismert mozdulatokkal ventilátorként kavarta a tiszai leget. A nő felugrott, megpördült kétszer a levegőben és szállt Vég felé, mígnem karcsú lába bivaly erővel barátom csuklóján landolt és az urna kirepült kezéből. Felkapta az urnát, és azt mondta, hogy egy lépést se, mert leveszi a tetőt. Vég átkozódva feltápászkodott a földről, tapogatta csuklóját, hogy eltört-e és közben engem okolt az egészért, azt ordította, hogy ő megmondta, hogy kúrjuk meg a nőt. A Tisza csak folydogált medriben komótosan és közönyösen, ahogy szokott, egyszerűen képtelenség felizgatni egy idő óta. A hűvös fák riszálták magukat a parton, talán Miksa bá' táskarádiójának dallamaira táncoltak. Az iszap hidegen és cuppogva csókolgatta a gyönyörű mezítlábat és beszökött a lábujjak közé is.

- Oszt toronyóra nem kéne, kislányom? — szólt Bunda bácsi, miután egy akkorát baszott a táskarádióval hátulról a lány fejére, hogy az újfent elájult és szőke haját vörösre festette kibuggyanó vére.

- Megdeglett, mint a Bagi lova — összegezte a helyzetet Bunda.

Vég ugrált örömeiben, én tapsoltam, Bunda bácsi megmentette Szentest, kiabáltuk. Miksa bá' meg csak nézett ránk, mint a hülyékre, hogy miért kell abból ilyen nagy dolgot csinálni, ha fejbe verünk egy nőt.

(apokalipszis, most)

Vég újra becsavarta kutyapokrócba a csajt, hozzákötöttük a bringám vázához és toltuk haza, hogy leadjuk a rendőrségen, persze anélkül, hogy az urnáról szót ejtenénk a kopóknak.

És akkor az a barom Vég elejti a Csongrádi úton. Kiesik a kezéből az urna, nézzük négyen, ahogy zuhan a fényes tárgy az aszfalt felé, pár másodperc, de nekem éveknek tűnik, én még utána ugrok, akkorát vetődök, mintha én lennék a Grosics, úszok a levegőben, az urna is úszik, úsznak a búzatáblák, úszik a gát is, a halak is úsznak a jeges Tiszában, minden úszik, a Jóisten fenn az égen úszik a felhők között, az angyalok úsznak mögötte, úszik Szentest a Nagy-Magyarország-térképen, már Kolozsvár felett van, úszik el az egész életünk, úszik az apáink élete, a nagyapáinké, a dédapáinké, elúsznak pár másodperc alatt aranykoronák, forintok, fillérek, bajszok, szakállak,

marhák, tyúkok, disznók, traktorok, szekerek, egy huszasnyolcas Mercedes Benz a Papp-tanyáról, a malom is elúszik, elúszik a Szamárdelélő Csárda, a Szomjas Krokodil, a Füsti Cukrászda pudingos tortái is úsznak, csakúgy, mint a Kisfitymás, a Mátyás Söröző, a Sárga Kocsma, elúsznak Koszta képei, nagyanyám kagylóberakásos székei, amit az oroszok számoztak be, elúsznak tavaszi, ligeti esték, úszik a Szeder-temető, úsznak a halottak és úsznak akik éltek, Volán-buszok úsznak és pipacsok, anyám is úszik kötőtűvel a kezében, apám kezében csörgeti a szél az újságot, úsznak Csernák, úsznak Szabók, úsznak Vásárhelyiek, úsznak Mátéffyok és Csúcsok, és úsznak a béresek, a tanítónők, a felhőink, úsznak Doxa-órák, gombfoci-csapatok, csecsemők és bugyik, úszik a lengyelpiac, a gimnázium, úszik Kanfi Bálint kubikos és klarinétos, kíséri Lakatos Fecó, akinek hegedűjéről egy húr hiányzik, Szegi János is úszik tekerőjével, úszik a Kurca az égen, mint egy szerb hímtag a lucskos, magyar nyárban, úszik Derekegyháza, Mindszent, Fábiánsebestyén, Szegvár, Donát, úsznak pacalok és paprikások, úszik Belmondó és Lali, úszik a Petőfi Étterem és Szálló, úsznak flipper-és cséplőgépek, paradicsom és paprika, úszik báró Harruckern, úszik pálinka és kisfröccs, úszik a boldogság és úszik a félelem, úszik az egész kibaszott, szétbaszott, megbaszott, izzadságszagú, sáros, földízű, hínáros, sörhabos, elhagyott, elfogyott, felrúgott, megkéselt gyönyörű alföldi élet, már nem lehet az eget látni, annyian úszunk ki a létből, szép volt fiúk, mondanám, de nincs már idő rá, az idő letelt, pár másodperc volt ez a poros szentesi élet és most vége lesz. Aztán leesik az urna (már szinte látom), koppan a betonon, lepattan róla a tető, kiszabadul a fing és a pucér eget nézzük újra.

(dugovics titusz közbelép)

De akkor egészen káprázatos dolog történt. Éreztem, hogy a kezemhez valami hideg tapad és erősen megszorítottam. Az urna volt ujjaim között, én még úsztam, zuhantam, de közben felnéztem az ég felé, és láttam, hogy az egész szentesi hóbelevanc úszik velem, de nem el, hanem vissza a helyére. Akkorát taknyoltam a betonon, mint egy ólajtó, de hát üsse kavics, ez volt akkor a legkevesebb. Felálltam, s mint egy hős, mint egy Dugovics Titusz, aki lerángatta a törököt a mélybe, és most mutogatja a janicsárját, lóbáltam a kezemben lévő urnát Végnek. Vigyorogtam, mint a tejbetők, büszkén és öröm-ittasan, de barátom (miután kivette a kezemből az urnát) akkora pofást hajított le nekem, hogy újra földre kerültem. Jó kis kemény, magyar föld ez, gondoltam, pedig csak beton volt.

- Ezt most miért kaptam? — néztem bogárszemekkel Jancsira.

- A frászt hozod rám. Ha még egyszer meglököd a könyököm, beletaposlak az aszfaltba.

A csajt nem vittük egyenesen a rendőrségre. Szemet hunytam egy estére és megengedtem Végnek, hogy megkúrja párszor, hátha kicsit rendbejön idegileg a testmozgástól. Aztán bevittük a rendőrségre és átadtuk a bűnüldöző szerveknek a kémnőt, akiről a későbbi bírósági tárgyalások folyamán kiderült, hogy tulajdonképpen szolnoki szövönő, aki a bolgár kormány megbízásából kémkedett Szentesen (hogy mi után, azt a hülye zsaruknak nem sikerült kideríteniük). Az őrön megsúgták, hogy ne lepődjünk meg, ha levelet kapunk a Göncz Árpai bácsitól, mert az ilyen antiterrorista dolgokért, amelyet mi végrehajtottunk, mostanában köztársasági keresztet szoktak adni. De aztán nem jött levél.

(vasco da gama visszatér)

A rendőrség után az első utunk a Sárga Kocsmába vezetett. Már csak egyetlen probléma állt előttünk. El kellett rejtenünk valahová a gyilkos fingot. Vég azt mondta, hogy valamelyikünk nyelje le a pokolgázt, aztán igyon rá néhány sört, törkölyel. Én azt javasoltam, hogy inkább tegyük azt, amit Satov az Ördögökben a nyomdagéppel. Ássuk el az erdőben. Vég engedett és még akkor éjszaka, a kegyes holdfény világánál elföldeltük a kertünk mögött az urnát. A titok, mondtam Végnek az erdei homályban, örökre összeláncol majd minket.

Lassanként eltelt a gyilkos tél, elvitte magával a depressziót, a napsugár sem spórolt magával, tavasz lett és nyár, ahogy az lenni szokott és én június 16-án, egy Sárga Kocsma előtti délutánon, a

fehér, műanyag camping-székben ülven, a harminckettedik piros hosszúlépés után, háromnegyed hatkor újra megpillantottam a portugál flottát, éreztem a vitorlák erős borsszagát és akár hiszitek, akár nem, a mezőn hímzett keresztet viselő kapitány megint rámkacsintott. Pontosan úgy, ahogy régen.

Becsy András

Vox Vatis '98

Akciós, alkalmi vétel
itt a talmi áru,
és valami benső hang: ha-
talmi kényszer kezd u-

ralni, hogy csak venni kell a-
karni, s erre a pi-
acnak taj-ték-ozló árja
nagy titkát kitárja,

mely eleddig rejtve várt re-
ád bazárba zárva,
s most előkúszik, köréd te-
kergődzik a teste,

ízlelget, nyaldos, majd füledt
bendőjébe nyel be,
hol a sok kacat kacagva
rád kacsint, s a gyorsbü-
fékbe gyűr a hemzsegő han-
gya-hitű'k vására,
s euro-uráli bővli
boltban bontott bála

báját büfögi zsibongva
zsibbadó arcodba,
míg a láva hömpölyögve
katlanába húz ne-
onfény-reklámok vibrálá-
sának ritmusára,
hadd higgyed, hogy e vasárnap
a világ varázsa!

S Te, Szezám Ali babája,
sorsot vetsz a kincsen,
s nem veszed még észre sem, hogy
más számodra nincsen!

Király Levente

Levél

fölöttünk a felhő nem jelent semmi jót
a tenger felől jó nem jöhet
az ellenség hogy bűnhódhessen
most minden bűnt elkövet

nekünk hivatalunk a megbocsátás
de már nem hittel magyarázom
a testvérek fegyvert fognak holnap
és én tűröm minden vérben ázzon

üzeneted a határon elfogták
és biztosan átírták a kémek
a te véred nem fakulhat meg
amíg a levelek ideérnek

te nem adhatsz ilyen parancsot
hogy haljunk meg mint az állatok
válaszod juttasd el hajnalig
félek tovább nem várhatok

Kék szoba

A bosszúálló angyal szárnyát rendezgeti.
Fölötte éktelen lyuk: kék ég és egy felhő,
fején tüskés kábelglória.
Szerepe ritkán talál gazdát,
pedig a hatáskör Istent közelíti.

Megjelenni nem szabad sehol,
és tévedni nem lehet soha:
fejében tudás, hatalom.
Az elheverő tárgyak: minden az övé,
a padlás, a pince, az előszoba.

Lábtörlőjében az esetlen felbukik,
sárgaréz kilincs, barna rozsdafolttal:
mind baljós előjelek.
Mégis itt kell megtalálnom.
Neki van mindenhol otthona.

Víg Bernadett

XX. századi apokalipszis

a nyolcadik angyal kiöntötte
a harag poharát a földre
és várt... most történhet bármi
az új Jeruzsálem jáspis
falára grafitit rajzolt az unalom
klónozással kutatók
új Barányt teremtettek
most tanakodnak a mennyben
kié legyen az érdem
hogy feltörje a nyolcadik pecsétet
az élet vizébe ömlik az olaj
haldokló halakból feltör egy sóhaj
valahol hallik a trombita szó
álmában szuszog s fordul a jó
reaktor mellől felbög egy tehén
hét szarv nyolc szem díszlik a fején
mindegyik szarván egy korona
koponyát idéz a mosolya
négy lovas vágat az éjben
késő már itt az ítélet

A gitár húrja

a gitár húrja mögül előbújó
hangjegymintás vörös kígyó
rátelepedett a boldogságra
mellette darabokra összerágva
fekszik a kék virág
már nem mosolyog felkiált
jöjjön a nyolcadik angyal
gitározzon el hat dalt
a hetedik legyen e vers
melyben lehet hogy lesz
egy-két szó azokhoz
akik elvesznek másoktól
valamit amit már nem lehet
visszaadni többé

Dobri gyen!

Dobri gyen! — mondja Ziza néni, és nagyanyám rákontráz. Cso robís? Igyeme...

Én még magamra húzom a takarót; meglessem a hajnalt, korán van, jó még kicsit úgy tenni, mintha aludnék. Elidőzni álmom és ébrenlét között...

Hallgatni az öregek friss locsogását.

Apám megint részeg volt az este, és összeverekedtek anyámmal... (mint a fénynyaláb, tapad rám a felismerés!) és ettől mindez megváltozik... (még csak négyéves vagyok!!!)

Fel kellene kelnem, de nem akarok...

Szeretnék olyan lenni, mint a többi! rendes apát szeretnék... és az illatokra, növényekre figyelni, mint az előbb,... de már nem megy.

Miért iszik? Miért gyötör minket? Lám, a növények mennyivel egyszerűbbek. És milyen sugárzóak! Látni lehet, mennyire élnek! Jó érezni a kisugárzásukat. Erőt ad. Pl. a meggy. Milyen fényes, milyen sima, feszes. (Fülbevalót akasztok belőle... a maradékot megeszem.)

...A szénáskertben is jó. Rengeteg mezei virág... sárga, kék, zöld?, meg nem jut eszembe, milyen... olyan rózsaszínű vagy ilyesminek hívják, talán ciklámen színdallam illatdallammal — csupa zene belül. Hallani. Csodaszép.

Nemrég tanultam meg kimondani az „r”-hangot. Most már nem csúfolnak a jépáért.

...Nővérem táncdalfesztivált játszott. A vasalózsínór volt a mikrofon...

...

...Jó a nyáresti békakuruttyolást hallani! (...koncert ingyenes belépővel, vízillattal...)

...Itt csendes az este, még nincs annyi autó. A levegő is tiszta, az ég kék színű, nem pedig a szürke. Szeretem a tavaszi nagy kék eget! Elképzelem, hogy az a tenger, csak én felülről látom. A felhők a vitorlások.

Néha dörög, a nagymama azt mondja, haragszik a jóisten, imádkozzunk... a sörgyárnál van villámhárító ötvenméteres körzetre. Ki kéne számolni, hárít-e minket vagy sem. Odajárunk a kútra vízért.

...Egyszer üres kannával leléptem az ötvenet... azóta félek! Nem hárít!

...A kútnál a nővéremmel énekelünk: „Ádám hol vagy?” nyári este van, egy részeg ember — Ádám? — megfogja a biciklimet, és nem enged elindulni.

Nem csinál semmit, csak néz... Jó volna, ha valaki jönne vízért... vajon mit akar a piás pofa? Végül elmegy, én meg ijedtemben lesek a bicikliről.

A nővérem cserbenhagyott! no nem először!... már régen otthon van... miért nem szólt valakinek? Miért nem várt meg? Ki is törődne ezzel?

...A macska mély álmom közben átsétál rajtam puha tappancsaival. Felijedek, de ráismerek és megnyugszom. Még jó, hogy csak a macska...

...Szeretek nyitott ablaknál aludni, érzem a levegő változásait... hallom, a kakas hogy kukorít, kikanyarít magának egy dallamot a friss karéjból... tyúkok ébrednek fel rá, kodácsolnak, mint korán kelő vénasszonyok, akik mögött már bezárult kicsit az idő.

...Tavasztól őszig mindig valami nyílik a kertben, jácint, tulipán, orgona, rózsza... mintha dallamsort dúdolnál, illatsort érzel és tudod, közben „cseppenként hull alá a csend”... muszáj az illatból belopni kicsit a földpadlós, beázott mennyezetű, nagygerendás, apró ablakos szobába, különben kibírhatalan bezártság övez... így a nyitott ablakon át éjszaka beárad az illatdallam...

Ahogy felidézem magamban, érzem, a kert maga az évszakok múzeuma, az évszakok kútjainak múzeuma, a fontánákból „csordulnak” ki az évszakok és „öntözik” meg a kertet, így lesz eleven mennyire hiányzik az, amit megszoktál, még akkor is, ha nem volt maradéktalanul jó, a hó, a téli kályhatűz

a tavasz, a virágzó fákkal

magadban, mint matrjoska-baba, őrződ a múltadat!, a kicsit, aki voltál, hiába vesz körül a legnagyobb, aki vagy, a kicsi a belső mag és soha nem válik semmivé, ami valaha megtörtént veled.

Berniczky Éva

Üvegszemű angyalok

Artúr egyszerűen csak játszani szeretett volna. Minden reggel ezzel a könnyed elhatározással lépett be a nagy üvegajtón. De a portásfülkéből kiköszönő szag, ezen a napon a májas hurka émelyítő gőze, álnokul és alattomosan kapaszkodott frissen mosott, repülő hajába, majd fokozatosan szállta és ült meg egész testét. Észrevétlenül hessegette el madaras illúzióit. Keze-lába ólomsúllyal rögzült Gyé bácsi üvegkalitkája előtt. Menekülésképpen, mint mindig, most is remegő-finom légzőgyökereket eresztett, ahogyan a cifra üveg előtti páfránytól elleste.

Mocorogni kezdett benne a fotós szemű Artúr, aki levágná a kezét, hogy egyéb nemesebb szervéről ne is beszéljünk, ezért a pillanatért. Elégedetten dörzsölte össze két száraz tenyerét — mintha illatos majoránnát morzsolgatna —, amint rajtakapta kíméletlen objektívévei ebben a lehetetlen, megmagyarázhatatlan helyzetben, fél lábbal a színész- és nem színészlét között.

- Te szegény, szegény kis Artúr! — sercegte.

Szegény kis Artúr pedig addig kínlódott bárgyú vigyorával, mígnem egyetlen óhaja, amelyet egészen addig biztonságban érzett, amíg be nem lépett a színházba, egy láthatatlan — közönséges lénynek felfoghatatlan — dimenzióba emelkedett.

- No, fiú, vágd ki gyorsan és tedd el jó helyre magadnak ezt az egyszeri kockát az amúgy banális világból, amíg senki sem veszi észre! — visszhangzón benne ismerősen Artúr rekedtes hangja.

De ő ahelyett, hogy engedelmeskedett volna, elképzelte, amint a fülkéből kidugja micisapkás fejét Gyé bácsi, a portás. Kezében villára szúrt csöpögő hurkadarab.

- Hurkát? Kóstoló — húzza ki magát az öreg elégedetten —, faluról, az ám!

Artúr elvárná, hogy még gondolatban is tartózkodóan köszöntse, szavaiba tömörítve azt a méltóságot, amely nem tűr bratyizást:

- Jó reggelt, művész úr!

Ahogyan csilingeli kurtán, de azért mérhetetlen tisztelettel a Gyé bácsit helyettesítő két-három dominózó unoka szurtos kórusa:

- Jó reggelt, művész úr! jó reggelt, művész úr! jó reggelt, művész úr! — ismétlik csillogó gombszemekkel legalább háromszor.

Hogy lenne a feltartóztathatatlanul terjengő májashurka-szagban a vékonyka, elbicsakló angyalhangoknak hitele. Három borzas fejecske egyre feljebb és feljebb emelkedik, egészen az árkádok tartóoszlopai fölé, majd elhevernek lustán a hullámozó csigákon. Lassan szemükbe fagy a virgoncság.

Üvegszemek követik lépteit, Artúr nem mer visszafordulni — borsószik a háta. Kár erőlködni, tudja nagyon jól. Különben is, nem olyan könnyű már önmagát becsapnia, mint pár évvel ezelőtt. Zsebében bármikor bevethető prima légzőgyökerekkel közlekedik, felkészülve a legrosszabbra.

Képzletben tovább éli a találkozást. Az előbukkanó portás a belépő művész úr finnyás orra alá tolja a bűnös hurkát. O pedig ijedtében akkora szögben hajlik el előle, ahogyan csak a rajzfilmfigurák szoktak hátrahökölni. Artúr nem győz eleget csodálkozni, a kutya-fáját, nem gondolta volna, hogy ez fizikailag lehetséges. Az is eszébe jut közben, tulajdonképpen szereti a májas hurkát.

Tulajdonképpen. Hm. Ez aztán a ragyogóan pontos fogalmazási A tulajdonképpen-t azóta nem lehet komolyan venni, amióta Gyé bácsi, aki egyébként negyven éve él boldog házasságban,

elmesélte első félrelépését. Öntelt mozdulattal hátrtolta sötétkék micisapkáját és ábrándos szemekkel felsóhajtott:

- Micsoda nő! — csettintett, s a sötétkék micisapka, ha lehet, még hátrább csúszott, boszorkányosan, magától, gazdája szinte tudomást sem vehetett róla, olyan észrevétlenül. — El nem képzelitek, nincsenek ma már olyanok, gyerekek!

S nehogy rosszat gondoljon alkalmi kedveséről a jó fantáziájú kaján férfitársaság, még hozzátette:

- Na, ne kuncogjatok. Tulajdonképpen szűz volt.

- Most igen, vagy nem? — vizslatja Art úr teljesen jogosan Artúrt, a színészt.

Igen, igen, szereti, csak nem itt és nem most, pontosabban nem a portás fülkéje előtt fél lábon. Szindbád, Szindbád kellene ide. Beszippantaná a semmivel össze nem téveszthető májashurkaszagot, s mire a lépcsőhöz ér, mi mindent ki nem keverne a súlyos lég? Katonás kásaszemek közé keverednének a nehéz falusi dunyhák alá préselt vad téli szeretkezések, borban gyöngyöző bálók, tisztára fejtett asszonykönnyek; farsang utáni mélabús, felszarvazott gazdák gurulnának nyikorgó szekéren, s az így dicsőített májas hurka nyomába lépne csak Szindbád kitartottan, ráérősen, komótosan.

Artúr biztos volt abban, hogy a hajós szóra sem méltatná kétségbeesését, ha papírt és tollat kapna egy ittfelajított kávéházban. Egész másról írta, rá se hederítene az ő híres kapálódzó légzőgyökereire. Kinek tűnik az fel? Talán Art úrnak, esetleg az angyaloknak az árkádok fölött. Nincs azzal mit kezdeni. Fölösleges üresjáratok. Nyavalygások, semmirekellő örömfotók, átkozott kirekesztői a valós életnek. Szindbád csak legyintene.

Ahogy a nyíló portásfülke ajtajában megjelenő sasszemű Gyé bácsi sem vett észre semmi különöset. És ellentmondva a fenti képzelgésnek, Artúr elvárásainak megfelelően szólította meg a jövevényt, csupán egy falatnyi kedélyeskedést engedett meg magának:

- Jó reggelt, művész úri Hogy vagyunk, hogy vagyunk ezen a szép reggelen? — szalutált zsírtól csillogó ujjakkal. — Kik leszünk ma, kit játszunk ma éppen? Ja, vagy úgy. Nem olvastam a kiírást. No, hát jó munkát, jó munkát kedves művész úr!

Mégis csalódottságot érzett. A forgatókönyv szerint elégedettnek kellene lennie. Így sem jó? Akkor hogyan? Furcsamód a bőrén érezte az állítás hamisságát, ahogyan a májashurka-szagot. Csöppet sem hitt abban, hogy ő, Artúr, igazi művész. Hiába próbálná bárki nyomós érvekkel meggyőzni az ellenkezőjéről.

- Hát így néz ki egy igazi művész, mint én? — kérdezte meg bizonytalan perceiben, belerévedve öltözője sérült tükrébe, amelyről több helyen lepattogzott a foncsor.

Orrát belenyomta az apró lukakba, keresztül fürta kíváncsiságát az átlátszó üvegen. Nincs tovább, aztán már kizárólag magába nézhetett. Csapda ez, remek csapda. Ami azért vigasztaló, mindenki testre szabottan állíthatja fel. Befelé figyelve hosszasan vizsgálódott.

- Üveg szemmel csak magába lát az ember, egyik percről a másikra szűnik meg éhes ellendrukkereivel a külvilág — suttozta, és mint aki meg is fejtett valami igen fontosat, elégedetten ült vissza a helyére, nem kívánt tovább feleselni Art úrral.

Lezserül hagyta, hogy a padlószőnyegre peregjen lusta hamuja, eszébe jutott Wavra tanár úr ragyogó figurája A befejezetlen mondatból, és már nem bosszantották Art úr előre gyártott okoskodásai. Ebben a pillanatban elfogadta éberségét, lekicsinyló fintorait, kifinomult izlését, még kesernyés dohányszíneit is igaznak érezte.

Artúr szerette ezeket az együttléteket, akár érzékeny lelkű, gyulladt bokájú táncosok az áldott összekapaszkodást, amikor nem kell külön felvállalni valamennyi félrebicsaklást, legfeljebb minden másodikat. Amikor a lendületen kívül reked a gázszámla, a gyerek zongoraleckéje, valamikori feleségek barátnőinek frissen festett lángoló haja, a felhajthatatlan bádogos, az olajjal beköpött, gyászos gyertyák, téli hidegben leszállt akkumulátor.

Art úr rávillantotta szemét, mint egy kíváncsi madár. Körbejárta, láthatatlan csőrével belebelesípelt és melleleg, mint nem sokra becsült lelki zugolyt, hangtalanul felkínálta magát. Nagyon értett ehhez. Nem kellett szólnia semmit. Artúr sohasem gondolta végig, miért, végtelenül jólesett azonosulni a másikkal. Legyinteni, tudom, tudom, nem kinézés kérdése. Ennek ellenére még Art úr sem, aki pedig, mint az sejthető, régtől jól kitaláltatott, látta át ezt a kiismerhetetlen fiút.

No, végre, két lépcsőfok és levegőt vehet, és mára talán ennyi. Jöhet a következő szint. Hányszor hallotta, amint állítják meggyőződéses nézők — ami itt zajlik, ártatlan játék csupán. Pedig az örök közönségnek nincs beleszólási joga. S csak Art úr van tisztában azzal — rajta kívül —, hogy Artúrnak, a színésznek igenis, véresen komoly, sőt ez az egyetlen igaz létezése, ami számít. Az összes többi esetben anyaggyűjtés. Amiért ki kell menni innen, összeszedni, összehordani kínlódva, elégedetlenül, hogy itt aztán nyugodtan, beleszólások nélkül megélhesse.

- Kedvesem, neked magyarázzam? Neked, aki ennek nagymestere vagy? Ha van valami, amit el tudsz hitetni velünk, hát ez az. A te területed.

Eszében sincs, nem akar elhitetni velük semmit. Ha mégis elhisznek bármit, ahhoz neki semmi köze. Az már az ő külön bejáratú és egyedi alkotásuk: ahogyan újraélik és megértik. Ekkor már ő, a színész válik közönséggé, akinek nincs ennek az alárendelt vagy másodlagos alkotásnak a létrehozásába semminemű beleszólása. El kell fogadnia, bármi süljön ki belőle. És el is fogadja, nem fölényesen, hanem alázatosan.

Még mindig émeleg. Mit akar tőle ez az udvarias majom. Árad belőle annak a menő arcvíznek az illata, az ördögbe is, mi a neve?... Mindegy, ez meg itt máris biztos abban, bármire képes, legalábbis belesulykolták ostoba reklámfigurák és az elmaradhatatlan slepp.

- Imitálod az egész életed, mégis beveszik, minél abszurdabb vagy, annál könnyebb a dolgod, hát nem érted? A hatalom szerelme, próbálj megbarátkozni a gondolattal, csak ez számít. Mi az, hogy soha nem volt fontos számodra? Hallani sem akarok róla! Hogyhogy nem megy?! A fenébe is, azt se bánom, ha a hatalom helyére behelyettesíted a nőt, az örök nőt! Vagy az isten áldjon meg, bárkit... ki is most a soros? Cintia? Akkor Cintia. Kösz. Legyen Cintia a mindenség mozgatója, ha szerinted ő a két lábon járó hatalom. De az hatalom legyen. Érezem rajtad végre, hogy beleborzongtál, a bőrödön is. És ne akarj mást, csak ezt az egyet!

Beképzelt tuskó, fogalmad sincs Cintiáról, de azért hiába kívánta pokolba a rendezőt, mégis végigfutott a hátán a hideg saját magától, attól, ahogyan megszólalt, ahogyan lépett. A tartása..., hol látta ezeket a mozdulatokat? Hol találkozott ezzel a figurával?

Artúr ahányszor szerelembe esett, annyiszor nőült meg. Ez így tiszta ügy, válaszolta, ha érdeklődtek, miért. Felváltva vette feleségül hol a szüzet, hol a könnyűvérű nőt. Egy ilyen, egy olyan. Csak egy dolog tudta észhez téríteni: ha frigyre lépett velük. Egyből képes volt megkülönböztetni a szűzikét a cédától. Nyilvánvalóvá vált a tévedés, amely furcsamód ettől kezdve lett igazán lényeges. Nem is maga a választottja, nem a benne való csalódás foglalkoztatta, hanem a letisztult és kitenyésztett tévedés. Amit Artúr a végletekig, csontig preparált, s minél kínzóbbra sikeredett a művelet, annál biztosabban érezte, hogy közelebb jutott a valósághoz. Addigra az egész házassága olyan lett, mint egy ballada. Saját létrejöttével semmisítette meg önmagát. Akár egy skót nász-ballada, kísértett nyomában:

Ő védőn átkarolt már,
Csókolta sápadt homlokom,
Sírkertnek tűnt fel az oltár,
A lelkem messzire volt már.
Elormie-nál, a holtnál,
És a sóhaj neki szólt már:
„Boldog vagyok nagyon!”

Artúr gyakran mondogatta ezeket a Poe-sorokat, az sem zavarta, hogy ebben az önmagát sorvasztó versben az elbeszélő egy nő. El nem unta volna ezt a fülbemászó dallamot. Ha meghallották, mit sutyorog, azonnal sejtették, újra megházasodik szegény. Csendesen tudomásul vették, nem kívánták már lebeszélni, nem is gratuláltak a döntéséhez.

- Mikor akarod megcsinálni végre? — türelmetlenkedett Art úr?

Artúr nem kérdezett vissza, hogy mit, helyesebben, kit, mert pontosan tudta, kire utal a számonkérő. A nőt. Rég készült megcsinálni. Magának. Megalkotni, olyanra, amilyenek ő szeretné.

Cintiát alkalmasnak találta nagyszabású tervéhez. A lány görögös vonásai ellenére nem tűnt szoborszerűnek. A szobor már kész mű. Valakik valamikor vagy rendelésre, vagy saját örömeire elkészültek vele. Cintia érintetlensége ezzel szemben legalább annyira egyértelmű volt számára, amennyire Artemisz istennő rokon az erdők és mezők burjánzó vadságával a görög mitológiában. Ha jobban megnézte, szerelme csúnyának hatott, arcát beverte a gaz, körbe kellett járni, csak alapos felderítő munka árán törhetett járható, kitaposott utat hozzá. Éppen ez izgatta benne, ez az egészséges céltalan rejtettség. Mi minden bújhat meg a benövések mögött, töprengett, amikor először találkoztak. Akkor lepődött meg igazán, amikor Cintia megszólalt a színpadon, mert az maga volt a tökély. Ebből a jelenségből nem lehetett elvenni, sem hozzátenni. Azonnal élni kezdett a poros deszkákon kimódoltság nélkül, természetesen, éppen ezért kissé nyersen, mégis megfogóan.

És Artúr csodálkozva tapasztalta, talán először életében, hogy egyáltalán nem kívánja feleségül venni a váratlanul felbukkanó nőt. Rádöbrent, hogy nem akarja birtokolni, mert szüksége van rá. Mások vele a céljai, nem éppen olyanok, amilyeneket az ember a feleségével tervez. És attól, hogy reggelente nemcsak magának süti meg forró olajban félbarna kenyerét a ráolvasztott néhány vékonyka szelet hollandi sajttal, hanem elkészíti az arányló pirítóst és lágy tojást a horgas orrú Cintiának is, attól a másik — görögös arcélét a napba fordítva — még egészen másképpen fogja látni a világot, mint ő. Fölösleges alkut kötni vele. Mindent elrontana. Artúr mélységesen meg volt győződve arról, ha mégis létrejönne közöttük bárminemű egyezés, akkor annak óhatatlanul ára lesz.

Egyet azonban nem vett számításba. Azt, hogy ebben a jelenlegi felállásban Cintia egészséges női ösztönnel, akárcsak Artemisz, esetleg nemcsak megmenti, óvja, babusgatja a vadat, hanem alkalomadtán el is ejti. A színész nagyvonalúan átugrotta a feltételezett fejezetet, amely a kettős közeledés egyeztetését tárgyalta. Éppen ezért nyugodt lélekkel és biztonsággal győzhette meg Artúr, hogy ezt a nőt kell megcsinálnia, senki mást.

- Ennek szárnya van — tette hozzá magyarázatul.

A legtöbb nőnek nincs szárnya. Ha mégis, akkor nem arra használják, amire ez a különleges testrészt hivatott. Állandó ragadozóállásban, kiengedve éles karmaikat, tehetetlenül zuhannak kiszemelt áldozataikra, feszes szárnytartásban. Tehetetlenül, mert képtelenek veszedelmes játékukat másképp alakítani. Talán nem is tudják, hogy alakítható, s tőlük függ a repülés minősége. Talán nem is sejtik, mennyivel egyszerűbb lenne lebegni. Szinte bizonyos, hogy életükben nem úsztak még könnyedén, céltalanul. Fogalmuk sincs arról, milyen az, kiterjesztett szárnyakkal a másikkal repülni.

Vagy ők is a többséghez tartoznak, akiknek nincs is szárnyuk. Ők azok, akik megállás nélkül mindentől félnek. Leginkább saját maguktól. Egy részük mindent megtesz azért, ez még véletlenül sem derüljön ki róluk soha. Hogy erősnek tartásuk őket, folyton-folyvást kikérik maguknak; ledöfik a pár dekával csalni próbáló hentest; udvarolnak a benzinkutas-fiúnak, feltéve persze, ha jóképű; az iskolai szülői értekezleten elsőként fejtik ki megvívhatatlan véleményüket; a gyerekekkel éreztetik, mennyivel magasabb értelmi szintet foglalnak el ők, a mindentudók, ahová botor és fejlődésképtelen csemetéjük álmaiban sem érhet fel, bár különórára járatják és a legújabb divat szerint öltöztetik.

Artúr hiányérzete támadt, de nem kívánta újból kínozni a színészt. Eszébe ötlött például, mi történik akkor, ha a nő leveti szárnyát. És mondjuk, jobbik esetben tollseprőnek használja egy több ezer kötetes könyvtárban, vagy rosszabbik esetben bevágja a sutba és kizárólag kivételes esetekben ölti fel szemfényvesztésre. Arról, hogy lába közé kapja, és meglovagolja seprő híján boszorkány módjára, már ne is beszéljünk.

- Cintiának igenis csodálatos szárnya van — mormolta ellentmondást nem tűrően Artúr. — Csak az nem látja, akinek nincs szeme.

És valóban, sokat emlegetett görögös arcélú Cintia hosszú, földig érő szárnyakkal uralkodott a kopár színpadon. Igaz, néha beléjük botlott ügyetlenül, mint hosszú uszályába a főpróbán a kezdő vagy a lámpalázás, vagy egyszerűen tehetségtelen primadonna.

Ha kecsesen megemelte két kezét, az egyik szárnyának puha tolla alatt kényelmesen elfért Artúr, a másik alatt Artúr. Az ilyenre szokták mondani, okos nő, ez aztán tudja, mitől döglök a légy. Eszébe

sem jut, hogy szétválassza a hús-vér embert a sérülékeny pszichéjétől, találóbban és kifejezőbben a brühjétől, ahogyan egy alapműben a lélek elneveztetett. És mivel Artúrnak Art úr volt a brühje, Cintia valahol ráérezett az igazságra: Art úr tisztelete mindenek előtti és a legfontosabb, amit nagyvonalúan be kell tartania a bonyodalmak, vérré menő erőpróbák elkerülése végett.

- Ez az. Remek volt, gyerekek. Hát ezt kértem, kedveseim. És megcsináltatok. Fantasztikusan hoztátok. Köszönöm mindenkinek — hajolt a poros deszkákig fáradtan a rendező és kivonult győztesen, mint aki végre megkapta a rég áhított gyümölcsét.

Micsoda öntelt alak, bebeszélte magának, attól lett elfogadható ez az egész, mert ő már jó előre látta, mi sülni fog belőle, ha sikerül kitartásra bírnia ezt a kishitű maroknyi társaságot. Mintha csupán ettől függene. Pedig egy emelettel lejjebb már Gyé bácsi is megmondta, csak tulajdonképpen szűz az, akit vagy amit annak hiszünk.

Artúr nem akarta hallani, fülére tapasztotta a kezét. De ettől, mintha még hangosabbakká váltak volna a beszédfoszlányok. Hiába rohant végig a folyosón, egészen az öltözőjéig elkísérték a kegyetlen sűgő szavai:

- ...azt mondja, nem szégyelli... hagyjam az elavult ósdi szövegemet, egyszerűen nincs fogalmam az élet értelméről!... állandóan kerülöm a lényegét... kell egy jó barát, nem? ...te, hogy ennek a Cintianak mekkora szerencséje van, pedig nem egy nagy szám a kicsike... valamit azért csak tudhat, már megint kifogott egy balekot, aki nemcsak szeretkezik vele reggelente, képzelj, a pasi ágyba viszi neki a pirítóst és a lágy tojást... mit szólsz, micsoda kiszolgálás!? ...azt is mesélte a minap, unja már, elege lett a pasiból, időnként nem árt újítani, mert csak a gyávák...

- No, no... — dűnnyögött egyre laposabbakat pislantva Art úr.

Szaporán beburkolózott szivarja füstjébe. A padlószőnyeget beborította a leheletfinom hamu és alatta úgy tűnt el, olyan diszkrétén, észrevétlenül és szótlánul Art úr, mint egy majdani értékes ásatási lelet, mint akinek ebben a pillanatban nincs is jelene, így az egész nem tartozhat a hatáskörébe.

Artúr szórakozottan mosta le magáról a megrepedezett festéket sérült tükörképe előtt. Aztán hosszasan keresett valamit asztalkája lim-lomjai között. Púderes tégelyek, pirosító és fehéritő porok, bajusz és szakáll, éles kontúrcezuza, arclemosók, vérpezsdítő tisztítószeres ömlöttek, potyogtak és gurultak ki, le és szerte. Csak nem találta. Névjegykártyák, udvarias gratuláló sorok, megszáradt szirmok, erőszakolt illatok. Bosszúsán tovább kutatott. Kétségbeesve pörgette át az elfekvő, megsárgult és a használatban lévő színlapokat. Hiszen nem olyan rég még együtt voltak. Artúr orra körül csiklandozó pihetollak pörögtek, ingerelték, izgatták, majd dolgukat végezve hullottak le a földre. Tehetetlenül tüszentette bele bosszússágát a tükörbe, amelyről csendesen pattogzott, folyt le a foncsor. Egyre kevesebbet látott magából, s mire tükörképe teljesen eltűnt, magára maradt, védtelenül, mint az árkádok fölött könyöklő üvegszemű angyal. Megértette, hiába keresi Art urat, az tapintatosan meglépett azokkal a híres légzőgyökerekkel együtt. Egyedül van, megint veszített. Abbahagyta a keresést és legyintett sokatmondóan. Akárcsak Szindbád, aki ezen a ponton már biztosan tudta, hiába ígérte meg anyyira: ez egyszer időben otthon lesz. Az igazság az, hogy ma sem fog hazamenni. Hiába, nem lehet.

A füstből nagyot hasított a hirtelen kivágódó ajtó, s bár a fejét leszegő Artúr nem láthatta, ki lépett be rajta, sejtette, nem lehet senki más, csak ő. Nem fordult meg, nem nézett hátra, ehelyett világtalan öltözőtükrébe meredt. Nem találta magát elég erősnek ahhoz, hogy tudomásul vegye: mögötte áll Cintia — szárny nélkül, csupaszon.

Bagu László

adalékok pom-pom és nagypapa történetéhez

(

némiképp cs. gy.-nek)

ül a fater
(a grendfater)
meséket mond
nő közben a haja
nagyon nagyra nő

sparherdjén a kenyér
megpirul; sóból a csönd
micsoda idői (azt már
anyámtól/-nak kérdi/
mondja) botja itt
de hol a valerián'

azonkívül a padlót
szereti nézni igen s
csak akkor kapja fel
fejét, ha szólnak
hopp, savanyú cukorka

hétvégén, ha megjövök
szembeötlik furcsa orra
(„hogy jobban érezhessem
a sóborszesz szagát”) azért
remélem — rám hagyja nagy
haját

hogy himbáljon az iszonyat-hosszú ág
(fel-le, fel-le)

madárkabátban

én is úgy szeretnék élni mint szomszédom
Kes aki átjön a falon megmutatja sebeit arról
kezd beszélni hogy szíve könnyű csónak es-
ténként a levegőégen szokott vele kikötni
furcsamód nem szédül nem émelyeg evező-
tollai viszik hajnalig repül beleszáll a Napba
igaz mióta Nova elhagyta egyre ritkábban s
ha néhanap vele gondol olyan erő költözik
ujjaiba hogy meg tudná fojtani a vak embert
is és olymód gyűlöli a világot ahogy kis kövér
gyerek tudja csak ezen aztán sírni kezd s az
sem vigasztalja hogy Isten se tudná ki-
mosni kabátjából a szivárványszagot

Ráhel, Csenge

Átfúj rajtam a szél, jut eszembe, valami
köhögéské, szagot zihálás, levegőkapkodás,
előkészületek egy házasságra, egy ünnepre,
pizsamát is kell venni, kenyeret, kalácsot, Eszternek
körömlakklemosót, rúzsot, bele kell képzelnem
a környezetbe, bokrok közé, betontengerbe, lapátoló
munkások közé, egy sötét szobába, egy világosba
ahol énekel, csijacsicsijja énekli, az ablakból nézem,
átfúj rajtam a szél, te ne mozdulj, ne nyúlj
semmihez, csak kosarat kérek, szokatlan helyzetet,
most én fizetek te menj előre, a férfit üssék le, jól
érezem magam, átfúj rajtam a szél, a neveknek fontos
szerepük van ebben a történetben, ő Ráhel, Csenge,
így sorban mennek át a zebrán, névsor szerint, egy
szatyorba beleférnek, beleférnek egy zsákba, egy
toalettszatra, falfirkára, fülbevalóra, R, Cs, ercsé,
ráférnek, beleillenek ők ketten névsor szerint, s
mire hazajönnek már alszom, alszom azt és alszok
valamit, sőt alszom azokat, őket alszom, de
Eszternek bicikli kell.

Erdeyeszter

Étvágytalanságom sziréndallama Erdeyeszter, nem
hagyom lelkedet pihenni sokáig, angol szalonnába
göngyölt csirkemájat teszek a szádba, pulykahúst
töltve mandarinnal, bort öntök beléd és addig várok,
míg vizelned nem kell, átevezett éjszakáim
Erdeyeszter, házat építek neked itt a közelemben,
egy egész utcát: reggelre mindig tiszta lesz míg be
nem látod... hasogató fülfájásom Erdeyeszter,
dalokat írok, neked csak hallgatnod kell,
hömpölygőt, búsat, eléneklem az összes hajszáladat
egyetlen hangon, mosdatlanságom Erdeyeszter,
most nem pihenhetsz egy fürdőkádban ülve, most
ide kell hogy figyelj, most én vagyok, csak én
vagyok neked (se szappan, se törülköző), és te
nekem, nem hagyom, hogy máshova nézz, erős
férfikezedet vagdalom míg női nem lesz, míg olyan
nem lesz, ahogy én szeretném, ne legyen
férfikezed(!), te szép vagy, te az enyém vagy és nem
lehetsz csak úgy kedvedre, csapzott menekülésem

Erdeyeszter, most leülünk és végigképzeled az összes álmod, mindet, számolatlanul mesélem terhes anyaságaimat, lépcsómászásaimat, ugrálásomat a vágottszemű katonák elől, akik vállról indítható páncéltörővel akarnak elpusztítani csak azért, hogy soha többé ne találkozzam veled, magas vérnyomásom Erdeyeszter.

Restye Illés

Zöld csempék

Seres Ágnes néni aggodalommal követte a nagy, behemót férfit, aki notesszal, tollal a kezében körbejárta a félkész, háromszobás házat. A kőműves kimérten sorolta az adatokat: — Asszonyom, Önnek szüksége lesz hat mázsa cementre, négy köbméter sóderra, ugyanannyi homokra, no és burkolóra, — a férfi feltolta zsírtól fénylő bőrsapkáját, és vesézón meredt az asszony kékes szemébe. — Biztos, hogy lesz annyi pénze?

- Mit gondol, mi a frászáért kértem, hogy jöjjön el felmérni a szükséges anyagokat? — kérdezte Seres Ágnes.

Két karjával átkulcsolta hatalmas pocakját. Nemigen nyerte el a tetszését ez a férfi. Élt benne a gyanú, hogy el akarja szedni a pénzét, de nem válogathatott, mert más szakembert nem talált, aki vállalta volna a ház befejezését.

- Parketta helyett, persze, tehet padlószőnyeget, úgy olcsóbb, meg aztán a burkolóból sem fontos a legdrágább olasz lapokat vennie — mondta a férfi. Zsebre vágta a tollat, közben tekintetével még egyszer végigfutott a feljegyzett listán. — S babát mikorra várja, ha nem vagyok tolakodó? — kérdezte aztán fesztelenül.

- Még van majd egy hónapom.

- Mire jönnek az első fagyok, Ön és a kis poronty a már jó meleg kuckójukban lakhatnak. Kézdi Lajos nem alszik a munkán! — tette hozzá a férfi.

- Ezért is fogadtam fel magát.

- Én jól ismertem a férjét, az Andrást.

- Iszik egy sört? — vágott a férfi szavaiba a fiatalasszony.

- Hát, elfogadom, hölgyem.

Kézdi Lajos követte az imbolygó járású, szőke asszonyt, aki a korát tekintve, akár a lánya is lehetett volna.

A melléképület csöppnyi, linóleumos konyhájában Seres Ágnes helyel kínálta a férfit. Elébe tett az asztalra egy üveg sört.

- Ökör iszik magában, hölgyem.

- Gondolja, hogy egy kis sör nem árthat?

- Ugyan már — legyintett Kézdi Lajos. — A sör tápláló, és alkoholt is alig találni benne.

- Besegít a másik üveg sör elpusztításába?

- Örömmel, hölgyem.

A férfi az asztal sarkára helyezte zsíros bőrsapkáját, és füttyörészni kezdett. Kampós ujjú, tálcányi kezével láthatatlan gyűrődéseket simogatott a terítőn.

- Maga mindig ilyen jókedvű? — kérdezte az asszony, és ő is letelepedett egy székre az asztal mellé.

- Ha az embernek rendben az egészsége, és nyugodt a lelkiismerete, mi oka lehetne a búslakodásra?

- Á, szóval maga afféle egyszerű lélek?

- Ezt hogy érti? — kérdezte a férfi.
Seres Ágnesnek nem került el a figyelmét a vendége szemében felvillanó gúny.
- Hát úgy, hogy egy elképzelt burokban él, ami valójában...
- András, a férje, nem volt egyszerű ember, igaz? — a férfi egész közel hajolt vendéglátójához, és érezte annak édeskés, forró leheletét. — Miért halt meg?
- Mit akar ezzel?!
- Semmi különöset.
- De igen! — mondta a nő. Vibrált a hangja. — Maga tud valamit az Andrásról.
- Ugyan.
- Mondja el!
- Mit mondjak el, hiszen alig beszélgettem vele az utóbbi években.
- Maga a férjem...
- Jó helyen kapiskál.
- Maga ott volt a temetésen! — emelte fel a hangját a nő. Döbbsen bámult a férjira. — Csak nem?!
- De igen. András a nevelt fiam volt.
- Néha emlegette magát.
- El tudom képzelni.
- Ne higgye. Becsülte magát, azt mondta, kemény, de tiszta ember Kézdi Lajos.
- Csakugyan ezt mondta?
- Szó szerint.
- Most is az a terve, hogy velem fejezteti be a házát?
- Természetesen, sőt pláne — mondta Seres Ágnes. — Jobb kőművest, mint Kézdi Lajost, aligha találnék.
- Egye fene, a menyemnek csak megtehetek ennyit — mondta a férfi. Hosszan kortyolt a sörből. Széles, egészséges piros arcán elégedett mosoly bujkált. — Ágnes tartsa meg a pénzét, elég, ha az anyagot kifizeti, a többit bízza csak rám.
- Nem. Én fizetni akarok a munkájáért, az a csibész kontár itt hagyott a szarban.
- Nekem elég, ha néha majd eljöhetek. Úgy vagyok, mint az ujjam — a férfi felmutatta hüvelykujját.
- Maga mennyire kedves!
- András miért lett öngyilkos?
- Ne kínozzon!
- El kell mondania!
- Most nem! — Seres Ágnes zsebkendőjét gyürkölészt a markában az asztal alatt. Kigyúlt arccal, nehezen lélegezve, hátradőlt a széken.
- Jogom van megtudni, hogyan halt meg a fiam!
- Joga? Hisz csak a nevelt fia volt!
- Igen, mindazok ellenére, és után, amik évekkel ezelőtt történtek — mondta a férfi. Elkomorodva meredt az asztal pohárnyomos térítőjére. — Egyszer részegen összetörte a pár napos Skodámat. Életem első új autója volt. De azért az a jobb horog mégsem kellett volna. Nyers ember vagyok, elismerem.
- Meg rafinált is.
- Ezt most miért mondja?
- Maga, bár az okát még nem sejtem, közel akar kerülni hozzám.
- Egyszer el kell mondania, Ágnes.
- Talán.
Percekig szótlánul, egymás tekintetét el-elkapva ültek a kicsi asztalnál, révedezve, sörüket kortyolgatva.

Kézdi Lajos másnap beállított egy langaléta, bánatos képű fiúval, és elszántan munkához láttak. S ahogy látványos gyorsasággal haladtak a dolgukkal, Ágnes egyre többet törődött újdonsült apósával. Naponta főzött rá — a langaléta segéd nem volt hajlandó elfogadni a meghívást —, a

helyébe vitte a sörét, kávéját. A napi munka végeztével Kézdi Lajos ült még egy ideig söre mellett a konyhában. Seres Ágnesnek nem kerülte el a figyelmét, hogy a férfi gyakran rajta felejtette a tekintetét, az ő terebélyesedő terhén. Ő ezt nem bánta, sőt napról napra azon vette észre magát, hogy reggelente alig várja, hogy meghallja a férfi súlyos lépteit az ingatag, keskeny járdán. Szerette nézni Kézdi Lajost a munkája közben. Volt abban egyfajta méltóságteljes nyugalom, ahogy a kőműves fändlijával fáradhatatlan mozdulattal felcsapta a maltert a falra, vagy ahogy a simítóléccsel akkurátusán lehúzta a misungot a beton tetejéről.

Aztán egy nap Kézdi Lajos megcsúszott, és a lába közé szorult az állás két pallója. A nadrágja elszakadt, s a combját alaposan lehorzsolta a palló. A férfi szabadkozott, és önmagát hibáztatta, de az asszony nem tárgított, s ragaszkodott ahhoz, hogy ellássa a sebet.

- Még szerencse, hogy följebb nem ütötte meg magát — jegyezte meg Seres Ágnes ékelődve.

- Ágnes, hogy neked milyen éles a nyelved?! — mondta Kézdi Lajos. Időnként, talán észre sem véve, de tegezte a fiatalasszonyt.

Ott ült alsónadrágban, és nézte, ahogy a fürge női kéz körbetekeri gézzel a lábát. Seres Ágnes elővett a szekrényből egy farmernadrágot.

- Andrásé volt — nyújtotta oda a férfinak. Kézdi Lajos, a nagy lapát tenyerével megfogta a nő kezét, és valami természetes, nem várt könnyedséggel megcsókolta azzal a húsos ajkával.

- Köszönöm — mondta rekedten. Még másodpercekig ott tartotta a tenyerén azt a finoman érezett, áttetszően fehér kezét. Hát szövetséget kötöttünk, gondolta Seres Ágnes megnyugvással. S hetek óta most jutott eszébe először, hogy kimegy a temetőbe a férje sírjához.

- Láttam, vittél ki virágot — mondta Kézdi Lajos kora este az asztalnál.

- Vittem.

- Te nem szeretted Andrást úgy igazán.

- Nem — mondta Seres Ágnes. Meglepődött önmagán, amiért olyan könnyedén ki tudta mondani: „NEM”.

- Egész életében tévelygett. Azt hiszem, fenemód magányos volt.

- András gyáva volt, gyenge fajú. és...

- A gyerek tőle van?

Nem.

- Gondoltam, bár reméltem, hogy ő az apa.

Seres Ágnes érezte, hogy le kell ülnie. Alig érezhetően a gyerek megmozdult a méhében. Talán tiltakozik, gondolta.

- Egy ilyen embertől sosem szültem volna — mondta aztán.

- Akkor egyáltalán miért...

- A buta szájalom miatt mentem hozzá. De nem! Mert annyira birtokolni tudtam, mert minden egyes porcikája az enyém volt.

- És ő tudta? — bökött ujjával az asszony terhe felé Kézdi Lajos.

- Nem. Úgy hitte, hogy az övé.

- Micsoda nő vagy Te?!

- Betegesen őszinte.

- Vagy túl magabiztos, még inkább számító.

Seres Ágnes fájdalmasan elmosolyodott.

- Andrást lopáson kapták a vállalatnál, ahol raktárvezetőként dolgozott. Pontosabban elnézte mások lopásait. Megfenyegették, ha nem nekik tetszön tanúskodik, akkor megbánja, és tönkreteszik — mondta Seres Ágnes, majd lélegzetvételnél szünet után: — András ivott, éjjelente holdkóros módjára járt-kelt. Az önutálata megdöbbenett. Én igazán segíteni szerettem volna neki — lopva felpillantott a férfira. — Aztán már én is gyűlölni kezdtem a gyávaságáért, amiért annyira feladta, és kiszolgáltatta magát. Legalább két év sittkó elé nézett, de ő megelőzte azt. A többiek aztán jórészt megúszták felfüggesztettel, nekik volt pénzük rendes ügyvédre.

- És a pénz, amiből az anyagot vetted?

- Egy időben tolmácsként dolgoztam, s a kedves ügyféllel nem csak vacsorázni mentem el, netán

kiautózni egy nyaralóba, vagy vadászlakba, hanem testközelibb szolgáltatást is nyújtottam, de ezt már saját zsebre.

Ágnes belebámult abba a véreres, szürkés szempárba. Először csak mosolygott, majd egyre felszabadultabban nevetni kezdett, még a könnye is kicsordult. A férfi arcáról csak lassan tűnt el az elképedés. Rozsdás hangon mondta:

Kicsit korábban a világra pottyansz, úgy pár száz évvel, téged megégettek volna mint boszorkányt.

Végre, hogy megszólaltál — tegezte le Seres Ágnes a férfit. — Te aztán furabogár vagy.

- Én?! — Kezdi Lajos gyanakodva hunyorított. — Te nemcsak bolond vagy, hanem eszeveszett rámenős is.

- A férfiak végül is olyan szánalmasak.

- Ha nem volnál várandós, akkor most...

- Akkor?! — kérdezte Seres Ágnes egy vamp mosolyával.

- Akkor felpofoználak.

- Ugyan, ha nem lennék terhes, akkor már régen megpróbáltál volna lefektetni. Egy magányos, gyengécske nőt, aki alig két hónapja temette el a férjét?! — Seres Ágnes felállt, kivett egy sört a hűtőből, és a férfi elé tette.

- Mire mondtad azt, hogy a férfiak szánalmasak?! — kérdezte Kézdi Lajos.

- Mert éppen eleget láttam őket olyan helyzetben, állapotban, ami meghazudtolja azt a róluk alkotott, agyonmárgált képet, hogy ők a nagy alkotók, a racionális lények. Hányszor láttam őket eltorzult arccal a kéjtől, saját levükben fürödve, izgága önteltséggel igyekezve a pár percnyi élvezetért; az ejakulálás mitikus boldogságát újra, meg újra átélni, százszor, ezerszer. Hányszor láttam őket bejedit kisfiúként, hogy nem jön össze nekik, mert annyira ostobák és bárgyún hiúak, hogy a kudarc, az aktus elmaradása számukra egy kicsi-kicsi halál? — mondta Seres Ágnes. Kérdőn nézett a férfira, majd folytatta: — Ahogy fölényes vigyorral a képükön, odadobják azt a pár ezer forintot, egy-kétszáz márkát, vagy ahogy reszketeg kézzel, lelkük teljes fájdalomával előkotorják a pénzt a brifkójukból, amelynek áttetsző lappal lefedett oldalán feleségük, mosolygós gyermekeik fényképe lapul?! Hát mi ez, ha nem szánalmas?

- Ebben talán igazad van, de te ezekből éltél, ráadásul ők csak a férfinem egy bizonyos töredéke — mondta Kézdi Lajos. Megbámulta a sörösüvegen a saját, cementporos ujjlenyomatát.

- Mert a másik fajta még ahhoz is gyáva, hogy megkísérelje — mondta Seres Ágnes, és tudta, hogy most mennyire fölényes.

- Ezt nem hiszem — a férfi önérzetesen megcsóválta a fejét.

- Nagyszerű alany vagy Lajos bá'.

- Ezt hogy érted?

- Hát úgy, hogy mindenre annyira élesen reagálsz — mondta Seres Ágnes meleg hangon.

- Talán a fáradtság teszi — Kezdi Lajos rosszkedvűen, eltöprengve kászálódott fel az asztaltól.

- Szeretnék egy pusztit adni neked Lajos bácsi.

- Höö?!

- Egy pici pusztit a homlokodra.

Kézdi Lajos lehajolt, és a nő megcsókolta redős homlokát. Seres Ágnes kikísérte a férfit az utcaajtóig. Nagyszerű ember, legalább tíz évvel lenne fiatalabb, gondolta az asszony. Utána bámult a férfinak, ahogy az nehézkesen felszáll a kerékpárjára.

Két nap múlva, az esti órákban Seres Ágnes megszült. A gyerek nem élte meg a hajnalt. Az ügyeletes orvos csak annyit mondott a fiatalasszonynak, hogy a kisfiú nem volt életképes, és végtaghiányosan született. Seres Ágnes kimerültén, saját mocskában elázva, szürke arccal bölintott, mintha legalábbis számított volna erre az eshetőségre. Közönye megdöbbenette a nővéreket. Úgy kezelték aztán, mint aki legalábbis fertőző beteg. Kerülték, és csak a legszükségesebb dolgokban segédkeztek, az immár lapos hassal, feszülő mellel pihegő fiatalasszonynak.

Másnap délután meglátogatta Kézdi Lajos. Tiszta ingben, megborotválkozva jelent meg, elfogódottan szorongatva markában a zsíros bőrsapkáját.

- Mi történt, Ágnes? — kérdezte, megállt az ágy lábánál. Erősen izzadt a nyakig begombolt

flanelingében.

- Egy torzszülöttet kínlódtam a világra, Lajos bácsi — mondta Seres Ágnes. Vértelen ajka összetapadt a szárazságtól. — Hoznál nekem egy kis vizet?

Kézdi Lajos felkapta a kisasztalról a poharat, és már sietett is a terem végében lévő csaphoz. Tudta, hogy a többi kismama furán méregeti, és vigyázott, ne tegyen semmilyen ügyetlen mozdulatot. Az asszony mohón ivott, s a férfi elszaladt még egy pohár vízért.

- Micsoda személyzet van itt?! — méltatlankodott Kézdi Lajos. — Kínozzák a beteget?!

Seres Ágnes a szájához emelte a mutatóujját. — Engem itt utálnak — suttogta erőtlenül. — Nem viselkedtem jó anya módjára.

- Nem értem – rázta meg a fejét a férfi.

- Nem kezdtem el őrjöngeni, és nem zokogtam, amikor megtudtam, hogy meghalt a gyerekem, akinek hiányzott a fél karja.

- Ez nekem egy kicsit sok.

- Hálátlan vagyok a természetnek, amiért nem bánom, hogy nyomorék gyermekem nem szaporítja a selejtesek népes nyáját – mondta Seres Ágnes. Felkönyökölt s a fűzős hálóingből előbukkant bal, duzzadt melle.

- Lázás vagy, Ágnes?

- Lehet.

- Majd eljövök érted.

- Köszönöm.

Kézdi Lajosnak még futotta egy tétova simogatásra, és valamit motyogott, hogy otthon felejtette az Ágnesnek szánt narancsot, majd elsomfordált.

Lassan olyan, mintha a lányom lenne, gondolta a kórház néptelen folyosóján végighaladva. - Fura ez az egész, hiszen szinte egyáltalán nem ismerem. Az árnyas udvarra kilépve mélyet szippantott a szeptemberi, édeskés levegőből.

- Ennek meg kellett lennie – motyogta maga elé többször és egymás után. - Ő sem kerülheti el.

Amikor beesteledett, kitört rajta a zokogás. Sírt, sírt, arcát belefúrta a párnájába. Valahogy a sötétség feloldotta benne azt a görcsös dacot, ami eddig meggátolta abban, hogy engedjen a sejtjeiig ható fájdalomnak. Valaki a vállára tette a kezét, de ő meg sem fordult, csak még jobban a párnába fúrta arcát. Félt attól az elhatalmasodó, fekélyeket ejtő gyűlölettől, amelynek eredője az önutálat volt. El kell jutnom arra pontra, amin túl akár szeretni is tudom magam, gondolta. De még most nem. Most még gyűlölöm ezeket a kismamákat is. Ezt is itt mellettem, aki négykilós kislányt szült, és annyira boldog, hogy az már fáj. De azt a vörös, kövér nőt is, aki az ajtó mellett fekszik, és aki holnap már hazamehet a koravén arcú kisfiúval. Az éjszakás nővért is azzal az ájtatos madonna képével, mint egy üdvözült apáca. Lehet, hogy nem is így mondják? Vagy inkább álszent? Magaddal foglalkozz! Jól helyben hagyták a pinámat, a fenekemről nem is beszélve! Csak szedjék ki a varratot ... Úristen, de hát nem volt keze! Talán a dohányzástól?! Mit karattyolt az a hüllőképű orvos az ultrahangról? Egyszer megnézték azzal a vacakkal, de nem mondtak semmit. Ez hát a büntetése?! És még? Még ez sem elég?! Meg András. András cserbenhagyott. Anya, de jó, hogy Te ezt már nem élted meg! Apádat azért felhívhatnád. Ugyan minek? Küldött neked pénzt, nem is keveset. Úgy tűnt el otthonról, hogy még azt sem mondta: „Le vagytok tojva!” Elindult egy doboz cigarettáért. Már vagy tizenkét éve. Félnótás család! Kicsi ingecskék, réklíkl És ha még szülsz? Igen. Egy fészekaljja gyereked lehet még. Huszonöt éves vagy, és ha összeszeded magad, elég tűrhetően eladhatod a segged. Most aztán retteghetsz, hátha ez megismétlődik.

András anyja, ez a melírozott, vén kurva a képembe köpött a temetés után. Tönkretettem, a végzetbe hajszoltam a fiát — mondta. Mondta? Üvöltötte, sikította!

Ahhoz képest, hogy egyévesen intézetbe adta Andrást? Álszent tetű! Megalázott. Most elégtételt érezhetne. Uramisten, mekkora áldás, hogy nem maradt életben!

Zavaros az agyad. Pisilnem kellene, meg szomjas is vagyok. Dögök! Te meg egy szárnalmas, repedt pinájú lotyó vagy, aki még a WC-re is alig tud ki-támolyogni.

Felkattintotta a kis fali lámpát. Észre sem vette magán, hogy mióta nem sír. Talán már hosszú

percek óta, vagy még több? Ahogy felkászálódott, karjával az ágy szélére támaszkodva érezte, hogy a hálóing beleragadt a sebébe. Kiesett az a vacak a lába közül?! Csoszogva elindult. Éjjel fél kettő volt. A folyosón mosott fények, fojtott női hangok, egy-egy baba panaszos sírása. Aztán érezte, hogy végigfolyik a lábán valami meleg lé. Amennyire csak tudott, sietett a mosdóig.

- Nagyszerűen elhaladtatok — mondta Seres Ágnes odahaza, miután körbejárta a lakást. Még Csató Karcsi, a langaléta, máskor oly közömbös fiú is kíváncsian fülelt a szavaira. — Szinte kész! Hát sikerült!

- Holnap elmehetünk megvenni a padlószőnyeget, és segítünk neked leszabni — mondta Kézdi Lajos. — De nézd meg a fürdőszobát!

Seres Ágnes leült a kád szélére, és hüppögött kicsit, és esetenül a tenyerével törölgette könnyeit: — Már gyerekkoromban is zöld csempés fürdőszobát szerettem volna.

- Megérdemled, Ágnes — mondta Kézdi Lajos. — Egyébként a konvektorokat, bojleret és a csapokat, mind-mind Karcsi szerelte föl. Én ahhoz nem értek. Ügyes gyerek ez.

- Ügyes is, kedves is.

Csató Karcsi zavartan tipródott az ajtóban, de azért elégedettnek látszott.

- Egy kicsit, hogy is mondják, ...egy kicsit átérzem a fájdalmad — mondta a fiú, amikor kettesben maradtak Seres Ágnessel a mészszerű fürdőszobában. — Nekem a húgom halt meg négy hónapos korában.

- Hogy? — Seres Ágneset meglepte az eddig oly szótlan fiú kitárulkozása.

- Lyukas szívvel született. Nem tudtak segíteni rajta akkor.

- Hány éves vagy Karcsi?

- Huszonegy.

- Keress valami rendes lányt magadnak.

- Ezt most miért mondod?

- Mert látom rajtad, hogy szükséged lenne rá.

- Ennyire látszik? — kérdezte a fiú dermedten.

- Az ilyesmihez jó szemem van.

- Értesz a férfiakhhoz, tudom.

- Talán — mondta Seres Ágnes kedvetlenül, és magára hagyta a fiút.

Seres Ágnes kora reggel óta süttött-főzött. Szaftos kacsahúst, aranyárga piskótát. Munka közben, időnként otthagytott csapot-papot néhány percre, és izgatottan körbejárta a lakást. Valami, eddig észre nem vett, apró hibát keresett — a festésen, a padlószőnyeg illesztésein, a fürdőszoba csempéin ujjait finoman végighúzva, hogy egy síkban vannak-e —, nem talált. Önféledten, gyermeki hálával gondolt a két férfira. Egy óra körül beállítottak. Kezdi Lajos egy üveg pezsgőt szorongatott a kezében, Csató Karcsi pedig egy csokor sárga rózsát nyújtott felé, alig érthető, zavart motyogással kísérve. Seres Ágnes hosszan körbepuszilgatta őket. Fel sem figyelt a fiú sóvár, hím pillantásaira.

Kézdi Lajos kissé kaptatosan lányomnak becézte, barátságosan, ahogy egy gyereket szokás, gyengéden arcul paskolta.

Csató Karcsi meg, egyre nyiltabban — pár pohár sör elfogyasztása után — bámulta Seres Ágnes szép mellét, a félig áttetsző fehér blúz alatt. Aztán, amikor Kezdi Lajos a végére jutott a hosszúra nyúlt előadásának, amely során a házépítés küzdelmes szépségeit ecsetelte, Seres Ágnes komoly hangon felvetette:

- Mennyivel tartozom nektek?

Engem ne kérdezz — nyerített fel Kézdi Lajos két korty sör közt, és a fiú felé bökött.

- Komolyan kérdem, Karcsi?

- Hát nem is tudom, mivel Lajos bá' nem kér semmit...

- Elég legyen, itt dolgoztatok több mint egy hónapig.

- Szerettünk neked dolgozni, lányom — mondta Kezdi Lajos elkomolyodva. — És azok után, ami veled történt...

- Az nem tartozik ide — mondta Seres Ágnes elvékonyodó ajakkal.

- Bocsánat, nem is azért mondtam.
- Hát jó, akkor majd én megállapítom a béreketet.

Seres Ágnes, amennyire húzódó sebe engedte, fölsietett a nappaliba, és az előre elkészített két borítékkal tért vissza.

- Tessék — mondta, és letette a férfiak elé, a névre szóló, egy-egy borítékot. — Számoljátok meg!

Csató Karcsi hirtelen felkapta az övét, majd — s mert talán elszégyellte magát — tétován belekukkantott. Kivett belőle egy ötezerest, és arrébb csúsztotta az asztalon.

- Ez sok — mondta a fiú. — ennyi visszajár.

Kézdi Lajos bele sem nézett a magáéba. Felcihelődött székéről, és ellentmondást nem tűrő hangon, kigyúlt arccal kijelentette:

- Te engem ne sértegezz lányom, hiszen megállapodtunk!

Seres Ágnes rövid töprengés után visszavette a borítékot.

Az utcai ablakon át leste a postást. Megremegett izgalmában, amikor látta, hogy a vézna, komor képű férfi két borítékot ejt bele a postaládájába. Az egyik levél egy helyi utazási irodától érkezett, amelyben közölték, hogy talán érdeklődjön fél év múlva. A másik elutasítást egy export-import cégtől küldték, és sajnálattal értesítették: az állás betelt, egyben jó egészséget kívánnak mind neki, mind a kisbabának.

- Rohadtak! — tört fel Seres Ágnesből a keserűség. — Stricik! Miből fizeted ki a számlákat, meg a bútorrészletet?! Szarban vagy kisanyám! Miért, mikor nem voltál abban?! Úgy általában, és többnyire mindig. Mihez kezdesz? Itt a tél a nyakadon.

Felhívta telefonon Bozó Ildit, a barátnőjét. Ildi nagymellű, telt csípőjű nagy tehén, de talpraesett, és annyira anyás a férfiakkal.

- Szia Ildi, te, milyen ez a telefonos izé? — kérdezte, s haragudott önmagára, amiért megremegett a hangja.

- Ági, de jó, hogy hívsz — hallotta Ildi valóságos mély hangját. — Tuti ez az egész, és neked való. Egy rakás pasim van, és szerintem te is...

- Meghalt a gyerekem.

Pár másodpercnyi kásás csönd.

- Istenem, Ágikám, ez szörnyű!

Nem is tudom, miért mondtam el — Seres Ágnes idegesen gyürkölészte a telefonzsinórt. — Azt hiszem, megpróbálom. Már hat helyről utasítottak el alig négy hét alatt. Félek.

- Szard le őket! — Ildi hangja keménnyé fagyott a túloldalon. — Szard le az egészet, és hülyítsd meg ezeket az álló farkú kanokat! Szedd el a kibaszott pénzüket, amiért amúgy sem dolgoztak meg!

- Azt hiszem, igazad van.

- Csak egy-két hirdetés, és nem győződ széttenni a manöken lábad.

- Már egészen elszoktam tőle.

- Te vagy az én első számú konkurenciám — mondta Ildi. Seres Ágnes kiértzett némi elfojtott élt a nő hangjából. — Már most is tudnék neked pasikat küldeni, persze később te is...

- Tudom, Ildikém, én is küldök neked, ha úgy alakul.

- Hát jó Ágikám, és hajts bele! A férjem, azt hiszem, tud róla, de örül, hogy megvan mindene és kussol.

- Szia Ildi!

- Szia kicsim!

Percekig ült a telefon mellett, és nem akart gondolni semmire, pontosabban félt bármire is gondolni. Aztán feladta. András, a férje jutott eszébe, azon az estén. Meg kellett volna akadályoznia, hogy elmenjen otthonról, de ő inkább megnézte a tévében azt a Robert de Niro-filmet. Nem is igazán szereti Robert de Niro-t, olyan öntelt, túl lenéző a mosolya. A Taxisofőr. Abban tetszett. András a tízhúszas pesti gyors elé vetette magát, amikor ő már el is szenderedett a filmen. Andrásban semmi sem volt stílusos, még a halála sem. Bár talán nem is létezik stílusos öngyilkosság. Akkor hirtelen felriadt álmából, s jól emlékszik, mennyire hevesen vert a szíve. Felült az ágyban és mereven, lélegzet-visszafojtva fülelt abban a megbéklyózott csöndben. — Andrási —

kiáltotta. Az óra tizenegy óra ötöt mutatott. András sosem maradt el ilyen későn. Buta, az olyan ember iránti szájalom fogta el, akit kevésbé becsül, kényszerűségből megtűr az ember. András fénytelen, barna szemét, és ideges, vékony ajkát látta maga előtt. András annyira védtelen volt, vagy inkább hagyta magát sodortatni. Miért, a kettő nem ugyanaz? De még mennyire. Az arca ép maradt, de a derekánál kettévágta a vonatkerék. Egy véres, mocskos kupac maradt utána, mint valami szájalmas, romlandó mementő. Nem voltál képes megmenteni, gondolta. Nem magadnak, hanem a nyavalyás, kis életének. Persze, már megint a strichelésnél kötsz ki! Miért, ha egy tetves irodában hagynám fogdosztatni a fenekemet egy pohos, prosztatabajos baromtól, akkor különb lennék?! Már csak árnyéka lehetsz egykori önmagadnak. Bár azért a fenekem feszes, talán valamennyit szélesedett, olyan éretten asszonyos lett, a mellem is megtartotta a formáját, a bőröm sima, rugalmas. És az arcod? Az még a tied. Tényleg, milyen is? Elveszítette szabályos ovális formáját, és már jelentkeznek az első gonosz kis ráncok. Innod kéne valamit. Az viszont nem tesz jót az arcbőrödnek. Vodkát, konyakot? A konyak nemes ital. Nemes, mint egy telivér, vagy egy arisztokrata lotyó a spanyol királyi házból. Arisztokratákhoz nem volt szerencséd, de pénzemberekhez igen. Maffiózók! Vagyis akkoriban annak tartottad őket. Gátlástalan, éles agyú kanok, akik milliókat kerestek napok, órák leforgása alatt. De azért láttad őket, izzadtad elsápadva, amiért épp eleget gonoszkodtak veled, és környezetükkel. Talán észrevették rajtad, hogy mennyire megveted őket, s éppannyira undorodsz tőlük, mint időnként önmagadtól. Légy őszinte; tőlük inkább, mint önmagadtól. Felkászálódott. Az első pohár konyak keserűnek tűnt. Régen ivott töményt. A második feles után leküldött egy kis vizet, de még így is égette a gyomrát. Izzadt a frottír fürdőköpenyében. Mindig is irtózott, ha rátapadt testére a ruha, szinte fojtogatta. Már éppen levetni készült, amikor csengettek. Összerázkódott. Nagyon lassúak voltak a mozdulatai, szinte mulatságosan lassúak.

Ott állt a nyitott ajtóban, félig szétnyíló fürdőköpenyében, zilált hajjal.

- Ildi küldött — mondta a langaléta, fénylő arcú fiú. Seres Ágnes fehér, sima hasára meredt.

- Gyere be!

- Ildi azt mondta, nekem te vagy a legjobb.

- Igaza volt — mondta ő, és fakón elmosolyodott. — Tedd le magad, mindjárt jövök.

Seres Ágnes érezte, mennyire légiesen könnyűek a léptei, szinte csak a lábujjai értek a szőnyeghez. Az ajtóból még visszapillantott a fiúra, aki beszívott ajakkal, elfogódottan bámulta őt.

Hát kezdődik, gondolta, miközben behúzta maga mögött a fürdőszoba ajtót. Meglepte az az arc a tükörben. Nyoma sem volt azon az arcon semmiféle vágynak, eltökéltségnek. Fásult, kikopott kurvaarc nézett vele szembe.

Angyalosi Gergely

A nem osztott vélemény

(Ignotus kritikai nézeteiről)

Ignotus kritikusi, esszéírói tevékenységének irodalom- és eszmetörténeti megítélését néhány, kevesek által észlelt paradoxon határozza meg a mai napig. Látszólag kevés olyan alakja van a Nyugatot előző, majd a Nyugathoz kapcsolódó irodalmi megújulásnak, akit az irodalomtörténet eszközeivel pontosabban „be tudnánk mérni”, mint őt. Komlós Aladár, e bemérési törekvések egyik kulcsfigurája 1943-ban ezt írta róla: „volt egy kor, melynek irodalmi, sőt általános művészeti helyzetét és feladatait ő tisztázta, irányát ő szabta meg”.¹ Már ebben a cikkben közhelyként

1 Komlós Aladár: Ignotus. In: Magyar-zsidó szellemi történet a reformkortól a holocaustig. Múlt és Jövő Kiadó, 1997. II. kötet, 234. o.

nyugtázta, hogy a hír igaz: Ignotus valóban az irodalom autonómiájának harcosa volt a politikával, vagy legalábbis a rosszhiszemű politikai befolyással szemben; hogy világnézetét liberalizmusa határozta meg, amelynek alaptétele volt az egyéniség joga „a lehetőleg minden vonatkozásban szabad kibontakozáshoz”. Ebből az alapelvől logikusan következőleg vált belőle a nép-nemzeti iskola első számú ellenfele, a Nyugat programadója és előretolt debattora.

Komlós azonban azt is szükségesnek tartja hangsúlyozni, hogy Ignotus sohasem „örökkévaló-objektív igazságok hirdetője”, hanem bizonyos feltörekvő társadalmi rétegek szószólója egy meghatározott történelmi helyzetben. Ezzel a szociologizáló megközelítéssel mintha ugyanazt akarná mondani, mint a későbbi évtizedek irodalomtörténet-írása: hogy Ignotus igazságai, noha a maguk idejében a társadalmi haladás egy bizonyos felfogásához voltak köthetők, sem irodalom- vagy művelődéspolitikai, sem pedig esztétikai értelemben nem voltak időtálló igazságok. „Az irodalmi szabadságharcban, amely most megindul”, mondja a korszakról ugyanebben az írásában Komlós, „a kritika szükségszerűen nem dogmatikus, hanem megértő kritika, s a megértés csak egy folyton résen lévő, szimatoló érzékenység és intellektus segítségével lehetséges”. Olyan befogadói stratégiáról van szó, amely „nem erőszakolja a jelenségekre a maga hitvallását, nem alkalmaz kész szabályokat”.² Hajlamosak lennénk könnyen elfogadni ezeket a megállapításokat, hiszen Komlós remekül ismeri és érti Ignotust. Ám két, jószerivel észrevehetetlen bökkenője is van az általa kifejtetteknek. Az egyik a „szükségszerűen” határozó: nehéz belátnunk ugyanis (különösen, ha elfogadjuk a szociológiai megközelítést), hogy bármiféle társadalmi vagy művészeti „szabadságharc” vezető képviselője csakis és kizárólag megértő és toleráns kritikát művelhet. (Ez akkor sem egyértelmű, ha olyan művészeti irányzatról van szó, amely elvileg és lényege szerint hadilábon áll minden abszolútummal és objektív igazsággal; napjainkban ezt a posztmodern teoretikusainál figyelhetjük meg, akik között jócskán akad intoleráns, és kizárólagosságot hirdető.) Komlós tehát elfelejti, hogy az Ignotus-féle kritika, noha utólag természetesen magyarázható kor- és eszmetörténeti indítékokkal, végeredményben egyszemélyes teljesítmény. Nagyságát, vagyis az általa megtestesített és megalkotott sajátos kritikai beszédmódot ezért munkásságának belső sokrétűségével, tudatos és nem tudatosított ellentmondásaival együtt kell megragadnunk (amelyekben ma már, szerencsére, nem feltétlenül kell botlást, gyarlóságot, eltévelyedést látnunk), kerülve, hogy valamiféle társadalmi „szükségszerűségéből” vezessük le.

A másik állítás, amelyet később maga Komlós is helyesbített: hogy Ignotus nem alkalmazott „kész szabályokat”. Mint a Válogatott írásokhoz készült előszóban, mind pedig A magyar irodalom történetének ötödik kötetében úgy fogalmaz, hogy használt ugyan szabályokat, elmélet-töredékeket, támaszkodott axiómákra, ám jórészt nem tudatosan, azt hívén, hogy pusztán önmagát, önnön szubjektivitását fejezi ki. (Itt jegyzem meg, hogy az imént említett szövegek az 1943-ból származó tanulmány átfogalmazott változatai.) Természetesen minden irodalmárral megtörténhet, hogy megérzései nyomába eredve „általános, sőt jól ismert törvényekre bukkan”; Ignotus pedig annál is kevésbé lehetett felvértezve ez ellen, mivel mindig arra törekedett, hogy szinguláris, saját személyiségjegyeivel összeforrott képet alkosson az általa bírált műalkotásról. Nagy és szerteágazó műveltségéből származó ismereteit csak annyiban kapcsolta be a folyamatba, amennyiben az múlhatatlanul szükséges volt. Így hát előfordult, hogy egyéni töprengéseinek eredményeként olyan felismerést fogalmazott meg, amelyet nyugodtan idézhetett volna valamelyik klasszikustól, vagy korának valamelyik ismert közírójáról. De azért nem volt annyira naiv saját pozitív elveinek létezését illetően, mint azt Komlós érzékelteti. A legtalálékosabban ő maga jellemzi esztétikai felfogását 1930-ban, visszatekintve a Nyugat által megtett útra: „A Hét-nél tanultam meg, fokonkint s belemélyedve, azt a gyakorlati esztétikát, mely tételeit nemcsak a meglévő művészetből vonja le, hanem a jelentkezőből is...”³ Ma már persze közhelynek látjuk azt a tételt, hogy korunk művészete jóformán nélkülözni kénytelen a szabályok támaszát, ami nem úgy értendő, hogy szabályok nélkül alkot, hanem hogy magukat a szabályokat is neki kell előállítania, vagyis a szabályteremtés az alkotás intenciónak részévé válik. Ignotus pontosan látta ezt, amikor az idézett cikkben utalt rá, hogy „a költő még az ő anyagát, a nyelvet is, alkalmazáskor egyúttal teremti is”, szemben a

2 i. m. 236. o.

3 Ignotus: Válogatott írások. Szépirodalmi, 1969. 696. o.

képzőművészettel, amelyben az anyag determináló szerepe jóval egyértelműbb. Ezen az elméleti alapon kísérelte meg már negyedszázaddal korábban is, hogy kitapintsa a műalkotások által létrehozott új létminőségeket, azaz, hogy minél kevésbé ítélkezzen a „már meglévő” alapján, hogy ítéleteit a mű belső sajátosságaihoz igazítsa. Ebben teljesen tudatos volt, s aligha tévedünk nagyot, ha kimondjuk: ennek a rugalmas, az előre megfogalmazott törvényszerűségeket, a kritikus látszat-objektivitást a lehetőségekhez mérten háttérbe szorító „mozgó” esztétikának az első és egyben talán máig a legnagyobb képviselője volt nálunk.

Komlóstól indul ki az a feltételezés is, hogy mind esztétikai, mind irodalompolitikai nézetei egy negativisztikus, védekező álláspontból érthetők meg, s hogy lényegében az utóbbiakból kiindulva kell értelmeznünk az előbbieket. A nép-nemzeti irodalomfelfogás elleni küzdelme magyarázná, hogy az egyes művektől „majdnem sosem” az esztétika, hanem az irodalompolitika „elvi magasságai” felé lendül. Azért kívánja hát elhárítani az egyén önkifejezésének szent joga és kötelessége előtt mindazokat a — főleg politikai — korlátokat, amelyek gátat szabnak neki, mert helyet kívánnak teremteni a feltörekvő rétegek aspirációit kifejező új irodalmi ízlésnek a „nemzeti” fogalmán belül, leválasztva arról a népiesség *conditio sine qua non*-ját. Az 1943-ból származó cikkben ez a törekvés (talán nem is egészen a szerző szándékának megfelelően) mintegy „zsidó ügyként” jelent meg: Ignotus eszerint főleg azért harcolt volna, hogy a magyarságba beolvadni kívánó zsidóság minden asszimilációs törekvése dacára megőrizhesse egyéni sajátosságait. Ezt a hangsúlyeltolódást persze, amely egyébként az írás elején felvetett, s jóval általánosabb szinten mozgó megállapításokkal sem egyeztethető össze maradéktalanul, a szöveg születésének időpontja, no meg a publikálás helye magyarázza (eredetileg a Libanon című lapban jelent meg). Ugyancsak innen értelmezhető a következő, összefoglaló érvényű kijelentés: „Állásfoglalását és sorsát származása mélységesen meghatározta. Vezérsége csak addig tart, amíg a magyarság is akarja a zsidó beolvadást, s a magyar irodalomnak szabadságharcosra van szüksége; e feltételek megszűnésével az ő vezető szerepe is megszűnik.”⁴ Tény, hogy Ignotus „vezérsége” 1919 után megszűntnek tekinthető; ám ennek okai valószínűleg jóval összetettebbek. Ezt a sejtésemet ezúttal csak illusztrálni tudom egy Németh Aladár-recenzióval, amely 1922-ben, a Bécsi Magyar Újságban jelent meg. Ignotus is, Németh is emigrációban vannak; a Nyugat címzetes főszerkesztője könyvet jelentet meg, ugyanazzal a címmel, mint 1906-ban: *Olvasás közben*. A cíamazonosság a kontinuitás igényét sejteti, nem is beszélve az alcímről: „Új folyam”. Az ifjabb pályatárs azonban éppen e kontinuitás lehetőségét teszi kérdésessé, amikor beszámol „aggályairól” a kötet kapcsán, melyet Ignotus 1913 és 1921 között publikált cikkeiből válogat. Gyakorlatilag 19. századi elmének írja le Ignotust, rendkívül okos, a nyelvvel rendkívüli módon bánni tudó embernek. A következő mondatok azonban már a háború élményein felnőtt, megváltozott világszemléletű nemzedék szemléletmódját tükrözik. Ignotus okossága, írja, „veszedelmes, meddő és paradox, mert ez az okosság végtelenül magányos és szubjektív; az ész tűzijátéka önmagának: világít, ámde nem melegít. Ignotus veszedelmes judíciuma szinte szolgálai alázattal hódol a témának, ahelyett, hogy szuverénül válogatna.” Mivel mindenről van mondanivalója, folytatja, „véletlen dolga lesz, hogy miről ír, ami lassanként oda vezet, hogy mindegy is, miről ír, mert a stílus válik döntővé, ez az utánózatlanul egyéni stílus”. Németh egészen másfajta „kvalitást” kíván az irodalom emberétől: az abszolútumra törekvést, még abban az esetben is, ha ennek a dadogás, a gyarlóbb stílus az ára. „Mert az abszolút író is szolga, de nem a saját anyagának, hanem a kialakulóban levő eszméknek a szolgája, bábája és anyja egyszerre: azok vajúdását segíti elő, miközben maga is vajúdik. Ami nem ez: az ékesszólás, gyakorlat és széljegyzet.”⁵ Mai szemmel olvasva a kötetet, Németh állításai egytől-egyig cáfolhatók; kétségtelen azonban, hogy hűen kifejezte generációjának szellemi igényeit, amelyeknek Ignotus írásai egyáltalán nem feleltek meg, s ennek a meg-nem-felelésnek a gyökereit aligha a zsidó-magyar viszonyban, vagy az asszimilációval kapcsolatos (egyébként történetileg tényszerű) társadalmi irányváltásban kell keresni.

Látjuk tehát, hogy már 1922-ben, a bécsi emigrációban készen áll a frivol, önnön nézeteit permanensen nem osztó, ezért gondolatilag súlytalan Ignotus képe; ez a kép természetesen már

4 Komlós Aladár: Ignotus, i. m. 235. o.

5 In: Németh Andor: *A szélén behajtvá*. Magvető, 1973. 142-143. o.

jóval korábban kialakult, nevezetesen Lukács György 1910-es, Az utak elváltak című tanulmányában. Akkoriban azonban még alig volt hallható ez a vélemény: Csáth Géza például ugyanebben az évben az irodalom tudós újságírójának nevezi Ignotust, akinek pedagógiai céljai vannak, és az egész magyar szellemi élet számára fontos célokért küzd. Lukács viszont ugyanúgy, csak jóval karakterisztikusabban és erőszakosabban érvel, mint tizenkét évvel később Németh Andor. Ennek érdekében létrehozta az impresszionista kritikus torzképét, akinek a fejére „le fog sújtani a dorong”, mert elhangzott a szilárd értékeket hirdető világnézet, a rend, a forma hadüzenete. Az új művészeti korszak véget vet az irányzatok vásári sokféleségének, a modernség által teremtett káoszoknak, s így megszűnik az Ignotus által képviselt kritikus-típus létjogosultsága, a mindent-megértés, a mindent-tolerálás. „Akkor nem mondhatjuk többé, mint a magyar impresszionizmus egyik legfinomabb elméjű kritikusa mondta: a művész mindent csinálhat, amit csak akar; csak meg tudja csinálni, amit akar.”⁶

Lukács, tudjuk, minden marxista irányváltás ellenére fenntartotta ifjúkori álláspontját; haláláig úgy emlékezett vissza Ignotusra, mint arra az emberre, aki horribile dictu, „nem osztotta saját véleményét”. Megállapítható, hogy a kritikai impresszionizmus Lukács által felsorolt jegyei is szinte változatlan formában rendre visszatértek irodalomtörténet-írásunkban. Eszerint az impresszionizmus bűne volt, hogy összerosódott a dolgok lényege és felszíne; minden élmény puszta hangulattá vált, a világ és az én határai összerosódtak; minden szubjektív lett, megszűnt a tertium non datur elve. Mivel minden egyéni vélekedés kérdése volt, többé semmi sem zárt ki semmit, minden összefért mindennel; nagy impresszionista művészekről nem is beszélhetünk, csak olyanokról, akik félreértették önmagukat. A nagy művész vagy a nagy kritikus ugyanis ab ovo nem lehet impresszionista. Nos, ezen érvek majd mindegyike felbukkan A magyar irodalom története negyedik kötetének Ignotus-fejezetében, amelynek szerzője a fiatal és az öreg Lukácstól egyaránt igencsak eltérő szemléletű Németh G. Béla volt. Hadd jegyezzem meg rögtön, hogy máig ezt tartom a legjobb írásnak Ignotusról, noha számos megállapítását nem tudom osztani; Németh G. Béla ugyanis továbbfejlesztette, és több ponton kiegészítette a Komlós által készített portrét. Maga csupán annyit jegyez meg szerényen, hogy az Ignotus „munkásságának terjedelméhez, irodalomközéleti fontosságához illő részletességgel a 20. század irodalmát tárgyaló kötet szól majd tevékenységéről”⁷ Ebből azonban nem lett semmi; az ötödik kötetben Komlós Aladár hozzá képest egyharmadnyi terjedelemben foglalja össze már ismert véleményét, amelyet csupán néhány, Ignotust a „közéletiség” szempontjából mentegető mondattal egészít ki, és visszautal Németh G. Béla írására „Pályájának és működésének részletes ismertetését l. a IV. kötetben”⁸

Ne feledjük persze, hogy 1965-ben járunk; ebben az időben Ignotus kritikusi munkásságának pozitívumait aligha lehetett más módon kifejteni, mint hangsúlyozva szemléletének „mély ellentmondásait”, utalva politikai nézeteinek, társadalomfelfogásának „felemás, kompromisszumos” jellegére. Ezen alapult volna mind kritikai impresszionizmusa, mind pedig ízlésének „szecesszióssága”, hiszen nem akarta radikálisan vagy forradalmi úton átformálni a társadalmi rend és a politikai „szabadelvű” konstrukcióját: mindezt az öt küldő társadalmi réteg érdekeivel egybehangzóan csupán átrendezni kívánta. Ám Németh G. Béla azt is leszögezi: „Mindezen elemekből egy impresszionizmusa ellenére is igen pregnáns, egy ellentmondásai ellenére is igen következetes, egy nyitottsága ellenére is igen jellegzetes és határozott magatartást és szemléletet alakított ki, melynek középpontjában az irodalom, a magyar irodalom problémavilága állt”.⁹ Ezután következik a konzervatív esztétika elleni harcának összefoglalása, majd saját esztétikai nézeteinek behatárolása. Számunkra különösen érdekes az, ahogyan a fejezet szerzője Ignotus társtalanságát fejtegeti a magyar esztétikai gondolkodásban. A „megcsináltság”, mint kritérium, mondja, nagyrészt mind a Petőfi-Ady, mind pedig az Erdélyi-Gyulai-féle esztétika vonulatától elkülönítette Ignotust: megfosztotta „a nagy kritika”, a „valódi bírálat” eszközeitől. Ezek közül az eszközök közül mindössze egyet említ: „a korszerűség objektív fogalmát”, melynek híján le kellett mondania „a

6 In: Lukács György: Ifjúkori írások. Magvető, 1977. 283. o.

7 A magyar irodalom története 1849-1905. IV. kötet. Akadémiai, 1965. 998. o.

8 A magyar irodalom története 1905-1919. V. kötet. Akadémiai, 1965. 60. o.

9 A magyar irodalom története. IV. kötet, i. m. 998. o.

világ, s benne az egyén ábrázolásának, kifejezésének mindenféle objektív kritériumáról”. Ha az átértékelő gesztussal nem is, magával a megfogalmazással ma is csak egyetérthetünk. Ignotus valóban nem illett bele semelyik említett vonulatba sem, és valóban nem volt birtokában a korszerűség objektív fogalmának. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a rossz „népnemzeti” művészetet is kötelességszerűen elfogadta volna az önkifejezési tézis alapján. Mondhatjuk, hogy szerencsére ebben is inkonzekvens volt; de talán közelebb járunk az igazsághoz, ha ezt egyáltalán nem látjuk ellentmondásnak. Az „önkifejezés” kritériuma, ha ugyan lehet kritériumnak nevezni (én inkább taktikai fegyverre kovácsolt pszeudokritériumról beszélnék), egyáltalán nem vált el nála a „megcsináltság” elvétől. Ez pedig egy tautológiához vezet: akkor állíthatjuk, hogy például a konzervatív-reakciós népnemzeti művész ki tudta fejezni a maga érzés- és gondolatvilágát, vagyis az egyéniségét, ha jó művet alkotott; a jó műnek pedig a „megcsináltság” az ismertetőjele, ami mögött viszont mindig az egyéniség a garancia.

Kérdezhetnénk, mire volt jó ez a saját farkába harapó kígyóként működő látens argumentáció? Nos, erre könnyű válaszolni. Ignotus ezzel a csiki-csuki érveléssel teremtett meg egy viszonylagosan szabad beszédteret ama „gyakorlati esztétika” számára, amelyről az imént szóltunk. Ez tette lehetővé, ahogy megint csak Németh G. Béla mondja, „a kimondott tételek és igazságok relativitását és individualizálását”, „a variációk jogának biztosítását”, „a heterogén szemlélet- és formaelemek önkényes összeforrasztását” s végül „mindennek szinte feminin erotikus gyönyörködéssel való vállalását”. Nem a szecessziós ízlés a döntő itt, mint állítja, hiszen Ignotus nagyok sok cikkben fogalmazta meg (minden elismerése mellett) nem kis fenntartásait a szecesszionizmussal szemben. Igenis, paradox módon „elvi” állásfoglalásról van szó, voksolásról „a szöveg öröme” mellett, amint azt egy kései szellemi rokona, Roland Barthes kifejtette. Mondanom sem kell, hogy jómagam ezen a vonalon tovább haladva szeretném kritikusi életművének nekünk szóló üzenetét újraértelmezni. Ez azonban már egyáltalán nem könnyű, hanem nagyon is bonyolult, összetett feladat; nem az a tét immár, hogy leleplezzük következetlenségeit, öncsalásait, feltételezett politikai megalkuvásait, hogy feloldjuk azokat az ellentmondásokat, amelyeket ő maga egyáltalán nem kívánt feloldani. Ellenben fel kell térképeznünk szellemi tájékozódásának, esztétikai, filozófiai, szociológiai, politikai nézeteinek rejtett és kevésbé rejtett forrásait, tovább kell gondolnunk néhány briliáns, de félbe maradt eszme-futtatását, utána kell járnunk szinte szemérmesen dédelgetett utópikus elképzeléseinek. Csak így reménykedhetünk abban, hogy az eddigieknél közelebb jutunk Ignotushoz, a Nyugat egyik alapítójához, századunk talán legnagyobb magyar kritikusához.

Györke Ildikó

Az új irodalom a századvégen

(A novellista Justh Zsigmond)

A századvégi fin de siècle tragikus sorsú írója, Justh Zsigmond a modern magyar irodalom kialakulásának egyik legizgalmasabb kezdeményezője és egyik legfájóbb vesztesége. Életműve, alig tucatnyi novellája, Naplója, útirajzai, torzóban maradt regényciklusa még töredékességében is figyelemre méltó.

Szándékoltan távolodik el a tradícióktól, szándékoltan csatlakozik a századvég „ködlovagjaihoz”, tudatosan akar művész lenni, tudatosan vállalja a századvégi művésztípus „kozmpolita”, „dekadens” és „pesszimista” jelzőit. Szemléletét a kor determinizmusa, társadalom- és világlátását ugyanakkor következetes idealizmusa határozta meg.

Előkelő nemesi család sarja, aki ha nem is tartozott a magyar arisztokráciához, otthon érezte magát e világban, barátait, Keglevich Imrét, Batthyány Gézát, Csáky Istvánt, Széchenyi Lajost e körből választotta, életmódjukat belülről látta és láttatta műveiben.

A felhőtlen gyermekkor élményétől korán megfosztatott: apja 10 éves korában megvakult, anyja nem igazán értette meg a gyorsan fejlődő érzékeny lelkű gyermeket. „Hiányzott belőlem a napsugár... tizennegyedik évemben már pesszimista voltam” — írja egyik levelében.

Ifjúkorát hamar beárnyékolja a végzetes betegség, a téli hónapokat — tüdőbajára gyógyulást keresve — a délvidéken tölti: Itália, Görögország, Dél-Franciaország, Spanyolország, Algír, Egyiptom halálba vezető kálváriájának állomásai.

Családi indíttatásból jogot és nemzetgazdaságtant tanul Pesten, Kielben, Zürichben, majd Párizsban végzi egyetemi tanulmányait.

A francia fővárosban életformáló hatást tesz rá a felső körök élete és a modern francia forradalom. A párizsi szalonok kedveltje, és bár tiszteli az irodalom élő és halott nagyjait, Taine-t Flaubert-t, Balzacot, Zolát, a Goncourt-okat, elismeri Tolsztoj, Dosztojevszkij, Turgenyev művészetét (ez utóbbit az orosz irodalom egyetlen olyan művészenek tartja, akit utánoznia érdemes a nemzeti tartalom és formai könnyedség egyesítésében), érdeklődése azonban inkább a „modern dekadensek” felé fordul: Antolcolcit és Sarah Bernhardt-ot barátjaként tiszteli, az analitikus Bourget-t, Lamartre-t, Coppee-t, Leonte de Lisle-t csodálta.

A szalonok világának talmi ragyogása azonban nem fedi el előtte a francia szellemi élet ürességét. „Túlságosan sok itt a póz, igen távol állunk az igazságtól”¹ — írja legközelebbi barátnőjének, Czóbel Minkának.

Előkelősége, műveltsége itthon is központi helyet biztosított számára. Született szervező volt és született vezéregyéniség. Sajátos tehetsége, hajlama volt a társasági élet szervezéséhez.

„Egészen különös módon tudta barátait összetartani — emlékezik rá Feszty Árpádné. — Szétszórva Indiában, a Szaharában, Párizsban, Pesten vagy Szenttornyan; soha nem láttuk egymást, de ismertük egymás lelkivilágát, érzéseit, külsejét, betegségeit, örömeit, szenvedéseit. Tíz életet éltünk egymáson keresztül.”²

Alapító tagja volt a Hét-nek, a pesti arisztokrata ifjúságból „Debating Society” néven — angol mintára — kört szervez, melynek célja a „szellemi kiképzés szemmel tartásával olcsón mulattatni”. Itt olvassa fel első irodalmi alkotásait Kieltől Koppenhágáig címmel, itt tart előadást Az ember tragédiája és a Faust viszonyáról, itt kezdi boncolgatni párizsi benyomásait A francia szellem nyilatkozatáról címmel.

A rövid életű Magyar Műpártolók Köre a párizsi irodalmi szalonok légkörét példázza. Feladata „az egyes társadalmi rétegek és az írói, művészi világ közeledését elősegíteni”. Társulatával egy olyan művelt, tájékozott, tevékeny, modern nemzeti reformarisztokrácia létrehozását kívánta megvalósítani, amely minden osztály kölcsönös megalégedésére a magyar kapitalizmust fejleszteni, irányítani s az adott korlátok között tartani lett volna hivatott.

A Békés megyei szenttornyai birtokán Tolsztojhoz hasonlóan, tanítani akarta népét és ő maga is tanulni akart a békési paraszttól. Ezért szervezte meg a vasárnapi iskolát, ezért építette görög stílusú parasztszínházát, ezért játszatta parasztjaival akár a legnehezebb klasszikusokat (Shakespeare: Makrancos hölgy, Moliére: Képzelt beteg, Aristophanes, Plautus műveit) is. Elragadtatással írja Szabolcska Mihálynak 1893 júliusában: „Tán tudod, hogy én itt egy kis színtársulatot is szerveztem a mi idevaló parasztjainkból. És nagy kedvvel csinálják, s mily jól. Csak látnád a kis Molnárnét meg Kulcsár Pál kasznárunkat. Túltesznek nem egy pesti kókleren [...]. Csodálatos is ez a magyar nép; aratás közben ráér, hogy Moliére Képzelt betegét elremekelje.”³

A magyar irodalomban a nyolcvanas évtized közepétől, illetve a kilencvenes évektől sajátos funkció-eltolódás következett be. Igaz, a nagyközönség előtt a századvégen még Jókai, a századfordulón pedig Mikszáth epikája a meghatározó, a korforduló individualizációs élményvilágára (a megváltozott világkép, az új lét- és világértelmezés buktatói, a nagyvárosi, urbánus szemlélet eltávolodása a vidékies, patriarchális világtól, a megváltozott műveltségeszmény, a modern individuum meghatározó ellentmondása a társadalom, a külvilág folyamatai és az individuum önkeresése között) elsősorban azok az alkotók reflektáltak, akik felismerték: olyan

1 Paris, 1893. október 5. In: Justh Zsigmond Naplója és levelei. Vál. és bev.: Kozocsa Sándor, 1977, 672.

2 Feszty Árpádné: Akik elmentek. Bp., 1923, 68.

3 Justh Zsigmond Naplója, i. m. 662.

műveket kell alkotni, amelyek — ideológiai paradigmáktól mentesen — poétikai alakítottságukban, jelrendszerükben egyetemes emberi rezdüléseket szituálnak.

A kor a novella műfajának virágkora, a századvég azonban nem csak megteremti a novellát, hanem új kihívás elé is állítja a klasszikus műfajt. A goethei „eine sich ereignete unerhörte Begebenheit” belső történéseknek adja át a helyét, a lelki történések finom rajza, lélekanalízis, gondolati-tudati szférában jelenlévő történések konstituálják a műalkotások világát. A századforduló írókritikusának már nem a „történet-ács” az elvárt és elfogadott művészi eszménye, hanem a „léleknézés”, a „belső ember iránt való érdeklődés”⁴ az értéket felmutató műformáló erő.

A századforduló novellisztikájában bekövetkező szemléletváltozások, hangsúlyeltolódások a recepcióban is változásokat eredményeznek, a korábbi esztétikai elvárások, előfeltevések átértékelésének igénye fogalmazódik meg.

A jaussi értelemben vett horizontváltás⁵ követelménnyé teszi a „disputáló”, a „pszichológus”⁶ magatartást, az addig monologikus szöveg a diskurzus tárgya lesz.

A műalkotást bizonyos korábban akcidentálisnak minősített új műfajkonstituáló jegyek formálják:

A külső, cselekményes történessor helyett „belső történés”, lélekelemzés, analízis, asszociációk sora.

Kontemplativitás

A különböző irracionalista és életfilozófiák hatása következtében a magyarázat helyett a leírás lesz hangsúlyos, az egyén belvilága felé fordulás következtében a leírás is elsődlegesen a belső világra koncentrálódik, a reflexió is a belső világ reflexiója.

A „megváltás” belül keresendő, mint Justh A pusztja könyve című művében, és ez nem feltétlenül cselekvést jelent, sőt a cselekvés — mivel a világ irracionális, érthetetlen — szenvedést okoz vagy illúziókba torkollik, mint Peteleinél, vagy vad és értelmetlen lázadás csupán, mint Thury Zoltán műveiben.

A kontemplativitás tehát nem elsősorban a közvetlenül látott, érzékelt valóságanyagot alakítja művé, nem pusztán külső szemlélődést implikál, hanem olyan mély, filozofikus transzformációt eredményez, amely a személyiség egészét érinti.

3. Perszonalitás

Mivel a világ csupán az egyén számára adott, és az individuum maga jelöli ki paramétereit, ezért elsősorban nem a világról, hanem önmagáról szól, vagy a személyesen látottakat, észlelteket formálja műalkotássá. Az objektív auktorialis elbeszélő helyzet helyét az énformájú (die Ich-Erzählsituation)⁷ elbeszélő helyzet veszi át. Az egyik legfőbb jellegzetesség a narratív és tematikai első személyűség, a „csak arról beszélek, amit személyesen tudok, tapasztalok” szituációja.

4. Fragmentaritás, mozaikszerűség

Mondottuk, az individuum saját nézőpontjából tekint a világra, minden ismeret csak az individuum szintjén érvényes, minden ismeret forrása az individuum, ezért az irodalmi művek szándékolt vázlatossága, szándékolt nyitottsága arról a széttört világélményről informál, amely a századvég valóságát jellemezte. Uralkodó alakzattá lép elő az ellipszis, a vázlatosság, a hézagosság, a töredezettség, a szándékolt nyitottság. Pontosan úgy, ahogyan Justh hőse, Szeghalmy Gábor mondja készülő beszélyéről: „Bevégezetlen, de hatni fog, illetőleg mondjuk bevégezetlen, tehát hatni fog ez a modern felfogás, — s frissen, életkedvvel ugrott fel íróasztalától.”⁸ (Kiemelés tőlem — Gy. I.)

Az új műfajkonstituáló jegyek új lehetőségeket teremtenek az elbeszélő helyzet és a nézőpont

4 Cholnoky Viktor (Ch. V.): Tribili, Szini Gyula hat novellája. A Hét, 1907. május 5., 302.

5 Jauss, Hans Robert: Irodalomtörténet mint az irodalomtudomány provokációja. Helikon, 1980. 1-2, 8-39.

6 Szabolcsi Lajos (Florestán): Új olvasás. A Hét, 1910. május 22., 342-343.

7 Stanzel, Franz K.: Theorie des Erzählens, UTB. Vandenhoech u. Ruprecht in Göttingen, 1979. 255-259.

8 Justh Zsigmond: Az utolsó hangulat. In: Káprázatok. Bp., 1887. 161.

viszonyában is. Ugyanis ha a kronotoposzok szintjén állítjuk szembe az új műszervező elveket a konvencionális epikai építkezéssel, akkor azt mondhatjuk, hogy a két póluson a hagyományos történetmondás és a perszonális megszólalási forma áll, mindegyik a maga jellegzetes nézőpontjával és elbeszélőhelyzetével. Az auctoton történetmondás, a fragmentális jelleg, valamint a visszatekintő szerkesztés elsősorban a belső nézőpontú történetmondás eszközével él, vagyis az elbeszélő és az elbeszélés időpontja, valamint a történet és az elbeszélés tere közötti távolságot közvetett belső magánbeszéd {Justh, Gozdu}, idézett belső magánbeszéd {Petelei, Mikszáth} oldja, míg a kontemplativitás, a perszonalitás inkább a közvetlen belső magánbeszéd jellemzője {Justh, Bródy, Gárdonyi és részben Petelei, Mikszáth}.

E kissé hosszadalmas elméleti megfontolásra azért volt szükség, mert — úgy véljük — Justh Zsigmond is közvetlenül kapcsolódott írásaival, elsősorban novelláival az új világmentelmezés új megszólalási formáihoz.

Első elbeszéléskötete, a Gyulai Pálnak ajánlott Káprázatok (1887) című beszélygyűjtemény a fiatal Justh tanulmányainak, irodalmi és filozófiai tájékozottságának mintegy tételillusztrációi. A négy hosszabb elbeszélést — mintaképe, Bourget nyomán — „analitikus elbeszéléseknek” szánja, az „önmagába mélyedt szellemek”, „az ember beléletének” (interné) analízise alakítja a műformálást. Azonban már a kortárs kritikusok is érzékelték a szándék és a megvalósult mű közötti disszonanciát. Az analízis ugyanis elsősorban a narráció sajátja, s nem a hősöké; egy-egy lelki összeomlásról (Taedium vitae), egy-egy érzelmi válságról (Fehér lap), egy-egy alkotás-lélektani problémáról (Az utolsó hangulat) vagy egy-egy koreszményről (Keresztutak) nem belső monológokból, nem kimunkált párbeszédéből, hanem elsősorban szerzői öszegzésben, belső analízis formájában értesülünk. Pontosan úgy, ahogyan Péterfy írja: „Túlságosan sokat magyaráz, ott áll alakjai háta mögött, s ő maga mondja el, hogy azok mit éreznek, hogyan éreznek.”⁹

A magyarázatok tárgya mintegy esszenciája a századvégi koreszméknek, filozófiai eszmerendszereknek. A címadó elbeszélés — Keresztutak — a zürichi diákevek világát idézi. Hősei — egy dán, egy francia és egy orosz emigráns egyetemi hallgató — idealizmus és liberalizmus, francia keresztényszocializmus és orosz anarchizmus foglyai, a modern szkepticizmus szószólói.

Hasonlóképpen a Fehér lap hősnője, Marietta grófnő is a kor divatos eszméinek hódolva fejt ki nézeteit a zárdából hazatérő leányának: a shopenhaueri önzés, hiúság, rosszakarat cinizmushoz, a darwini létharcelmélet pedig érdekházassághoz vezet.

Az utolsó hangulat egy modern költő és egy színész nő párharca a korabeli eszmék és a lélektan szolgálatában. A Művész szerelem (1888) című regényéhez hasonlóan a művész másságát, Übermensch-voltát, megszállottságát, életidegenségét, a művészet látszatjellegét hangsúlyozza a novella. Mert a műkedvelésből költővé lett Szeghalmy Gábor számára „a ‚race‘ művészek nem háztűz alapításra születnek; a mi lényegünk igen összetett, egész benső világunk olyan magas fokon áll, hogy egyszerű körülményekbe, abba az ezer kis gondba, amelyek a ‚holtomiglan‘-nal együtt járnak, nem tudnak belé törödni. A mi túlfinomult idegeink, olyan tökéletes szervezetünk, e körülmények között pokollá tenné életünket. Mi szeretünk, mi elragadjuk korunkat, s aztán elhalunk, elhagyatva, egyedül, mint az elhullatott, elsárgult kaméla a báli terem fényes parkettjén.” (151-152)

A szerelem így a halál szinonimájává, a létért való darwini küzdelem pedig az elhagyatottság, az egyedüllét metaforájává és minden érzés utolsó hangulattá, csak „káprázattá” válik.

A Taedium vitae című elbeszélés — úgy véljük — nélkülözi azt a doktriner oktató hangnemet, amely a kötet egészét uralja. A mű — Gozdu Spleen című írásához hasonlóan — egy földesúr életének utolsó fázisát rekonstruálja. Belényesi Kálmán, végső beteljesedésként — Gozdu hőséhez, Kanuth István grófhhoz hasonlóan — az öngyilkosságot választja.

Az analízis, az elvont elemzés helyét éppen a belső lelkiállapot, belső zaklatottság kifejezésére nemegyszer a belső nézőpontú látás veszi át, a belső monológ eszközével, olyan élethelyzetben, amely előrevetíti Belényesi Kálmán jövőbeni lehetőségeit. Az életet csak élvezni akaró, túlságosan kifinomult idegrendszerű, rafinált ízlésű földesúr, elárverezett birtokát elhagyva, egy vidéki fogadóban szembesül a rá váró élettel Dengelegy István, a bukott földesúr személyében.

9 Budapesti Szemle. 1882. 472.

Az „öreg rom” piszkos, elhagyatott alakja, mindennapi nyomora, vissza-visszatérő emlékezete a hajdani „ötös fogatairól, a híres Lloyd bálokról, az akkori szépségekről, divatról” végképp meggyőzik Belényesit élete értelmetlenségéről. A zárlatban a külső közeli nézőpontot a belső nézőpontú ábrázolás (narráció) és a belső monológ váltja fel:

„Hogy fog ezentúl élni? Megházasodik? Eh, erre nagyon is gőgös, ő nem adta el magát eddig, ezután sem fogja, aztán meg... a jövődő Belényesiek az ő gyermekei lesznek... nem, nem házasodhatik meg. De hát akkor mi lesz vele? Láta az elkerülhetetlen jövőt: .Dengeleghy Stefi... inkább meghalok... igen ez az egyetlen út.'(...)

„De hogyan? Pisztoly? Szívembe célzom, esetleg nem találom el a helyet... s egész életemre nyomorék és nevetséges leszek. Bizonyára nem. Agyamba egy golyó?’ Az undortól egész teste megreszketett; ,ez utálatos'. Minden ízében remegve felugrott, egy párszor idegesen ment fel-alá a szobában. Egyszerre ágya mellett megállt. Éjjeli asztalára oda volt készítve az ópiumos üveg; ez altatószer nélkül nem tudott elaludni. ,Egy fél kanál helyett egy pohárral... e finita é la commedia!’” (33.)

A cselekmény zártsága, a színhely azonossága, a mértékadó leírások, a belső nézőpontú ábrázolás megjelenése a történetmondásban, a főhős lelkiállapotával azonosuló szabad indirekt közlés mód — minden fenntartásunk ellenére is — művészileg a fiatal Justh egyik legjobb írásává avatja a művet.

A századvég írója számára a környező tárgyi világ már nem a magánvaló világ, hanem — Schopenhauer gondolatát idézve — „Objekt für ein Subjekt sein”, „a szubjektum számára objektumnak lenni” formula által alakított világ. Míg ugyanis a klasszikus epikában a természet elsősorban az emberi cselekvések környezeteként funkcionál, addig a századvégi epikai alkotásokban, s ezen kívül a novellában is — éppen azért, mert a lélekábrázolás felé tolódik el az epikai világértelmezés — a történetelvűség feladásával párhuzamosan a természet is elveszti azon minőségét, hogy csupán a cselekvések, történések színtereként funkcionáljon.

A novellák nagy részében az elbeszélő, a narrátor a meghatározó pólus, aki minden tárgyi elemet a saját szubjektumának, szubjektív érzéseinek, hangulatának rendel alá, a gondolati reflexiók helyett belső reflexiók, érzések formálják a műalkotás világát. A szemlélődő, kontemplatív magatartás lehetőséget ad a pillanatnyi benyomások érzéki visszaadására, a hangulatteremtő stilizálásra, látványosságra, dekorativitásra, természetlírismusra, a halmozódó jelzők festőiségére, érzet- és hangulatkultuszra, zenei hangeffektusokra, vagyis az impresszionizmus és a szecesszió motívumainak megjelenítésére, vagy akár a belső valóság látomásos, sejtelmességet sugalló részlegesen szimbolikus átlényegítésére.

A. pusztai könyve (1892) című írásában a cél a látott benyomások rögzítése. A tárgyi impressziókat olvasztja magába a szemlélődő, és mind az impressziókat, mind pedig a dekorativitásra, festőiségre való törekvést egyetlen emlékfelidéző nosztalgikus hangulat, a pusztai világának megidézése vezérli. Ugyanakkor a kontemplatív magatartással, azzal, hogy egyetlen perspektívával, a narrátor perspektívájával érzékeljük előbb Párizs, majd a pusztai világot, nem csupán azt láthatja a befogadó, amit a narrátor láttatni akar, hanem arra is lehetősége nyílik, hogy az elbeszélő személyes megérzéseiről, személyes benyomásairól értesüljön. Az előadás módja legtöbbször a közvetlen belső magánbeszéd, mely az első személyű előadásformával lírába kívánczó vallomásos jelleget kölcsönöz a kötet írásainak.

A szakirodalom A pusztai könyvének tizenegy írását többnyire a századvég kedvelt műfajváltozatához, a rajzhoz sorolja. A kontemplativitás, az irodalmi mű legnagyobb alaktani egységének, a cselekménynek átértelmezése, a köznapi lét szférájának ábrázolása, a fragmentális, mozaikszerű szerkesztés, az a szándék, hogy az elbeszélő — Galamb Sándor kitűnő tanulmányát idézve — „mentül jelentékenyebb lelki élményt közöljön az olvasóval”¹⁰, a kötetben a műfajváltozat követelményeit igazolják. Ugyanakkor a pusztai erősen stilizált, többnyire túlzottan dekoratív, hosszú, impresszionisztikus, szecessziós leírásai nem „az életnek véletlenszerűen kiragadott, alakítatlan valószínűség”-ét, nem „a szemlélet distanciátlan közvetlen közelség”¹¹-ét példázzák, hanem tudatosan, helyenként túlságosan kimunkált művészi megformáltságra utalnak.

10 Galamb Sándor: A rajzforma fejlődése irodalmunkban. Budapesti Szemle, 1925. 57.

11 I. m. 51.

És nem valósul meg a regionalitás követelménye sem, hiszen a mű „nem egy vidék vagy táj különlegességeit”¹² intencionálja, nem az alföldi táj bemutatása az elbeszélő célja, mert a teljes önmegvalósítást, az önmaga megváltásának lehetőségét, az otthonteremtést és annak megvalósítását remélte a puszták világától. Énjének „azon igaz részét, amely egy azzal a dallal, amelyet hallok; egy azzal a tájjal, amit látok; egy azzal az emberrel, kinek szeretete körülvesz...” (127.) — olvashatjuk a Búcsú című fejezetben. Sőt még ennél is többet. Mert a Schopenhauer és Taine hatása alatt formálódó bölcsélet alaptétele, a „pesszimizmus analízise”, a „kiválás genezisének” egész programját indítja majd el Justhban, osztályát, az arisztokráciát akarja megmenteni, s a megoldást az alföldi paraszthoz való lehajlás gesztusában vélte megtalálni (A kiválás genezise).

A kötet nyitódarabja, A puszták és Paris mintha Bergson filozófiáját idézné: „a múlt megmarad magától... minden pillanatban mindenestül követ bennünket.”¹³ Mert a múlt ott van, tovább él a jelen pillanatban, és a párizsi Grand café-ban egyetlen impresszió, a felhangzó magyar nóta megteremti a bergsoni „történi” emlékezés pillanatát, azt a pillanatot, amelyben az elbeszélő minden tárgyi elemet zárójelbe tesz, mert csak a nosztalgikus elvágódás hangulata, az érzés uralja gondolatvilágát.

A „nyugodt contempláció”, az „Én nézek, nézek, látok” gesztusa átértékelődik, átminősül, a „hideg bókok”, a „nyájasan fagyos frázisok”, a „fény”, a „gyémánt”, az „aranyfürtös fejek” távoli és súlytalan jelenségekké válnak a puszták világába vágyódó elbeszélő számára, és a szecesszió esztétikumát megidéző mozgás, lengés, tánc egy mélyebb, feszültségektől terhes lírai állapotot hív elő:

„Egy, egy itt minden s minden egy hián megvan, és ez az egy: az érzés.

Mert szerelem ez? Nem hiszem. Ugyanaz lenne ez azzal, amit előbb a Ferkó hegedűje elsírt? Vagy mi vagyunk mások, kik másképp álmodjuk el az örök álmot, mint azok? Ki tudja? (...)

Messze, messze innen. Álmodok hazájába, tündérvilágba, ott vagyunk, hol a pacsirta a reggeli harmatnak eldalolja a sötét csillagtalan éjszaka álmait, ott, hol a délibáb a forró nap sugaraival játszik.

Egyszerű a táj, egyszerű az érzés, egyszerűek vagyunk mi is...

Távol töletek, semmi közös köztünk.” (19—20.)

„A hideg Paris” ellenpontja tehát a „magasztos puszták”, mint az „egyszerű táj”, az „egyszerű érzés” metaforája. Mert Justh, „mint Ady... Párizs és a Puszták közé helyezi magát, de nála a Puszták az, ami Adynál Párizs”¹⁴ — írja Németh László.

A műépítés látszólag olyan énfarmájú ábrázolásmódot implicál, amelyben az egyes történelemeket térbeli távolságból szemléli az elbeszélő. A gyakori találkozások, elutazások, megérkezések Turgenyev „úti és dramatizált” rajzaira (hudocsesztvennűj ócserk) emlékezteti az olvasót. Valójában azonban a perszonális narrátor önmagáról beszél a gulyást vagy a gombamérgezett család szenvedését szemlélve (Anyaföld) vagy akár A puszták bölcsével társalognak.

A kötet feltűnő sajátossága a hosszú tájleírások sokasága. Ezek a deskripciók impresszionisztikus benyomásokat és szecessziós dekorativitást tolmácsolnak. A leírás azonban leginkább önálló „szólamként” van jelen az elbeszélésekben, és nem elsősorban a kor érzés- és hangulatvilágát kifejező módon. Természetábrázolása így csak részben rokonítható Turgenyev művészetével, mivel Turgenyevnél ez az önálló „szólamyszerűség” a művek líraiságát fokozza (Egy vadász feljegyzései, Halál, Az énekesek), és nem alkot tételszerűen megfogalmazott filozófiai rendszert.

Justh leírásai a konvencionális tájleírás eljárásait követik: a fokozatosan szűkülő látószöveget érvényesítik. A szemlélő — jellemző szabályszerűséggel — a végtelen tér bemutatásával nyitja leírásait, majd a háttérből előtérbe, nagyobb térből kisebb térbe vált, a külső távoli nézőpontot külső közeli váltja fel, majd többnyire a zárlatban fordítva. A folyamatos tér- és időábrázolást azonban minduntalan megtörik azok az értelmező, magyarázó, kommentáló megjegyzések, amelyek a

12 Szathmáry Károly: Rajz úr az esküdtszék előtt. Magyar Szalon, 1884. június 1., 122-127.

13 Bergson, Henry: Teremtő fejlődés. Ford. és bev.: Dr. Dienes Valéria, Bp., 1930. 10.

14 A Nyugat elődjei. Tanú, 1932. 86.

szemlélő belső érzelmi állapotáról, érzelmi viszonyulásairól tudósítanak. De éppen azért, mivel eleve preconcepcióval, eleve sajátos filozófiával közeledik a pusztához, nem tudja igazán átlényegíteni, látomássá fokozni leírásait, minden szándéka ellenére sem, még akkor sem, ha ezek a leírások tobzódna a szín- és hanghatásokban. Ebben az értelemben – úgy véljük – sajátos kettősség tapasztalható Justhnál: pontosan érzékeli az impresszionisztikus, szecessziós tájleírások újszerűségét, a kor érzés- és hangulatvilágát azonban nem igazán tudja leírásaival visszaadni.

Impresszionizmus és szecesszió A pusztában nem a tér és idő szubjektív lírai felfogásához vezet, a pillanatnyi benyomások, a nagyfokú díszítettség, a szándékolt költői, poétikai eszközök alkalmazása nem bontja meg a hagyományos „objektív” tájleírást, a térformák nem vesznek el természetes fizikai arcukat, és nem feltétlenül válnak egy érzés belső lenyomataivá. Nem is válhatnak, mert az elbeszélő mindig pontosan kimondja, tételszerűen megfogalmazza reflexióit. Sőt nemegyszer az emelkedett, poétikus hangvétel, az alapos magyarázatok mesterkéltté, túlságosan patetikussá teszik az előadásmódot (Délben).

Ugyancsak feltűnő sajátossága a A pusztában a széles látómezejű tájleírás és a szürke eseménytelenség diszkrépanciája. Justh tájleírása az egyidejű (kortárs) befogadót – és a jelenkor olvasóját is – leginkább a Jókai-féle romantikus leírásokra emlékezteti, mely után cselekményes történéssort várnánk. Ehelyett még történelemeknek is alig nevezhető esetekkel (Délben, „Valahogy csak lesz, még nem volt”), egy-egy alak vázaltszerű rajzával találkozunk (Anyaföld, Az elkárhozott).

A kötet talán egyik legjobb írása az Anyaföld című mű. A nyitókép a csaba-csüdi pusztában leírása:

„A déli nap széles sugaraival behintette a csaba-csüdi pusztát, szürkés-fehér talajából itt-ott sárgás, másutt lilaszínes foltokat csalva ki. A végtelent minden irányban csak egy-egy fanélküli magányos tanya törte meg, amelynek barnás, vakolatlan háza, sugár kútgéme sötét foltot vetett a napfényben, szín- és sugárözönben fürdő pusztaságba.

Keletről nyugatig csend, csak innen-onnan hallatszik valamelyik gulya magányos kolompja ...

A távolabbi gulya fehérre pettyezte ki az aszodt legelő sárgás-zöldjét, emez pedig, amely Szent-András felé delel, úgy látszik innen, mintha falábakon járna s magasan, pár ölnyire lebegne a föld felett. Fölvetette a meg-megrezgő, a napsugaraktól csalókan hullámos ájer, amely a láthatárt is édesvíz-tengerré változtatta át.

Így szülemlik meg a délibáb, a fénylő napsugár, hullámos tiszta lég és hamvas-zöldes föld játszi szülőtte.

Itt egy kútgémet vet fel, feldobja a szarvasi tornyot az előtérbe, ott meg a túloldal ákácfaírt meríti el édesvíz-tóba; elhossa a szénási búzakalász-tengert idáig, szemlátta közelbe.

Így ígér mindent annak a délibáb, kit elfárasztott a minden irányt felölelő végtelenség. Ígérve hús forrást, édesvizű tavat annak, aki szomjas; aranykalászos mezőket, ki táplálékra szorul; szentegyházat annak, kinek szelleme fölemelkedve a földről, magasabbra, nemesebbre vágyakozik. Álmodat ígér, tündéralmodat annak, akit a valóság letört; vigaszt a szenvedőnek, feledést a megsebzettnek s végtelen nyugalmat annak, aki végtelenül fáradt.

A forró napsugár behint mindent, buja, forró színeket csal elő még a lepörkölt pusztában sárga mezejéről is, előcsalja a nedves föld tompaszínű alapjából azokat a szemvakító fehér foltokat, még bujábbá, még sárgábbá teszi a vetés aranyát. Egyenes, függőleges sugaraival a természet gazdagságát, fényét, színpompáját, kicsapongását hirdeti.

Délben minden csendesen alszik, csak a természet mindent éltető s egyúttal romboló vak ereje él s egész súlyával ráfekszik a mindenségre. (...)

A nap lejjebb kerül az égboltján. Alkonyodik. A pusztában nyugalma nem zavarja meg semmi. Keletről nyugat felé könnyű szél lengedezik, keresztüljárja a mezei virágok kelyheit s erős, éltető illatot kavart fel.

A fővény gyönyörű színeket játszik. Az alap szürkés-fehér, a sziklától megfehérített földjét nagy darabokra halvány lilaszínre festi a kakukkfű virága.

Itt-ott katangkóró ágogaival kicsipkézi a mező tompa, szürkés alapját.

Amott a sárga aranka lep el egy jó darab földet. Mivel odább a kút felé füvesztett, gulyajárta fehéres föld. Kelet felől pedig zombékos, sáros mező, amelyet minden tavasszal elpusztít a kifakadó vadvíz.

Nem terem csak nádat, amelynek alján nagy gubacokba sűrűsödött füves göröngyök s itt-ott vízililiomok lomhán rezgő kelyhei. A lenyugvó nap által hátulról megvilágított gulya ingó-mozgó árnyai, itatásra a sugár kútgem felé igyekeznek. (...)

A nap mind lejjebb száll, sötét pirt áraszt, amely a fél láthatárt ellepi. Az ég ezen az oldalon világos, áttetsző, zöld. Csupa élénk szín, szinte kápráztató.

A nap fényözöne is mindinkább formát nyer, most már olyan lesz, mint egy égő korong, mindjárt lenyugszik...

Az ég másik fele hamvasszürke színt ölt magára, a távoli tanyák, mint szürkés elmosódott foltok, emelkednek ki a tompa alapból.

Egy pillanat még és a nap leszáll... e percben heves szélroham sívít át a pusztán, óriási porfelhőt seper maga előtt, amely eltakarja a lenyugvó nap egész színpompáját és seperi maga előtt a puszta szárnyasainak ezreit.

Amott azok a lomha, nehéz röptű madarak, túzokok, lassan, lent szállanak, szárnyaikkal szinte megérintve a földet.

Előttük vijjogó vércse-csoport rebben. Majd egy lassú röptű pusztai sas szeli át a szürkévé vált levegőt. Eleinte lassan kóvályog fenn a magasban, majd hirtelen lecsap. Mi volt a zsákmánya? Ki tudja? Viszi magával szétterjesztett óriási szárnyaival, mintegy meglovagolva az alatta felhővé tömörült fehér portengert.

Mind magasabban száll. Ekkor a nap búcsúsugara áttör a portengeren, egy villanás még — s bíbor ágyába merül.

A szél eláll, az elemek harca megszűnt.

A pusztán minden árnyá folyik össze, — alul a föld, fent az ég végtelenje s a két elem között a hatalmas pusztai sas, amint zsákmányát karmai között tartva, pihenőt keres...

Most meg már csak a természet síró, egyhangú zenéje töri meg a puszta csendjét, amely fűszál rezgéséből, tücsök-ciripelésből, messzi harangszóából, pásztorok fuvolájából, fel-felhangzó távoli emberhangból csapódott össze.

Már a pásztorok fénylő, magános csillaga is felmerült az égbolt tetején... lent meg a pásztortüzek csillannak fel egymásután.

A halk, bánatos zizegés csak hallik..." (25-26., 26-27., 29-30.)

A leírást a megszürt színek — a sárga, a fehér és a szürke szín, valamint a hallható csend, majd a nap nyugtával a „természet síró, egyhangú zenéje” uralja. A kor szecessziós dekorativitását kifejező sárga szín — Justh Zsigmond egyik legkedveltebb színe — a századforduló stílusában az elmúlást, a halált szimbolizáló érték, a fehér szín a harmónia, az álom, a nyugalom és a magány megjelenítője, a szürke szín pedig az egyhangúság, a kilátástalanság érzetét kelti.

Az elbeszélő azonban átértékeli a színeknek a korban megszokott funkcióját, mert értéktelített világot akar látni, például a sárga szín az élettől duzzadó vegetáció, gazdagság kifejezőjévé lesz. Ezért fokozódik le a természet romboló ereje, ezért is nem kap lényegesebb hangsúlyt a tanyák nyomora. A színek elemzése is igazolja azt a korábbi megállapításunkat, hogy Justh Zsigmond gyakran az alkalmazható indirekt megoldások mellett, illetve ezek helyett direkt megnevezéseket részesít előnyben (például a konkrét színek helyett a szín főnév szerepel).

A szemlélő egyedüli célja a puszta dicsérete, ezért a természetleírás nem egy sajátos hangulatot, nem a századvégen megszokott lemondó, rezignált hangulatot fejez ki. A kiemelt szövegrész utolsó részlete sem egyfajta hangulatot érzékeltet a befogadóban, hanem inkább a tér- és időbeli ábrázolást lezáró mozzanat gyanánt érzékelhető. A tárgyias leírás, az utaló és elrendező állítások („assertives”) köré megkomponált leírás legfeljebb himnikus kommentárookra ad lehetőséget (a délibáb dicsérete).

Ha Justh leírásait egybevetjük a kortárs Gozdsu Elek tájbrázolásával, például az Ultima ratio című novellájával, akkor azt érzékeljük, hogy a gozdsui — impresszionizmust és naturalizmust

egyéolvasztó — leírás fokozatosan kiemeli a táj hangsúlyozott nyugalmból, s már bevezetésében azt a fáradt, rezignált nyugalmat konnotálja, mely — jelképpé sűrűsödve — a novella egész alaphangnemt meghatározza. A két írás összevetése azért is érdekes, mivel mind Gozdsu hőse, mind pedig Justh gulyása ugyanazt a közönyt fejezik ki a külvilág, a fejlődés, az eszmék irányában. Míg azonban Gozdsu novellájában a temetőőr közönye csak látszólag kelti a befogadóban az „édes nyugalom” képzetét, mert a beszélgetés narrátori reflexiói, meditációi nem egy nosztalgikus vágyat, hanem tépelődő, gyötrő belső magánbeszédet váltanak ki az elbeszélői tudatban, sőt a zárókép arról győzi meg az olvasót, hogy az elmúlás borzalma elementáris erővel győzi le az öreg temetőőr közönyt, addig Justh novellájában a gulyásnak ez a közönye („Nem tud újságról, politikáról, küzdelemről, emberi gyengékről, hibákról, vétkekről semmit.”), ez a tökéletes közöny pozitív értéké válik, olyan követendő példa értékévé, mely az elbeszélő számára az egyedüli lehetséges minta. A poétizált nyelv, a ritmikus sorok ismételt kommentár erejével hatnak:

„Övé a csillagözön minden egyes csillaga, övé az életadó nap, övé a végtelen pusztá minden virága; uralkodik a pusztai sasok, vércsék felett, mert ő itt az ember.

Ő tud nevetni, sírni itt csak. Egy egész faj egyszerűsége, nyugodt, összhangzatos boldogsága beszél derült szemeiből. A józanság költészete az övé, az anyaföld adta neki az életet, az anyaföld virágai ott nyílnak majd a sírján.

Él... s úgy fog meghalni, mint ahogy élt: a létről nem tudva semmit.” (27-28.)

Gozdsu novellájában a belső nézőpontú ábrázolást teszi lehetővé, hogy az énfőszereplő elbeszélésben a narrátor kompetenciája nemcsak a tanú szerepére korlátozódik, hanem a narrátor a diskurzus alanya is, amennyiben folyamatos önreflexióra, folyamatos kételkedésre törekszik, mely éppen szöveg és olvasó folyamatos interakcióját, az esztétikai élményt hozza létre.

Justh valóban alakok rajzát adja, de éppen azért, mert eleve predesztinált érzelmekkel, gondolatokkal közeledik alakjaihoz, nem tud sem eszméket, sem élethelyzeteket utköztetni, és így nem jöhet létre olvasó és szöveg alkotó párbeszéde sem.

Ugyanakkor a külső nézőpont, a külső leírás, ha ténylegesen csak valamilyen történésmomentum leírására korlátozódik, művészi értékű részleteket mutat fel. A gombamérgezett haldokló család (belső nézőpontú) rajza, a virrasztás, majd a temetés leírása a magyar — s nemcsak a békési — parasztra jellemzően kitűnő életképek sorát villantja fel (a virrasztók filkózása, az életben maradt kisleány viselkedése, a temetés, a szomszéd tanyákról idesereglett nép, a tiszteletes érkezése, a fenyőkoporsók, a halottak fehér gyolccsal letakart arca, a temetési menet), a természet, az anyaföld itt nem csupán a leírás eszköze, hanem a magyar paraszt természetes életközege és végső nyughelye. A záró természeti kép sem öncélú, és éppen azáltal válik líraivá, hogy az elmúlás, a pusztulás nyomasztó hangulatát fejezi ki. Éppen ezért kár az utólagos magyarázatért, itt valóban öntörvényű képek sorával találkozunk a befogadó, és a megformálás az elbeszélő magányérzetét is tökéletesen metaforizálja:

„Elöl a hosszú, sötét csík: a síró asszonyok menete; utána a darabos, megszakadó, libegő négy fekete pont, mely fehér lábakon ing előre-hátra, a négy koporsó, majd a magasan kiemelkedő pap, utána a hangyszerűen ingó-mozgó kis csoport: az öregek hada.

Majd minden a homályba vesztett s piciny, alig látható fonallá, ponttá folyt össze.

Végül azt is elmosta a lemenő nap a hamvasszürke árnyon, mely ráfeküdt a pusztára, már sem vonal, sem pont, sem rajz nem látszik. — Az anyaföld felölelt mindent, amely mint kopár, barnás, egyszínű lepel húzódik el alattam s a végtelen felé fut minden irányban.

Fölöttem pedig a hold halvány, sápadt félkorongja s a felnyúló csillagok milliárdjai. Csendes minden, egy hang sem hallatszik, mintha az élet elhalt volna... egy levél nem mozdul... végtelen, végtelen csend.

Úgy éreztem, egyedül vagyok a földön...”

(37.)

A kötetben azonban nemcsak rajzokat olvashatunk, hanem néhány olyan írást is, amelyek a századvégi novella sajátos műfaji törvényeit, elsősorban a „belső történés” kivetítését leginkább megvalósítják (Zana Zsuzsi megtérése, Az elkárhozott, Leánynéző, A pusztá bölcse).

A kötet talán egyik legjobb novellája a Zana Zsuzsi megtérése. A történésor alig pár mondatban vázolható: Zana Zsuzsit elhagyta szeretője, Gyulai Ádám, ezért „mindenki” kedvese lesz. Amikor azonban Gyulai Ádám, hátrahagyva családját, ismételten közeledik hozzá, elutasítja őt, és nazarénus hitre tér.

Az elbeszélés időrendje és a történet tere közötti vágások, a jelenből a múltba, majd a jelenbe történő gyakori váltások, a szaggatott, utalásszerű párbeszéd, az állandó nézőpont-váltások, az elbeszélő és a szereplő véleményét egymásba csúsztató „erlebte Rede” („style indirect libre”) alkalmazása, a drámai szerkesztés lefokozzák a nazarénus ideológiai fordulópontszerű (és felesleges) feltüntetését, s a befogadó figyelmét a hűtlen szeretőjét fogadó asszony gesztusaira, viselkedésére koncentrálnak. Esztétikailag és emberileg hiteles világot itt azáltal teremt az elbeszélő, hogy a címadó hős verbális megnyilatkozásai, illetve Gyulai Ádám elvárásai ezen metakommunikációkkal és — a narráció szintjén — a metanarratív eszközökkel ellentétesek. A drámai szerkesztés alappillére e kétféleség oszcillációjából áll: míg Gyulai Ádám egyre biztosabb Zana Zsuzsi szerelmében, addig az olvasó egyre biztosabb ennek ellenkezőjében, a címszereplő viselkedésének metakommunikációs jeleiből, illetve az elbeszélő narrációjából és metanarratív jelzéseiből következően. Ugyanakkor ezen metakommunikatív, metanarratív eszközök, mint sajátos tevékenységformák arra is kitűnő lehetőséget biztosítanak, hogy — a belső nézőpont érvényesítésével együtt — a főszereplő lelki történéseit, lelki változásait is bemutassa a történetmondó.

„De jön már, hallja lépteit. Hogy ismeri, hogy leste esténkint, ha a pusztáról erre ment be gyalog a faluba. Ha a szeretője karjai között dalolt, elcsitította, hogy ne fogja el isten áldta lépteinek neszt; ha ágyban volt már, felült tollas párnái között s lélegzetét visszatartva figyelte, míg elhaladt a portája előtt. Most betette a pitvar ajtaját. Most... most lépdel fel a tornác alján.(...)

- Édes gyöngyöm, violám hát szeretsz még? Megbocsájtasz nekem mindent. Milyen jó, derék asszony vagy, milyen hűséges feleségem léssz te nekem!

A Zsuzsi egyet riszált a szoknyáján, aztán olyan hetyke mozdulattal, mint ahogy csak a nóta Zana Zsuzsija tudta, oda vetette magát Ádám keblére...

- Én aranyosom, hát eljöttél... szeretsz még? (Most, most tán csak ellöki magától, most, most...)

- Édes, édes bárányom — s Ádám ráhajlott és csókolni kezdte.

E percben Zsuzsi, maga sem tudta miért, de elhúzódott tőle. Úgy érezte, a vér felszökken két arcába, neki, ki már oly rég elfelejtett pirulni.(...)

- Szegény fiú voltam. Szüleim unszoltak, vegyem el, pedig nem is volt annyi pénze, mint neked...

- Legalább mint nekem ma.

- Igen, mint neked ma. Te meg híres asszony lettél.

- Az, az lettem!

- Igaz, én voltam az oka, de hát nem tehettem másképp... most más.

- Most? — Az asszony maga elé nézve lassan, önkéntelenül leoldotta fejéről a piros kendőt s odaterítette maga elé az asztalra. Úgy érezte, égeti a homlokát.

- Most majd veled maradok. A kalácsunk is fogy otthon. Nem volt áldás a gazdaságunkon. Az öregek nyűgösek, az asszony beteges, a gyerekek rínak. Bajlódjanak egyedül... te szeretsz!

- Igen, én szeretlek — erősítette az asszony még önmagának is, aztán lassan az aranygyöngyöt csatolta le a nyakáról.(...)

- Annál jobb — szólt egy percnyi hallgatás után Ádám. — Nekem van egy kis szőlőm, majd itt árusítjuk el a mustot meg a bort... mert az is lesz...

- Lesz mindenünk Ádám — a Zsuzsi gépiesen előbb a pruszlikját, majd a selyem viganóját vetette le magáról.

- Hát te Zsuzsi mit csinálsz?... elfújjam a gyertyát? — nevetett az ember.

- Nem úgy Ádám, nézz a szemembe; meggyújtom még amazt a gyertyát is, hogy jobban lássál...

No, látod, öreg asszony lettem. Ez a két folt a két orcámon pirosító. Ha nincs gyöngy a nyakamon, kláris a fülemben, piros köntös a derekamon, Zsuzsa nénémnek hívna minden gyermek. Öregek lettünk mind a ketten, látom. Menj haza, Ádám, engeszteld meg az öregjeidet, lásd el a feleségedet..." (46-47., 48-49., 49—50.)

Hasonlóképpen kiemelkedő írásmű A puszta bölcse is. A Zana Zsuzsi megtérésében a párbeszéd a sűrítés eszköze, A puszta bölcse azonban nélkülöz mindenféle párbeszédet, csupán a deskripció és a gesztusok elbeszélése a novella.

Úgy tűnik, mintha Justh Zsigmond azt a folyamatot előlegezné meg, amelyet a belső nézőpont elemzői az elbeszélő tudat¹⁵ fogalmával jelölnek. Franyó Miska gesztusaiban, illetve e gesztusokat demonstráló leírásokban ugyanakkor nem csupán a „süketnéma legény” gondolatait, érzéseit beszéli el az elbeszélő, hanem e „hangtalan magyarázatában” a mindenség birtoklását és a boldogság harmóniáját is megtalálni véli hőse alakjában:

„Aztán hirtelen felemelkedett összeguborodott ülőhelyéből s széles mozdulattal, amely szinte végigsimította az egész pusztát kelettől nyugatig, boldogan a magáénak vallotta e mindenséget. Igen, hisz övé minden, amit lát, tapint, a nagy ég minden csillagával, napsugár özönével, a puszta millió színes, tarka virága, az övé a délibáb, meg az esti csillag, az övé mindaz, amit szeret, amiről tud.” (120.)

Talán nem véletlen, hogy a kötet ezen novelláit a szakirodalom¹⁶ a balladához közelíti. A kihagyásos, szaggatott jelenetezés, a gyakori vágások, az erős retorizáltság, a stilizált bárbeszéd, az epiko-balladai novellatípust képviselik Justh prózájában.

A leírás tehát nem csupán a felszínen, hanem a nyugalom mögött ábrázolt világban is harmóniát hoz A puszta könyvében. Esztétikai értéknek számít a nyugalom, a békesség és esztétikai érték az elmélyedő, a Diószegi által „tolsztoji figurákkal”¹⁷ rokonított pusztai ember. Akár a gombamérgezetek haldoklása {Anyaföld}, akár egy természeti csapás {„Valahogy csak lesz, sehogy még nem volt”) vagy egy megcsalatasra történő ráismerés {Asszony szava Isten szava) a pusztában, a puszta népében csak a szépet, csak az erőt látó elbeszélő szemében közös nevezőre kerül, mert a fájdalom, a szenvedés is a világmindenség, a világegyetem része, annak elszakíthatatlan láncszeme. Minden megnyilvánulásukat a térbeli és az időbeli végtelenség, a Mindenség metafizikája tölti be. Ezért fogadja megnyugvással a puszta embere a sorscsapásokat, akár a halált {Anyaföld}, akár a süketnéma állapotot {A puszta bölcse) vagy a nyomort {„Valahogy csak lesz, sehogy még nem volt”), ezért bocsát meg a bűnösnek {Asszony szava Isten szava), ezért tér meg a „bűnös” igazhívőnek {Zana Zsuzsi megtérése). Nem gondoljuk azonban, hogy Justh Zsigmond mentes lett volna kora ideológiai, világnézeti, társadalmi problémáitól, sokkal inkább arról van szó, hogy sajátos pusztai világában olyan érzelmeket, olyan állapotot kíván tárgyiasítani, ami csak itt, ebben a pillanatban érhető tetten. A cím ilyen értelemben metaforikus. Nem a magyar puszta bemutatása, nem az alföldi táj jellemzőinek művé formálása a lényeges, nem realizstikus, szociologikus tartalmakat hordoz a cím, hanem egyfajta vallomást bont ki: „itt tudok igazán boldog lenni”, „itt tudok igazán azonos lenni önmagammal”, „itt találom meg önmagamat”.

A pusztai üdvözülés boldogsága azonban csak a vágy jelképe, az önmegváltás illúziója, pontosabban egy életérzés beteljesülésének reménytelen kísérlete, mert amint a kötet záró sorai {Búcsú) mondják, nem csupán a tájtól, hanem a félig-meddig megtalált otthon képétől is véglegesen búcsúzik az elbeszélő:

„Az evolutio legmagasabb fokán, fenn, fenn, lelátok az örvények közé, hol nincs dal, nincs virág,

15 Robert Humphrey: Stream of Consciousness in the Modern Novel, Berkeley and Los Angeles, University of California Press. 1965, Cohn.

16 Bori Imre: Justh Zsigmond. In: Varázslók és mákvirágok. Fórum, 1979.; Németh G. Béla: Szemközt egy legendával. In: Századutóról, századelőről. Bp., 1985.; Bodnár György: Tételek között szorongó tárgyiasság és impresszionizmus. In: A „mese” lélek-vándorlása. Bp., 1988. 163.

17 Diószegi András: Justh Zsigmond. ItK. 1960. 667.

sem szerelem...

A dal hangzik, szomorúsága bevilágítja azon ismeretlen meredek ösvényeket, amelyeket be kell még járnom; elvisz innen oda, hol más az élet és más az elmúlás.

Ifjúságom bölcsője, álmaim tündérvilága, édes otthonom, Isten hozzád!” (128-129.)

Utolsó elbeszéléskötetében, a *Delelő és egyéb elbeszélések* (1895) című művében a *Gányó-becsület* című novellája éri el A puszta könyvében említett balladaszerű novellák színvonalát.

A mű a nótázás és a tánc leírása. A balladaszerű sejtetés, a szaggatott szerkesztésmód az epiko-balladai novellákhoz kapcsolják Justh írását. A perszonális elbeszélő forma, pontosabban az elbeszélő és Györgyi Jóska párbeszéde azonban annak a történelemnek a megelőlegezése, magyarázata, amit később a befogadó a szereplők viselkedéséből, magatartásából egyébként is megtud. A mű utolsó bekezdése az egész történet sűrítése, itt rajzolódik ki mindaz, ami valójában a szereplők tudatában végbement. Így az elbeszélő személyes jelenléte, valamint a párbeszéd a mű egészében redundánssá válik; de a szereplők cselekedetei, magatartása nagyobb érvényességgel bír. Ezen kívül az elbeszélő személyes jelenléte is megszegi az epiko-balladai novella műfaji törvényeit, legalábbis a novella szemléleti rendszerét tekintve.

A kötet elbeszélései Justh parasztszemléletét kívánják demonstrálni. A *Delelő* című hosszabb elbeszélés, azonban a falusi élet és szokások kitűnő rajza ellenére is népszínműves kiszólásoktól, huymansi erotikától terhes, amelyek mesterkéltté, patetikussá teszik az elbeszélést.

A *gazda-asszony* című rajz sem ad meggyőző képet az elbeszélő hiteles népismeretéről, a történet a különlegesség erejével hat.

A személyes elbeszélő hangnem megszólaltatása kitűnő példáját adja Justh patriarchális népszemléletének *A falu ajándoka* című rajzban. A műben hűséges szolgájáról, Iványi Istvánról bensőséges szavakban szól az elbeszélő.

Justh Zsigmond írásművészetével, novelláival tudatosan kapcsolódott a századvég új megszólalási formáihoz. Világlátása (utazásai), szemlélete alapján kitűnően felismerte azt a lehetőséget, amit az új szemlélet itthon is képviselt. Az új írói elváráshorizont zászlóvivője kívánt lenni. Mint az új szellem képviselője kerül kapcsolatba az olvasóközönsséggel, és a korabeli befogadó-közösség is mint ennek az új irodalmi szellemnek a kifejezőjeként értékeli művészetét. Éppen ezért sorolják a „ködlovagok” közé, mind a kritikusok, mind pedig az íróársak is így értékelik írásait.

Ugyanakkor a tanult, a műveltsége által megszerzett írói attitűd nem konzisztens belső írói világával. A sokféle, artikulátlan hatás következtében művészi, filozófiai és politikai téren egyaránt igen eklektikus, egymást kizáró világtérképezések formálják gondolkodását (patriarchális népszemlélet, magyar, feudális, nemesi gondolkodás, a francia felvilágosodás eszmevilága, a századvégi modern irodalmi irányzatok).

Irodalomtörténeti értéke jelentős; az esztétikai tapasztalatok változási folyamatában jól kitapintható állomás ez a korszak Justh Zsigmond írásain keresztül. Mert pontosan azt a korszakváltást, azt a recepcióban bekövetkező változást szemléltetik művei, amelyek a századvég művészi gondolkodását meghatározzák.

A mű immanens értékei alapján azonban — az irodalmi művek sorában — feltehetően később sem fogja az olvasóközönsség a magyar irodalom kiemelkedő alkotásai közé sorolni műveit. Petelei vagy akár Mikszáth Justhnál kevésbé tudatos művész ugyan, de sokkal nagyobb a műszerező erejük. Petelei egyszólamú, Mikszáth ötletszerű, de ezen belül művészetük egységesebb és kimunkáltabb, mert az irodalmi átlényegítés szerveesebb.

Ugyanakkor nem róható fel Justhnak az, hogy a századvégen az új műfaji jelrendszer még nem letisztult, nemcsak az alkotók, de az irodalomtudomány és az irodalomkritika számára sem. Értékelésénél figyelembe kell venni, hogy Justh Zsigmond a folyamatban benne lévő és a folyamatot leginkább csak megélő művész.

Az idézeteket a következő kötetekből vettük:

Justh Zsigmond: Káprázatok, Bp., 1887.
A puszta könyve, Bp., 1892.
Delelő és egyéb elbeszélések, Bp., 1895.

Gróh Gáspár

Vankús és párna — avagy a szerelem démona

(Závada Pálról)

A Jadviga párnája igazi sikerkönyv, s ráadásul nemcsak a kritika dicséri — még olvasói is vannak. Igényes, értékekben gazdag, jelentős, bár — s erről az olvasható művekben oly szűkölködő mai irodalmi életünkben talán ünneprontás szólni — korántsem hibátlan vállalkozás. Závada Pál korábban szociológusként vált ismertté — ez a műve rendkívüli alaposágával, tárgyismeretével, szociológiai, néprajzi, művelődéstörténeti háttérével folytatása is eddigi munkásságának. Egyúttal egy markáns irodalmi hagyomány továbbélését is bizonyítja, azét, amelyben szociológiából szociográfia majd irodalom, tehát a valóságirodalomból igazi irodalom lett úgy, hogy eközben megőrizte a nonfiction hitelességét is. Závada a pontosságot kivételes nyelvi-pszichológiai erővel ötvözi, néhol mitikus távlatokat, néhol végső filozófiai mélységeket villant fel. Ennyiben tehát áttöri annak az ábrázolásmódnak a konvencióját, amelyet Csalog Zsolt és Tar Sándor művei oly magas szinten képviselnek. Závada irodalmiasabb eszközhasználata a szöveg stílusrétegeinek gazdagodásával önmaga kereteit feszíti szét. Az egyes szám első személyű megszólalások nyelvhasználati követelményeit nem teljesíti, szuverén írói nyelvet alakít ki — ami sok-sok finom szépséget kínál, de a regény alapötlete követelte beszédmódtól szembeötlően különbözik.

A történetileg-szociológiailag lehangoló hitelességgel bemutatott közeg, a tárgyi-környezeti dokumentáció csak háttér, nem igazán aktív anyaga egy összetett, szörnyűségesen szép történetnek. A Jadviga párnája visszajára fordított szerelmes regény, többnemzedékes szerelmi trigonometria, végzetes szenvedélyek, kisiklott életek és vergődő lelkek története, időtlen pillanatoké, melyek értelmet adnak évek szenvedéseinek vagy megsemmisítik évek lelki erőfeszítéseit. Valójában az élet folyamatosságában azért fel-felvillanó, illékony boldogság pillanatai ellenére is szenvedéstörténet, melyben a beteljesülésre várakozó, boldogságra vágyó lelkek lassanként megtörnek, felörlődnek, s az idő és a halál (melyben a lélek megszabadul a gyönyörben is konfliktusokat, gyötrődést hozó test kalodájából) jelent megoldást. A történet azt is bizonyítja, hogy minél összetettebb, gazdagabb, értékesebb a személyiség, annál sérülékenyebb is, ennek következményeként a nemes anyagból formált lények tudják igazán pokollá tenni egymás életét. Amit éppen nemességük tesz elviselhetővé — és ezzel életfogytig tartóvá. A szenvedés annak ellenére is értékvesztés, hogy hozzájárul a lélek differenciálódásához, további nemesedéséhez. Mert ez a sajátos fejlődés többnyire nem találja meg a kifejezési formáit, önmaga ellen fordul. Az életek ellobbannak, idejük szűkebb, mint elvárható volna — a korai halál mégsem tűnik olyan tragikusnak, mint a hideglelősen borzasztó élet.

Fájdalmas és feloldhatatlan magány, sorsba ágyazott boldogtalanság képe rajzolódik tehát az olvasó elé, egészében véve lélektani remekléssel és fájdalmas, létfilozófiai mélységgel. Nincs itt idealizálva vagy demitizálva semmi, kegyetlen realizmus tükrében csodálkozhatunk rá azokra a keserves mindennapokra, amikről hallgatni szokás.

E folyamat leírásához a napló-forma kedvező lehetőséget kínál. Megadja a szabad ábrázolás lehetőségét, megengedi az egyoldalú szubjektívizmust, hitelesen tükrözi az elfojtások világát, a némaságot, jelzi a végső, egzisztenciális magány állapotát, ahol a belső történés a konfesszió teljes őszinteségével fejeződik ki. Ennek eredményeként a napló tudatregénnyé formálódik, sőt, az említett vonásokat megőrizve megkettőződik. Formailag a főhős naplóját özvegye feljegyzései

egészítik ki, annak a nézőpontjából is megfogalmazva a történetet, akiről az alapszöveg szól. Tehát ugyanannak a tárgynak megjelenik töredékes öntőformája, negatív lenyomata, amelyiknek hiányait magának a tárgynak darabjai egészítik ki: a férj naplójának bejegyzései között a feleség emlékezései, kommentárjai bukkannak föl. A narráció harmadik szintjét megteremtve az írói fikció szerint kisebbik gyermekük (akinek azonban nem a főhős a természetes apja) rendezi el a szövegrészeket, egyúttal kommentárokkal is ellátja. Ezt a szerepét csak pusztán demográfiai előnyének köszönheti, privilegizált helyzetében is kevesebbet tud az általa széljegyzetelt és „átszerkesztett” szövegrészekben közöltekről, mint az egykori lejegyzők. Az alapszövegbe ékelt későbbi kiegészítések végeredményben nem változtatnak az eredeti Napló időbelisége által meghatározott szerkezeten. Az utolsóként a Naplóba jegyző (a regény végén már maga is nyugdíjas korú) fiú reflexióiban egyszerre jelenik meg a kívülállás, mert hiszen a történetbe nincs beavatva, s az azonosulás, mert a kettős melodráma részeseinek szempontjaival maradéktalanul azonosul. (Más kérdés, hogy ez a vonulat némely ponton bántóan egyenetlen: a kisebbik fiú a szöveg szerint az értelmi fogyatékoság küszöbértéke körüli intelligenciáját olykor messze meghaladó szintű, olykor a szerepének megfelelő, szerény IQ-ról tanúskodó módon reflektál az apja és anyja följegyzéseit tartalmazó szövegre. Megjegyzéseinek egy része inkább egy negyedik rétegbe, a közreadóba illenek.

A szöveg három rétegének viszonya aszimmetrikus: az apa szövege az elsődleges információkat közvetíti, erre (ezekre) reflektál a feleség följegyzéssorozata, s e kettőhöz fűz néhány kommentárt kisebbik gyerekük. A reflexió érthetően csak egyirányú, viszontválaszra nincs lehetőség. Ez ilyen szerkezet, kibontatlan, virtuális családregény, mely három nemzedék sorsáról tudósít, de nem erről szól. Közben fölűnnek benne egy nagy társadalmi tabló elemei is: az első világháború, az 1918-19-es forradalmak, a román megszállás, a második világháború, az ötvenes évek eseménye — mindez azonban fölolvad egy szerelmi történetben, melynek nem annyira szereplői (részben persze ők is) démonikusak, mint inkább maga a szerelem. Ami azáltal démonikus, hogy ellenőrizhetetlen és irányíthatatlan, s hogy lélek alatti, s szembekerülhet azzal, amit a hatása alá kerülő valójában akar. Amiként Jadviga vergődik a kettős szorításban, s amiről megbölcshülve lejegyző: „bár a megbízható erények és a becsületes, komoly érzések szerfölött vonzóak lehetnek, de az érzéseinket felkorbácsoló csábítás olykor bizony jól elboldogul lélekmélyi őszinteség, feltétlen bizalom vagy erkölcsi megfontolások nélkül.” Mert a sokat emlegetett Winkler Franci, Jadviga és Osztatni András életének végzete, ugyan sokszorosan bebizonyított módon hitvány ember, de olyan aurája van, ami nemcsak az asszonyt vonzza elháríthatatlanul, hanem a férj is tudja: van „valami kétségbevonhatatlansága”.

Ebben a történetben minden van, ami a szerelmi érzéssel testileg, lelkileg (— sőt mélylélektanilag), filozófiailag, társadalmi összefüggésben megjelenhet. El lehet róla mondani, a szerelmi élmény enciklopédiája, de megkockáztatnám, hogy ez már sok. Egy történetbe zsúfolva, a részletek hihetősége, pontossága ellenére is túlszűfolt, saját hatását, hitelességét fenyegeti, hogy Jadviga szerelmi kötődéseiben először a nevelő (sejtelmes utalások szerint esetleg vér szerinti) apja jelenik meg (aki egyébként Jadviga anyját, saját szerelmét keresi és szereti fogadott lányában), majd annak (a jelzett ok folytán) testvérszámba is vehető fia („Mintha egy test volnék Magával, de nem ahogyan a Biblia írja a férjről és feleségről, hanem mintha az én testemből való legnagyobb fiam volna...”, vagy még inkább: „Közös testből eredő testvéröcsém.” — jegyzi Jadviga a Naplóba kései üzenetként). Tőle azt a gyermeket szüli, akit nemcsak anyai szívvel, hanem asszonyi érzésekkel is szeret — ami azt jelenti, hogy három generációhoz fűzi szoros érzelmi viszony. Eközben, változó intenzitással ugyan, de folyamatosan fönntart egy külső kapcsolatot is (amelyből a történetet záró feljegyzéseket készítő második fia születik), s megőrzi barátnőjéhez kötődő, bakfiskori, homoerotikus vonásokat viselő, visszafogottan érzéki viszonyát, s hogy mindez egy viszonylag rövid életszakaszhoz kötődik. A regény vége felé egy rövid villanásból az is kiderül, hogy a feleség erotikus életében oly nagy szerepet kapó férfi kamaszkorában ugyanarra az érzéki játékokra invitálta barátját, Jadviga majdani férjét, mint Jadvigát. Závada írói teljesítményét dicséri, dacára az itt elsoroltaknak, s annak ellenére, hogy a szövegben a szexualitás kivételes pontossággal, s rendkívül érzékletesen, ám minden naturalizmus nélkül folyamatosan helyet kap, az érzéki-erotikus

vonulatnál fontosabb az érzelmi-lelki folyamatok megjelenítése. A test és a lélek magukban és egymásnak való kiszolgáltatottságukban nem a túlfűtöttség, hanem az árvaság, a magány, a szeretet-hiány a döntő. Jadviga személyiségében a szűzies vonások az alkatilag meghatározott belső labilitásból, de a test kényszerítő erejéből adódóan is bukásokkal, kudarcos kapcsolatokkal ötvöződnek. Groteszki és tragikus, hogy házasságában (tehát éppen ott, ahol lehetősége nyílhatna a személyiségét feszítő kínzó ellentmondás föloldására) próbálja megvalósítani másutt ki nem bontható artemiszi énjét. Közhellyé idézték már Freud tanítását a szexualitás elfojtásáról. De jobbra csak az irodalom foglalkozik azzal, hogy az aszexualitás elfojtása mit jelent. Ennek is vannak fokozatai; Németh László az *Iszonyban* egy szélső példa történetét mondta el. A valóságban a személyiséget fölépítő elemek ritkán jelentkeznek az ott látható végletes formában. Jadviga sok mindennel vádolható, frigiditással azonban aligha. Természetében azonban ott van a kettősség, amit egyébként a vele kapcsolatba került két férfi pontosan érez: „Eltol és hív egyszerre” — jegyzi naplójába Oszlatni András. Máskor így fogalmaz: „s még ha fölforrósodik is, legbelül jéghideg. Szerelmi úrnő szeret lenni (avagy ha néha akarna is mássá változni, nem tud), szenvedélyének szolgáló cselédjévé válni pedig nem képes soha!” Amivel Jadviga utólag így vitázik: „Tudom, nem olyan a legtöbb asszony, mint én, hanem mindent eltűréen simulékony. S néha magam is sóvárogtam rá, bárcsak ilyen lennék! De nem értik a férfiak!, nem értik (és Magának is jó pár év kellett, míg kezdte már felfogni), hogy ők maguk vágják el a legbelülről kihajtó érzelmek növesztését! Azzal, hogy nap mint nap sürgetve, haszonlesve várják: Lehet-e már learatni engem? Másnap megismét. Boruljak virágba, forduljak termőre, sebesen és tüstént. Mért gondolják, hogy a mondott időben, ha akarom, ha nem, muszáj kasza alá dőlnöm? De ha én nem haszonnövény, hanem vadvirág vagyok!”

Ami persze férje számára (akinek még legyőzhetetlen vetélytársával is osztozni kell asszonyán) korántsem ilyen természetes. Ahogyan valóban nem is egészen az: az önérvényesítés és annak mások által tiszteletben tartása nem választható el a másik lényének tiszteletétől. Így pedig Jadviga a maga igazát választva nem válthatja meg magát, viszont férjét a szexuális nyomor csak ideig-óráig enyhülő poklába kényszeríti. Pedig e házasságban a férj (a keserű-mézesetek egy rossz pillanatának katasztrofális következményű döntésétől, a feleségén elkövetett erőszak éjszakájától eltekintve) már-már az együgyűségig jó ember, aki elfogadó-képességében, alkalmazkodásában a saját szeretet-deficités életére keres megoldást. Végzete, hogy testileg éppen arra az asszonyra nem hat (s ebben az a bizonyos első roham vélhetően sorsdöntő szerepet játszik), aki viszont őt vonzza minden másiknál jobban.

Belső életének fontos motívuma az a viszony, amely anyjához köti — akinek szeretetlensége az öregkor agyagyulladásos önkontrollvesztése idején a testi-lelki szadizmus tébolyáig fajul. Oszlatni András feleségétől várja a megváltást, érzéki vágyakozásában az érzelmi kifosztottság egyenrangú kínjaival küszködik. Felesége több évvel idősebb nála — ami finom jelzése annak, hogy férje nemcsak asszonyt, hanem anyát is keres benne. Az anyátlanság motívuma Jadviga belső életét is meghatározza, a regény címében megidézett párna nemcsak minden fontos jelenetben előtűnő motívum, nemcsak anyai örökség, hanem — ahogyan a fejlődéslélektan oly pontosan leírja — a kisgyermeknek az anya hiányát enyhítő pótszere is. A párnához való ragaszkodás ily módon ugyanannak a lelki infantilizmusnak a kifejezője, ami férjében is megvan. A párnamotívum gazdag elemezhetősége minden költőisége és pontossága ellenére láttatja és érezteti a regény felépítésének tudatosságát. Ahogyan rendszeresen felbukkan, ahogyan a főszereplők ráhajtják (vagy nem) a fejüket, ahogyan egymásnak is párnái szeretnének lenni, „Milyi Ondris, moj drahi vankus! Vankusik moj!” — sóhajtja egyszer Jadviga, máskor azzal vádolja meg a férjét, hogy „a párnámat fojtogatja”. Lehetne sorolni a példákat tovább: bőven kínálják magukat. Előbukkanásuk következetessége, a párna személyes használati tárgyként címszereplővé tétele, erotikus konnotációi, a szövegben betöltött szerkezeti szerepe pontosan mutatják, hogy noha Závada művében kialakult a regényelemek harmonikus egysége, de az egyes részek határai még nem olvadtak fel teljesen. A párna-motívum még érzékelhetően motívum is, nem pusztán a mű közegében föloldódó, hanem tudatosan alkalmazott, pontosan megnevezhető írói szándékot kifejező regény-elem.

A párna-motívum központi szerepétől függetlenül Závada regényében a férj története a meghatározó. Az ábrázolás bravúros ellenpont-képző technikája révén minden megfordítva, lenyomatának rajzán át érthető meg igazán. Jadvigát egyébként határtalanul őszinte vallomásai sem jellemzik másként és pontosabban, mint azok a nyomok, amelyeket Osztatni András lelkén hagy, s megfordítva. Ha Füst Milán Störr kapitányát a féltékenység és gyanú gyötörte, itt a helyzet fordított: Osztatni András tisztában van megcsalottságával, kínjainak forrása a remény, hogy a felesége mégiscsak hű hozzá, hűségen nem a külkapcsolat hiányát, hanem a hozzá fűződő érzések maradandóságát értve, azt, hogy mindennek ellenére is szereti. E reménytelen reménykedésben megjelenő áhítatos szerelem hol kétségbeesésével, hol lázadásával, hol ritka harmonikus szakaszaival, csendes elfogadó szeretetté alakulásával kiemeli a történetet a testiesség birodalmából, és mitikus-transzcendens szintre emeli. Ezzel a regény egészét elemi erővel átfűtő szexus háttérbe szorul. Az alapszöveg ugyanis a férj érzelmeinek, a felesége fantomjával folyó elmondhatatlan küzdelmének rögzítése, s ehhez nincs igazán szükség a mondható-leírható elemek följegyzésére. Ami azt a további, ragyogóan felhasználható lehetőséget kínálja az olvasónak, hogy a sejtetés és sejtethőség révén a kimondásnál is nagyobb feszültséget kelt az olvasóban. Eközben egyáltalán nem idegenkedik a pontos és tárgyyszerű közléstől — a legelvontabb és a legintimebb közegben is ugyanolyan pontosan ábrázol, mint amilyen biztonsággal a köznapi tények világában mozog. Egyik oka s feltétele ennek, hogy bizonyosan sok kerül a történetbe Závada családi mitológiájából, s talán nem indokolatlan ezt a hős névválasztásával is összefüggésbe hozni. Osztatni utolsót, lemaradottat jelent, závada hibát, fogyatékoságot — a negativitás jelentéstanilag rokonítja a neveket.

A valóságábrázolás e szokatlan réteggazdagsága, rendkívül széles spektruma a magyar (és nemcsak magyar) irodalmi hagyomány megannyi alkotóját, műtípusát idézi fel, kivételes lehetőséget kínálva a filosz-olvasók tájékozottságának demonstrálására. A nem is túlságosan leplezett freudista vonások kapcsán az elemzésbe bekapcsolható Csáth Géza és Kosztolányi emberábrázolása, a finom pszichologizálás legjobb pillanataiban a csúcson lévő Németh Lászlót idézi, a férfi-nő viszonyban megjelenő, mitikus arányú vonzás és taszítás Móricz Zsigmond műveinek sorában (ideértve a méltatlanul porlepte, Strindberg mélységét feledhető arányúnak mutató, a családi veszekedések poklát a jegyzőkönyv könyörtelenségével ábrázoló színműveit is), a paraszti világ, a vidéki Magyarország karaktereit, típusait, társadalmi közegét bemutató írókat (mindenekelőtt ismét Móriczot és Németh Lászlót említhetjük), s persze azokat, akiknek laza mesélőkedvében pedánsan pontos valóságismeret és félelmesen mély emberlátás bukkant elő: Jókain kezdve, folytatva Mikszáthon, Gárdonyin, Tömörkényen, Kodolányin, Veres Péteren. És idézhetjük a lélekábrázolás és mítosz-teremtés olyan remekléseit, mint a már említett A feleségem története és a Kő hull apadó kútba, s utalhatunk Krúdyra, mint a főhős teszi, mert az ő költői szerelemkultusza is ott van e mű ihletői között, míg a párna-motívummal is leírható érzéki-lelki-erotikus réteg, s a naplóforma kapcsán Tersánszkyra (A majombőr párna, Vizontlátásra, drága) is asszociálhatunk.

Ennek az irodalmi-irodalomtörténeti háttérnek példás ismertetését kínálja Alexa Károly Kortárs-beli kitűnő elemzése, nem utolsósorban a naplóregény kiterjedt műfaji rokonságának áttekintésével. Talán csak egyetlen előzmény marad említetlenül, Eötvös József kis tantörténete az Egy tót leány az Alföldön (ami egyébként szlovák nyelven is igen hamar olvasható volt). Ez az elbeszélés azért is érdekes, mert a benne elmondott mese közeli rokonságban áll a Závada-regény történetével — amennyiben egy példázat, amiben az ábrázolásnál fontosabb a didaxis, összevethető egyáltalán egy mélylélektani megalapozottságú regénnyel. Eötvös elbeszélésében egy névtelen, felvidéki tót idénymunkás árvája marad egy negyedtelkes alföldi magyar gazdánál, aki magára vállalja felnevelését. A vele együtt felnövő „testvérek” egyikének felesége lesz, s közelében minden virágzásnak indul. Az írói szándék világos: a jó elnyeri méltó jutalmát, hiszen a felnevelő család is igen nehéz helyzetben van, mikor befogadják az ismeretlen gyermekét, akinek szavaiból egyetlen szót sem értenek. De a nehéz döntést meghozó parasztember pontosan érzékeli, hogy mit kér tőle a kisleány haldokló apja. Ennek megfelelően válaszol, s az is megérti, mit mond neki. „Mi csodálatos — szólt Apostagi, miután a halottnak szeméit becsukta, s őt gubájával betakarta —, egy szót sem tudok tótul, és mégis megértett.” — írja Eötvös 1854-ben, tehát fél évszázaddal Závada történetének

ideje előtt, nem sokkal azután, hogy 1848-49-ben a magyar-szlovák viszony végzetes romlásnak indult.

Eötvös az együttélés őszáttalanságú emberi idilljét vázolta fel. Závada regényében a szlovákság nyelvi-kulturális különállásának a lényeges történéseket tekintve nincs nagy jelentősége. A szerelem és a szeretetlenség, az elvágyódás és a lelki elesettség tényei nem ismernek etnikai különbségeket. Fölöttébb szembetűnő ugyan, s elvitathatatlanul hozzátartozik a regény alapszövegéhez, hogy az alföldi szlovákság körében zajlik, de ez legföljebb annyit jelent, hogy egy árnyalattal talán polgárosultabb világ jelenik meg benne, amelyben a dzsentri-világ — mint a kor értékrendjében vezető szerepet játszó közeg — normái alig vannak jelen. Aminek az egyik következménye a visszafogottabb, racionálisabb, érzékenyebb erkölcsiségű főhős tehetetlensége is. A nyelvi sziget közösségéhez tartozás nem jelent számára érzelmi háttérrel, nincs mögötte közös viselkedéskultúra, kollektív hagyomány. Individuális problémája megoldására a maga válaszát kellene megfogalmaznia, nem helyettesítheti be a maga baját egy közösség sztereotip kérdéseinek és válaszainak rendszerébe. Élete tragédiáját megpróbálja eltitkolni, tulajdonképpen még önmaga előtt is tagadja, kívülről csak a bánatot italba fojtó magatartás receptjét kapja.

A szlovák származás problematikája ilyenformán csak nagyon áttételesen épül be a történetbe. De megjelenik közvetlen valóságában is. A Rákosi Jenő magyar nacionalista pátoszával és ködevésével rokon formában és minőségben pánszláv agitációt folytató pap szervezkedésébe a vagyonos Osztatni Andrást is megpróbálja bevonni, aki ezt nem képes visszautasítani. Később azonban tudatlanságból és gyöngeségből besúgója lesz e sok szempontból gyermeteg mozgolódásnak, s erkölcsileg önmaga és a helyi nyilvánosság előtt is megbukik. S noha művészi szempontból a történet szlovák-közegbe illesztésének önmagában sok hozadéka nincsen — a szlovák nyelvi réteg inkább a sajátos couleur locale ábrázolásában kap szerepet —, a tény, hogy ebben a kavargó, 20. századi történelemben az etnikai hovatarozás döntő mértékben befolyásolhatja életutak alakulását, mégis elkerülhetetlen. Még akkor is, ha nem vezet a legélesebben fölmerülő és legtragikusabb kifejtet felé. Az is tény azonban, hogy mindez a lélek legmélyebb bugyraiban zajló történések szempontjából kevésbé fontos. A déalföldi szlovák nyelvsziget közege, az alföldi tótság köre tehát csak keret, ami társadalmi szinten kijelöli hősei mozgásterét. Závada olyan közeget ábrázol, aminek — szemben az eddigi hosszú felsorolással — nincs nagy irodalma nálunk. A kulák, a nagygazda önállóan, művet strukturáló szerepben nemigen jelent meg (talán leginkább Németh Lászlónál), inkább csak a dzsentrivel vagy a napszámos-törpebirtokos réteggel való ütközéseiben. S mindkét összevetésben többnyire negatív beállításban jelenhetett meg. A saját zsírjában fulladozó, orránál-birtokánál tovább nem látó basaparasztnak, a pénzzel igen, de hagyománnyal és kultúrával nem rendelkező, rátarti és úrhatnám nagygazdának sok esélyt nem kínált az irodalom. Ahogyan nem kínált a tótoknak sem, akiknek Mikszáth világán kívül inkább csak anekdotisztikus és epizód szerepek jutottak. Az itt megjelenő világban a paraszt-polgár típusa viszont már mást jelenít meg. A főhős érettségizett, némiképp világot látott, a szokásos klasszikusokon kívül Krúdyt olvas, színházba jár, a Don Giovanni (Mozart Don Juanja) elemi erővel rázza meg érzelmi világát — közben hagyományos paraszti világban él, s nemcsak szervezi-vezeti gazdaságát, hanem maga is részt vállal a munkából, s igazán csak a szülőföld sajátosan kevert világában van otthon. Azon belül viszont valóban otthon van, nem kíván magának más sorsot, csak jobbat — már ami házasetének katasztrófáját illeti. De itt sem másra vágyik, hanem éppen arra, amiben él — csak éppen szeretetben és szerelemben, lélekben és testben teljesebben. És ennek érdekében felesége hűtlenségét is elnézi, s elfogadja sajátjának a mástól fogant gyermeket... Nagyon otthon van azonban társadalmi közegében, tudomásul veszi s őrzi szlovák identitását — együtt Magyarhon egységének természetességével. Idegen számára a fölbukkanó pánszláv agitáció, s ebben nem szlovák öntudatának gyöngesége vagy magyar patriotizmusának emelkedettsége, és nem is a szervezkedés zavaros kalandorsága, hanem a mozgalmat irányító helyi pap iránti ellenszenve, és a helyzetével való elégedettsége a döntő. Szlováksága nem igazán fontos tényező az életében. Nem zavarja az a nyelvi átmenetiség, amelyik nem pusztán egyfajta keverék-nyelv kialakulását jelenti, hanem azt is, hogy az identitásban a nyelv szerepének a főhősök esetében nincs különösebb jelentősége.

A regényben viszont van: ez a magyar-tót keveréknyelv sajátos ízzel mutatja az identitásőrzéssel kapcsolatos problémákat, pontosabban azt az asszimilációs fokot, ami nem is biztos, hogy csak az asszimilációé: „Minálunk soha nem jutott eszébe szülőknek se, hogy szlovákul rendesen megtanulni.” Ez a mondat már a kései kommentár része, és magyarul sem igazán „rendes”.

A regény formálásának koherencia-zavarát ennek az ellentéte okozza: a nyelvi cizelláltság, a túlfeszített stiláris szépség. A naplóírók ugyanis olyan veretes, képekben gazdag, sokszor kápráztató szépségeket felvillantó magyar irodalmi nyelven szólnak, ami leginkább Krúdyt idézi. Ez, az anyanyelv bensőségével kezelt szlovák megszólalásokkal, az adott hős műveltségi szintjével, a történelmi korról sokszor bántóan diszharmonikus: minél szebb, annál keményebben ütközik a naplóforma kereteibe. Vagyis a dokumentumokkal erősített tárgyi s elméletileg is megalapozott lélektani hitelesség a naplóforma miatt nyelvileg-stilárisan megtörik. Pedig a nyelvteremtő erő az egyik legfontosabb meghatározója a műnek, s egyúttal valóban rangos művészi teljesítmény is. Ebben az ellentmondásban fejeződik ki a regénnyel szemben támasztható legsúlyosabb kifogás: a túlságos irodalmiság, a csináltság, ami nem jelent mesterkéeltséget, hanem csak annyit, hogy nem sikerül mindig és mindenütt eltüntetni a műveltség-élmény, az alkotói munka tudatosságának nyomait, az íróban erőteljesebb a regényt fogalmazó, mint komponáló invenció. Sikeréhez önértékein kívül a posztmodern stíl iránti fokozódó kritikai és olvasói csömör is hozzájárult, s vélhetően az is, hogy tematikája által a legfontosabb olvasói réteg, a nő-olvasók figyelmét fokozottan magára vonta. E külső szempontokon túl, a fölsorolt értékek meghatározó erején felül Závada regénye egy látszólag extrém történet (melyik nem az?) keretein belül századunk és korunk alapvető emberi gondjait kívánta föltárni: a kisebb és nagyobb, valóságos emberi közösségek bomlásában, az emberiség neurotizálódásában megmutatkozó egzisztenciális egyetemes fenyegetés modelljét fogalmazta meg, szaggatott, töredékes történetben, maradandó értékkel: „bár mindent elmondani és megmutatni sohasem lehet” — ahogyan Jadviga írja egy följegyzésében.

Cs. Tóth János

Tájak és mítoszok képi nyelve

(Beszélgetés Ezüst Györggyel és Ezüst Zoltánnal)

A táj emberi történelem, a tárgy emberi sors. Átalakul a világ, amikor a művész a tájban benne élő, azt formáló embert és tárgyait ábrázolja. Olykor megtorpanunk, amikor apa és fia úgy gondolkodik képzőművészként, tájról, tárgyról, hogy az embert nem hajlandó megkerülni. Térkonstrukcióikban helyet kapnak figurák, mintegy végzetesnek ítélve a test és lélek, a táj és tárgyak erőszakos szétválasztását. Ezüst György alföldi festőnek mondható, aki életútja során szinte egy pillanatra sem tért le a maga választotta útról. Magától értetődik a kérdés, miért?

- A modern művészettörténet kategorizáló módszerével stiláris elemekbe kapaszkodva próbálja értelmezni a képzőművészetet. Az analízis mint megközelítés a formát kiüresíti, s a mítosz nem kap benne teret. Én csak akkor tudok festeni, ha átélem a képem témáját, különben hazugságnak érzem az egészet. Békéscsabán születtem 1935-ben, amikor még Európa legnagyobb falujának említették a települést. A vidékkel, az emberek mentalitásával, a téli fagyokkal, az olvadásokkal, a föld szentségével korán megismerkedtem. Csaba megőrizte szlovák jellegét, nyelvében és motívumaiban még sok dolog hordozta, őrizte akkortájt a Felvidékről betelepültek kultúráját. A virágzás, a lombhullatás, az ünnepek, az egykori népelet mindennapjai voltak.

- Síkság, tanyák, lovak, nádasok, nem kevés motívum ez a mai információ-zuhatagban?

- A paradox ebben az, hogy a sok információ nem vezet el a megismeréshez, talán mert nem hordoz igazi információt. Olyan, mintha a nap huszonnégy órájában folyamatosan valami szürke permet lenne a szemünk előtt — hogy ne lássuk a valóságot. Egy tanya önmagában nem jelenti az

alföldiséget, hiszen megannyi színben, sőt mozgásban szoktam motívumként használni. Minden művész, de minden ember számára lényeges a kötődés: meghatározza életútját, a magával hozott mentalitást. Amikor elkerültem Békéscsabáról, akkor kezdtem igazán érezni, hogy mennyire kötődöm oda. Természetes, hogy a szimbólumok és az ott ért hatások elkísérnek és ugyanilyen fontos a csabaiak puritán életvezetése.

- Így már érthető, hogy az Egri Pedagógiai Főiskola és a Képzőművészeti Főiskola elvégzése után visszatért Békéscsabára, s érzékelhető képein Jakuba János Csaba iránti gondolatisága, érzékenysége, de a dinamizmus, a mozgások elevensége már ekkor is megjelenik a műveken. A Legeltetés (1995) képén ilyen vonások fedezhetők föl, de a Hajnal (1977) kifejezetten ilyen fogantatású mű. A népi életképek mintha csak a megidézést szolgálják, de érződik az ilyen tónusú alkotásokon a szín- és a térproblémák alapos körüljárása. A kozmikus átlényegítés több opuszát fedezhetjük föl a Vazby-Kötődések című szlovák—magyar nyelvű kötetben. Nem gondolt arra, hogy az absztrakció magasabb elvonatkoztatást igénylő ihletésével is világra hozzon műveket?

- Amikor a '70-es években a nagy modernista élmények hatására létrehoztam absztraktnak nevezhető műveket (minden valóságot ábrázoló mű absztrakció, különben vásznonról és festékről beszélhetnénk csupán) kevés szakmai problémát találtam a munkában. A raszterfoltokból kialakított hangulatok visszatükrözték a struktúrát, de nekem fontos volt — és ma is az — a szellemi konnotáció, a származási attitűd, már a belső békém miatt is. A funkcionárius-pukkasztó felfogás magamutogató formalizmusnak tűnt számomra, akkor is fontos volt a kép kikészítésének finomsága, a szélek pontos elvarrása. A fennálló dolgok korábbi rendjével én sem értettem egyet, de ízlésáttrendezéseket nem szenvedtem el és az elvárásoknak sem akartam festeni. Az ötlettelenség, a divatok gépies, esztétizáló másolása sohasem vonzott.

- A kék-vörös harmónia a csabai világból eredeztethető, ám újabb műveim a sárgásan-zöldesen izzó hátterek másfajta ihlető forrásról tanúskodnak. A mozgalmos háttér és benne a viszonylagos nyugalmat sejtető emberalakok egy sajátos Ezüst-i képépítési módszernek foghatók fel?

- A dekoratív, kubisztikus korszak nem nyúlt hosszúra munkásságomban, mert bebizonyosodott, a megélt élmény átütőbb erejű, mint az újdonság. Sokfelé jártam a világban, még a szolgálati útlevél idejében is, láttam a képzőművészeti mozgalmak kortárs kezdeményezéseit, elfogadtam, de a tradíció számomra erősebb motiváció maradt.

- A tárgyak ugyanúgy őrzik az ismeretlen mesterek remekeit, mint a befutottakét. A fontos, a képzőművész nem a gyári órarendje szerint alkot, de amit szellemben elsajátít, a festészetben naponta kimondja. A stílusok sokaságában mégis hová sorolná magát?

- Nem baj, hogy sokféle irányzat honos nálunk, a lényeg, hogy toleránsan vizsgáljuk az alkotókat, New Yorkban például minden stílusirányzatnak megvan a maga utcája, ezt a szemléletet szeretném honossá tenni. A XII. kerületben művésztelepet szerveztünk nemzetközi alkotók részvételével. A kínai, ausztrál és európai képzőművészek humanista alkotó légkörben tevékenykedtek a stílusok sokfélesége mellett. Jó gazdának bizonyult a kerület, mert még kiállítás megrendezésére is futotta a támogatásból. Nem elhanyagolhatóan játszott ebben közre az, hogy kitűnő karakterek gyűltek egybe a táborunkba. A külföldi mecénásoknak is fontos a festő emberi karaktere. Az olasz Meranóba évente visszajárok, az ottani gyűjtők remek atmoszférájú kiállítást szoktak szervezni. A svájci Davosban, a Club Hotelben 130 képem van (kvázi egy állandó kiállításként) elhelyezve. Több mint egy évtizede téli vendég vagyok arrafelé, az ottaniak is szeretik a festményeimet, mindig bizarr érzés látni, amikor alföldi lovaimat havas tájukban felfedezik. Az alföldi tájjal mindkét helyszín ellentétes, bár a tenger és a róna végtelensége rokon kékségekből táplálkozik, vagy a 2000 méternél magasabb hegyek ritmusa is felfedezhető a magyar tájstruktúrában. A hegyi és alföldi ember bölcs és funkcionális életszemlélete pedig ugyanabból az emberi lélekből eredeztethető, amely okos, mértéktelenséggel éli az életet. Több mint húsz képemet ajándékozott egy tajvani professzor egykori főiskolájának, ami ott tanúbizonyosság a magyar festők felkészültségéről, szorgalmáról. Bizakodva várom a Jankay-ház beindulását Békéscsabán, mert ott a kortárs helyi és onnan elszármazott alkotók sora mutathatja be műveit. Reméljük, a magyarországi szlovák festők terme is otthonra talál ebben az intézményben. A Munkácsy Mihály Múzeumban rendezett több kiállításom után így is ott lehetek Csabán.

- Ezüst Zoltán 1976-ban Békéscsabán született, bár csak néhány évig lakott a viharsarki megyeszékhelyen, mégis sok élmény, inger köti a településhez.

- Nyolcéves koromig számos misztikus csodát éltem át. Láttam, amint ács nagyapám könnyedén formál struktúrákat fából, apám pedig festményt a fehér vászon előtt állva. A műterem padlásán minden kacat egy-egy kinccsel felérő darab volt. A sejtelmesség, a rejtélyek tárháza volt ez a térség, ami máig elkísér, egyfajta különös borzongást juttatva eszembe. Tizenéves korom elején, Szolnokon művésztelepen dolgoztam, ahol csendéleteket, s alföldi tájat festettünk, itt belekóstoltam a vonal varázsába. Bálványos Huba szakmai útmutatásai olyan revelációt jelentettek, hogy a grafika felé tettem a további lépéseket. Tanultam gimnazista koromban a Ferenczy István Képzőművészeti Körben és a rendszeres stúdiumok alapján elsőre felvettek a Képzőművészeti Főiskola sokszorosító-grafika szakára. Mestereim alkotó légkört teremtettek: Raszler Károly intuitív alapon, Nagy Gábor szigorú önellenőrzésre tanítva adott instrukciót.

- Az emberi élet nyitó szakaszán a művész még sok szellemmel találkozik, ártókkal és jószágosokkal, mindamelllett az ősök árnyai védelmet nyújtanak-e?

- A hároméves Szőnyi István-ösztöndíjat főiskolai munkáim alapján nyertem el 1987-ben. Néhány tanulmányúton együtt voltam szüleimmel. Később egy művészbaráttal utaztam Mexikóba és Kubába, ahol magával ragadott a törzsi, rituális kultúrák motívumkincse. Adalék volt ez a misztikus szellemi töltet ahhoz, hogy a reneszánsz előtti emberről többet megtudjak. Valaha ugyanis együtt létezett a művészet, a tudomány és a vallás a mágiában. Ezt a teljességet Európában nehéz tetten érni, sőt a mai fogyasztói társadalom a maga globalizált egyszólamúságával éppen elsekélyesíti az embert.

A maja és azték világ motívumait átültettem munkáimba és az így készült, részben absztrakt, valamint sejtelmes, sötét tónusú képeimből rendeztek tárlatot Kubában, amit értőn fogadott a helyi publikum. Ez a kb. harminc mű komoly állomás eddigi munkásságomban, mert bebizonyította számomra, hogy az ember miként tud újra és újra berendezkedni az univerzumban. Azt is megtapasztaltam, hogy az ősi kultúrák is használták a non-figuratív elemeket.

- Rajzai még a szimbolikus értelmezésnek ugyan lehetőséget adnak — néha organikus növényi vagy antropomorf képződmények sejlének fel —, de ezek a jelek igen tág értelmezési teret hoznak létre.

- Kiindulópont képeimen a faktúra, amit csak inspirációnak fogok fel, és ebből bontom ki a képet. Sokat nyertem az ilyen metódussal. A grafika költőiség, a festészet, a zene, de eleve ellene vagyok a vizuális művészetben a kategorizálásnak. Szeretek egyfelől belenyúlni minden technikába, másfelől izgat a lebegés, a kiismerhetetlen. A manualitást jobban kedvelem, mint az eszközökkel létrehozott dolgokat. Annak ellenére mondom mindezt, hogy mostanában elég sok számítógépes grafikát készítek. Elgépiesedett világunkban a manuális műfajok mellett voksolok, de nem tiltakozom a jelenleg modern kifejezési formák, a videó, a neon, a diaporáma és a többi komplex művészeti stílus ellen.

- Budapesten, a Hilton Hotel Dominikánus Termében egy olyan tárlatot láthattunk Öntől, ahol a sajátosságként jelzett mítosz és az emberi világra nehezedő törvények konfliktusa volt tetten érhető.

- Az álom és a misztikum keveredik képeimen. Azon túl, hogy mindig érdekelt a különféle kultúrák egymásra hatása, szellemi izgalommal töltött el a belső világ, a realitáson túli szféra. Ez a felfogás az, amiben adekvátan kifejezhetem gondolataimat. Úgy ítélem meg, a hétköznapi dolgok mellett él bennünk egy képzelt sejtelmes lényeg, ami ritkán nyilvánul meg. A vonal és a színek minden kifejezési lehetőséget magukban rejtnek, ami emberi kézzel ábrázolható. Ezt tartom művészetem küldetésének.

- Mintha képein több sík lenne felfedezhető, ezek az áthatások a különféle időben zajló történéseket hivatottak egy nevezőre hozni?

- Grafikai szakon fotót duplikáltam, létrehozva ezzel különös térbeli és időbeli egyidejűségeket. A digitális kultúra a képekkel, a vizuális motívumokkal szabályozatlanul bánik. Most, amikor technikailag mindent lehet, most kellene roppantul ügyelnünk arra, egy-egy kép mikor, milyen

kontextusban és mit jelent.

- Édesapja festészetben teljesítette ki mondandóját, miért a grafikában látja a művészi gondolat lehetőségeit?

- A grafika is festmény, mert a fekete-fehér szigorú párosának elveire épít. Apa képei kétségtelenül színgazdagok, nálam inkább belülről jönnek a képek. Valószínűleg álmok ezek, amelyeknél fontosabb a kontraszt a színességnél. Az életben található tárgyak, jelek hol megmutatkoznak, hol sejtelmesen elfordulnak, kivilágosodnak és elsötétülnek a rájuk vetülő fény-árnyék álomjátéka szerint. Alkotóként nemcsak a fragmentált jellegük alapján tekintem az álmokat vágóképnek — és így szürreális disszonanciának —, hanem a megnyugtató feloldozás helyett a megoldatlanság feszültségével is hatni akarok.

- Az ember legrégebbi vágyának egyike a repülés. Az úrkorszakban mintha kezdene megszűnni e dolog kultikus jellege. Miért szentelt mégis egész sorozatot az Ikarusz- témának?

- Ősidők óta foglalkoztatja az embert a fölfelé törekvés, a repülés, a zuhanás. Mitológiák épülnek köré, Leonardo például művészileg próbálta megfogalmazni a semmihez sem hasonlítható érzést: a repülést. Ma ez azt jelenti, az ember kiszakad a földi alapközegből, elrepülhet a gondolattal és a fizikai valóságban is létrejöhet ugyanez. A békéscsabai gyermekkorom, a fővárosi életem ugyanígy egy repülés állomásait jelentik.

E számunk szerzői

Angyalosi Gergely (Budapest)

Bagu László (Ungvár)

Becsy András (Szeged)

Berniczky Éva (Ungvár)

Bogár Zoltán (Debrecen)

Cs. Tóth János (Békéscsaba)

Cserna-Szabó András (Szentés)

Gróh Gáspár (Budapest)

Györke Ildikó (Budapest)

Hanzó Ildikó (Szarvas)

Juhász Erzsébet (Újvidék)

Kibédi Varga Áron (Amszterdam)

Király Levente (Budapest)

Pardi Anna (Budapest)

Peer Krisztián (Budapest)

Pintér Lajos (Kecskemét)

Restye Illés (Gyula)

Sarusi Mihály (Békéscsaba)

Simai Mihály (Szeged)

Sudár Balázs (Szeged)

Vasy Géza (Budapest)

Víg Bernadett (Békéssámson)